

รายงานการวิจัย
เรื่อง

รูปแบบการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและ
วัฒนธรรมของชุมชน กรณีศึกษา เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม
จังหวัดมหาสารคาม

The Model in Promoting the leadership role of Elderly
Person in ethics and culture of the communities: A Case Study
of Wapipathum Sub-district Municipality Amphoe Wapipathum
Mahasarakham Province

สิปปิย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอน
บัญชา พุฒิวนากุล
วาริธ ราชศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดินด้านการวิจัยปีงบประมาณ2560)

รายงานการวิจัย
เรื่อง

รูปแบบการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและ
วัฒนธรรมของชุมชน กรณีศึกษา เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม
จังหวัดมหาสารคาม

The Model in Promoting the leadership role of Elderly
Person in ethics and culture of the communities: A Case Study
of Wapipathum Sub-district Municipality Amphoe Wapipathum
Mahasarakham Province

สิปปิย์ ชยานุสาสนี จันทรัดอน
บัญชา พุฒินากุล
วาริธ ราศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดินด้านการวิจัย ปีงบประมาณ 2560)

หัวข้อวิจัย   รูปแบบการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของ
ชุมชน กรณีศึกษา เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ผู้ดำเนินการวิจัย   ผศ.ดร.สิปปิย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอน ผศ.ดร.บัญชาพุฒินากุล
และ ผศ.ดร.วาริธ ราศรี

ที่ปรึกษา   .....

หน่วยงาน   มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ปี   2521

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้(1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม (2) เพื่อศึกษาศักยภาพและบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม และ (3) เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก นอกจากนี้ยังใช้การจัดเวทีเสวนาเพื่อค้นหาข้อมูล แนวคิดและประสบการณ์ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยมีดังนี้

1.สภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลวาปีปทุม ชุมชนได้รับผลกระทบจากการพัฒนาด้านวัตถุส่งผลให้มีความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติในด้านจริยธรรมและพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตที่ให้คุณค่าจริยธรรมและวัฒนธรรมลดลง องค์กรความรู้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุเสี่ยงต่อการไร้การสืบทอด

2.ศักยภาพและบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน มีลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการผ่านบทบาทของผู้นำพิธีกรรมทางศาสนาและบทบาทผู้นำทางความเชื่อท้องถิ่น

3.แนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม มีการบูรณาการผ่านโครงการและกิจกรรมตามฮีตและประเพณีที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ

Research Title: The Model in Promoting the leadership role of Elderly Person in ethics and culture of the communities: A Case Study of WapiPathum Sub-district Municipality Amphoe WapiPathum Mahasarakham Province

Researcher Sippiya Chayanusanee Jundon

Research Consultants .....

Organization RajabhatMahaSarakham University

Year 2018

ABSTRACT

This research aims to: (1) To study the problems of ethics and culture in WapiPathum Municipality. WapiPathum District (2) To study the potential and role of the elderly in ethical and cultural leadership. In the area of WapiPathum Municipality. WapiPathum District Mahasarakham province and (3) To study the role of the elderly in ethical and cultural leadership. In WapiPathum Municipality. WapiPathum District Mahasarakham province Tools used in participatory and non-participatory data collection research. Group discussion and depth interviews. It also uses the forum to find information. The concept and experience of data analysis are as follows.

1. The problem of ethics and culture in WapiPathum Municipality Communities affected by material development has resulted in a change in attitudes toward ethics and behavioral behavior that has reduced ethical and cultural values. Wisdom of the Elderly, Risk of Infertility

2. Potential and Role of the Elderly in Ethical and Community Leadership Formal and informal roles through the role of religious leaders, religious leaders, and local leaders.

3. Guidelines for Promoting the Role of the Elderly in Ethical and Cultural Leadership In WapiPathum Municipality WapiPathum District Mahasarakham province It is integrated through projects and activities based on traditions supported by the Government.

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือของทีมนักวิจัยที่ประกอบด้วย ผศ.ดร.วาริช ราศรี และ ผศ.ดร.บัญชา พุฒินากุล ที่ได้ทำงานร่วมกัน ให้คำแนะนำ แนวทางที่ถูกต้องตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ผศ.ปัญญาเสนาเวียง และ ดร.ชมนาด แผลงมาลย์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบ รวมทั้งให้คำแนะนำ แก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้มีคุณภาพ นอกจากนี้ขอขอบพระคุณ ผู้นำชุมชนและผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ที่กรุณาให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนเพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการทำวิจัยครั้งนี้

คณะผู้วิจัยขอขอบเป็นกตัญญูตเวทิตาแด่บุพการีบูรพาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ทำให้ผู้วิจัยเป็นผู้มีการศึกษาและประสบความสำเร็จมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

คณะผู้วิจัย

2561

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย...	3
ขอบเขตการวิจัย	3
คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย/(นิยามศัพท์เฉพาะ)	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ	5
แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต	25
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท	31
ภาวะผู้นำทางจริยธรรม	37
สังคมและวัฒนธรรมอีสาน	43
บริบทพื้นที่	58
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	73

	หน้า
บทที่ 3	
วิธีดำเนินการวิจัย	
ระยะที่ 1	76
ระยะที่ 2	76
ระยะที่ 3	80
บทที่ 4	
ผลการวิจัย	
สภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรม	82
ศักยภาพและบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและ	84
แนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม	94
บทที่ 5	
สรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	99
อภิปรายผล	100
ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	102
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	102
บรรณานุกรม	
บรรณานุกรมภาษาไทย	103
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	108
ภาคผนวก ข	115
ประวัติผู้วิจัย	120

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	แผนที่จังหวัดมหาสารคาม	60
2.2	แผนที่อำเภอวาปีปทุม	68
2.3	รูปจำนวนประชากร	70

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรผู้สูงอายุในทวีปเอเชียและภูมิภาคแปซิฟิก รวมทั้งประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยในประเทศไทยพบอัตราการตายและอัตราเกิดมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากร ในปี พ.ศ.2503 มีจำนวนประชากรสูงอายุ (อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) 1.5 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 5.4 ของประชากรทั้งหมด จำนวนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็น 6.7 ล้านคน ในปี 2548 จะเพิ่มขึ้นเป็น 9 ล้านคนในปี พ.ศ.2558 (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (UNFPA), 2008) สถานการณ์นี้ทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีจำนวนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากพัฒนาการทางด้านสาธารณสุข ทำให้อายุคาดเฉลี่ยของประชากรยืนยาวขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้จำนวนของผู้ที่เป็นผู้สูงอายุในสังคมไทยเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย จากการสำรวจลักษณะครัวเรือนของประชากรไทย โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 ถึง 2548 พบว่า ครัวเรือนเดี่ยวซึ่งหมายถึงครอบครัวที่มีเพียงพ่อแม่ลูกมีจำนวนลดลง ขณะที่จำนวนครัวเรือนขยายซึ่งหมายถึงครัวเรือนที่นอกจากจะมีพ่อแม่ลูกแล้วยังมีสมาชิกครอบครัวอื่นๆโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกันกลับเพิ่มมากขึ้น การสำรวจนี้แสดงผลสอดคล้องกับจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นในประเทศ ในมุมมองทางสังคม ผู้สูงอายุมีคุณค่าสูงเกินกว่าที่จะประเมินค่าเป็นตัวเงิน เพียงแค้อยู่คอยช่วยปลอบใจลูกหลานยามทุกข์ยากและแสดงความชื่นชมให้กำลังใจยามประสบความสำเร็จก็เป็นคุณค่าทางจิตใจที่หาที่เปรียบมิได้แล้ว ยิ่งไปกว่านั้นผู้สูงอายุที่ยังพอมีเรี่ยวแรงทำอะไรได้ ส่วนใหญ่ก็มักจะช่วยเหลือครอบครัวและสังคม เช่นการดูแลเรื่องอาหารการกินให้กับทุกคนในครอบครัว ดูแลเด็กเล็ก ก่อนวัยเรียน ฝากบ้าน ทำความสะอาดบ้าน ปลูกผักสวนครัวไว้กิน ปลูกสมุนไพรไว้ใช้ ทำสารพัดทำด้วยความรัก ประสาคคนมีจิตวิญญาณของผู้ให้และมีเวลา ประการที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ขาดเสียมิได้คือ ผู้สูงอายุถือว่าเป็นผู้สืบต่อศาสนาและวัฒนธรรม วันพระและวันสำคัญทางศาสนาที่ไปวัดหรือศาสนสถานเพื่อทำบุญทำทาน ไม่มีผู้สูงอายุเหล่านี้การสืบต่อศาสนาและวัฒนธรรมไทยก็อาจจะขาดตอนไป สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ ผู้สูงอายุจึงเป็นผู้ที่ศตุนให้กับครอบครัวและสังคมโดยมิได้มุ่งหวังผลตอบแทนมากกว่าผู้เป็นภาระของสังคม

ประเด็นผู้สูงอายุ จึงเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปแทบทุกเรื่องทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สุขภาวะ และจิตวิญญาณด้วย ซึ่งจะต้องพิจารณาไปพร้อมๆ กัน แนวความคิดที่มองว่าผู้สูงอายุเป็นภาระไร้ประสิทธิภาพเมื่อเอาไปเปรียบเทียบกับคนหนุ่มสาว ก็มักจะนำไปสู่การสงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นหลัก ซึ่งจะต้องใช้เงินมาก โดยไม่ใช้ศักยภาพและความสามารถของผู้สูงอายุ แต่จะหาเงินจำนวนมากๆ จากไหนมาสงเคราะห์ผู้สูงอายุซึ่งมีจำนวนเป็นสัดส่วนสูงขึ้นทุกวัน และที่สำคัญคือผู้สูงอายุมีปัญหาช่วยเหลือตนเองไม่ได้จนต้องให้รัฐสงเคราะห์ไปเสียทุกอย่างจริงหรือ หากชุมชนมีแนวความคิดว่า

ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีคุณค่าซึ่งคนกลุ่มอื่นไม่มีและต้องการ ก็ต้องเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ทำงานและร่วมกิจกรรมทางสังคมได้ตามปกติตามความสามารถและศักยภาพที่เขามี ในแง่นี้ผู้สูงอายุก็จะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญเท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่นๆ โดยรัฐให้การช่วยเหลือเท่าที่จำเป็น ถ้าเราจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้สูงอายุได้ถูกต้อง ก็เชื่อว่าจะสามารถรับมือสังคมผู้สูงอายุซึ่งเป็นมุมมองค่อนข้างลบให้กลายเป็นสังคมวัยวุฒิที่ผู้สูงอายุมีคุณค่าต่อสังคม เป็นมุมมองที่สร้างสรรค์ขึ้นมาได้ คำถามสำคัญต่อไปคือจะช่วยให้ประเทศไทยเข้าสู่สังคมวัยวุฒิได้ทันกับสถานการณ์ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าได้อย่างไรนั้นจะต้องใช้ความพยายามใน 3 ระดับไปพร้อมๆ กันคือ

1. ระดับครอบครัว สมาชิกในครอบครัวควรจะต้องประพฤติปฏิบัติกับผู้สูงอายุให้ถูกต้องและเหมาะสม สมาชิกในครอบครัวต้องมีความสำนึก ความกตัญญู และความรู้ในการดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะเรื่องอาหารอาหารมรณ์ และเรื่องการดูแลสุขภาพ ก็จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นหลักแก่สถาบันครอบครัวได้อย่างมั่นคง

2. ระดับชุมชน ชุมชนมีความสำคัญต่อการสร้างสังคมวัยวุฒิ ยังมีผู้สูงอายุจำนวนมากที่อยู่ในภาวะต้องพึ่งพิงเพราะครอบครัวขาดศักยภาพและความสามารถในการดูแล ชุมชนจึงต้องให้ความช่วยเหลือด้วยการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รวมตัวเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและช่วยเหลือสังคมอย่างพึ่งพาอาศัยกันเรื่องวัย องค์การชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องช่วยกันสร้างและพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนเพื่อคุ้มครองช่วยเหลือยามที่ผู้สูงอายุตกอยู่ในภาวะพึ่งพิง

3. ระดับชาติต้องช่วยกันพัฒนาระบบนโยบายสาธารณะเพื่อคุ้มครองดูแลสิทธิของผู้สูงอายุไม่ให้ถูกละเมิด ช่วยสร้างเสริมโอกาสการศึกษาเรียนรู้เพื่อสร้างสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตตัวเองตลอดจนโอกาสทำงานประกอบอาชีพตามความสามารถ ความถนัดสามารถสร้างผลผลิตให้กับสังคมไปตลอดชีวิต และดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีของมนุษย์

ประชากรวัยผู้สูงอายุถือได้ว่าเป็นบุขณียบุคคลที่มีคุณค่าของสังคม เป็นบุคคลที่สามารถจะถ่ายทอดความรู้ประวัติความเป็นมาของสังคม ส่งต่อความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมที่สั่งงามของสังคมให้กับรุ่นลูกรุ่นหลานได้อย่างมีศักยภาพ เนื่องจากผู้สูงอายุมีองค์ความรู้สะสมของตนเองตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันอย่างมากมาย จึงเหมาะสมกับการที่จะเป็นบุคคลสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้ให้แก่ลูกหลานเพื่อการสืบทอดต่อไป เพื่อที่จะให้สิ่งสั่งงามทั้งภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของสังคมนั้น ๆ

ทั้งนี้เมื่อมองในเชิงศักยภาพของกลุ่มผู้สูงอายุที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น พบว่า มีจำนวนมากที่เป็นผู้ที่มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาหลากหลายสาขาวิชา แต่ยังไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนได้อย่างเต็มที่ มีการประมาณการว่ามีผู้สูงอายุที่มีพลัง เป็นผู้นำชุมชนและปราชญ์ชุมชนกระจายอยู่ทุกพื้นที่ประมาณ 1.7 ล้านคน ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช2 ค) พ.ศ. 2550 ที่พบว่า ประเทศไทยมีผู้รู้ภูมิปัญญาในสาขาต่าง ๆ มากกว่า 2.2 ล้านคน และในจำนวนนี้กว่าร้อยละ 60 หรือราว 1.4 ล้านคน เป็นผู้สูงอายุที่กระจายอยู่ในพื้นที่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ นอกจากนี้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้เคยจัดทำทะเบียนผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถ รวบรวมเป็นคลังปัญญาผู้สูงอายุในชุมชน 13 จังหวัด 22 สาขาองค์ความรู้ จำนวน 5,090 คน ซึ่งสามารถเป็นกำลังสำคัญในการช่วยพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นได้เป็นอย่างดี (ศิริพงษ์ เกี้ยวสกุล, 2555)

ดังนั้นการปรับแนวคิดมุมมองผู้สูงอายุให้เป็นบวกเชิงสร้างสรรค์ และมีความพยายามจัดการความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับสังคมทั้งระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับชาติ ก็จะช่วยทำให้ประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรู้เท่าทัน เป็นสังคมผู้สูงอายุที่สูงด้วยวิถึที่คนทุกเพศทุกวัยมีความเท่าเทียมกัน จากความสำคัญนี้ การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุประเทศไทยจะส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรม ค่านิยม วิถีการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ รวมถึง ปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ ดังนั้น ถ้าประเทศไทยสามารถสร้างบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมที่มีอยู่มาอนุรักษ์ พัฒนาต่อยอด และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมแล้ว ก็จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชาติให้มีความสุข ประเทศชาติมีความสมดุลและยั่งยืนต่อไป ผู้วิจัยจึงมองเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวนี้ยังไม่มีการศึกษาวิจัยในรูปแบบลักษณะเช่นนี้และที่สำคัญเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม มีผลงานในการพัฒนาและมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเองอย่างชัดเจนเนื่องจากเป็นชุมชนเขมรโบราณ มีภาษาพูดและจารีตเป็นของตนเอง พร้อมกันนี้ยังมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆให้ลูกหลานเป็นอย่างดี จึงเป็นโอกาสอันดีที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาหรือที่เรียกกันการสร้างบทบาทผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมของผู้สูงอายุให้ชัดเจนและให้เป็นผู้ถ่ายทอดความดีงามและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมเช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน และรวมทั้งสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวจะได้เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่ และสิ่งเริ่มสูญหายให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในระดับชุมชนของตนเอง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
- 2.) เพื่อศึกษาศักยภาพและบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
- 3.) เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตการวิจัย

1.ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน รวมถึง แนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในด้านกิจกรรมผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

2.ขอบเขตด้านเอกสาร

มุ่งเน้นศึกษาค้นคว้าเอกสาร ที่เกี่ยวกับบทบาทของผู้สูงอายุผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน เช่น หนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน ครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามครอบคลุมพื้นที่ 7 ชุมชน ได้แก่ หมู่ที่ 1, หมู่ที่ 2, หมู่ที่ 3, หมู่ที่ 4, หมู่ที่ 5, หมู่ที่ 25

4. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาประชากรผู้สูงอายุที่อาศัยและเกี่ยวข้องกับพื้นที่ในการการวิจัยครั้งนี้ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยผู้เกี่ยวข้อง 4 ฝ่าย

1. ผู้สูงอายุที่มีสัญชาติไทยที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปในชุมชน
2. เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น นายกเทศมนตรี นายก อบต. ปลัดฯ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานด้านสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุหรือด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น
3. เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานด้านสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุจากส่วนราชการในระดับตำบลและระดับอำเภอ เช่น เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอ เป็นต้น
4. ผู้นำชุมชนหรือผู้แทนชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านอาสาสมัคร เป็นต้น

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย/(นิยามศัพท์เฉพาะ)

1. **ผู้สูงอายุ** หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่อยู่อาศัยอยู่ในเทศบาลตำบลวาปีปทุมอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
2. **บทบาทผู้สูงอายุ** หมายถึง แบบแผนของการปฏิบัติหรือการทำหน้าที่แห่งสถานภาพการเป็นผู้สูงอายุ โดยมีบทบาทสำคัญของผู้สูงอายุต่อการเป็นผู้นำด้านจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน ดังนี้ 1. บทบาทผู้สูงอายุผู้นำด้านศาสนาและพิธีกรรม 2. บทบาทผู้สูงอายุผู้นำด้านวัฒนธรรมชุมชน
3. **จริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน** หมายถึง หลักการคิดและวิธีการปฏิบัติที่พึงงาม ถูกต้องตามสภาพสังคม วัฒนธรรม
4. **การส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุ** หมายถึง การสนับสนุนการแสดงบทบาทผู้นำของผู้สูงอายุของโครงการหรือกิจกรรมผ่านพิธีกรรมและประเพณีของชุมชนเทศบาลตำบลวาปีปทุม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน
2. ได้ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน
3. ได้แนวทางในการสร้างพื้นที่ต้นแบบในการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชนระดับประเทศ
4. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลในการเตรียมความพร้อมเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชนระดับประเทศ
5. เพื่อเป็นรูปแบบการพัฒนาตัวอย่างให้กับคนในชุมชนอื่นๆ ได้นำไปใช้เพื่อสร้างบทบาทและสถานะของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมต่อไป

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน กรณีศึกษา เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามได้มีการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต
- 2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- 2.4 ภาวะผู้นำทางจริยธรรม
- 2.5 สังคมและวัฒนธรรมอีสาน
- 2.6 บริบทพื้นที่
- 2.7 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

2.1.1 ความหมายของผู้สูงอายุ

คำที่ใช้เรียกบุคคลว่า ชราหรือสูงอายุนั้น โดยทั่วไปเป็นคำที่ใช้เรียกแทนบุคคลที่มีอายุมาก ผมหงอก หน้าตาเหี่ยวแห้ง การเคลื่อนไหวเชื่องช้า พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ให้ความหมายของคำว่าชราว่าแก่ด้วย อายุขำรดทรุดโทรมแต่คำนี้ไม่เป็นที่ยอมรับเพราะก่อให้เกิดความหดหู่ใจ และท้อแท้สิ้นหวัง ทั้งนี้จากผลการประชุมของคณะผู้อาวุโส โดย พล.ต.ต.หลวงอรรถสิทธิสุนทร เป็นประธานได้กำหนดคำให้เรียกว่า ผู้สูงอายุแทน ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2512 เป็นต้นมา ซึ่งคำนี้เป็นคำที่มีความหมายยกย่องให้เกียรติแก่ผู้ที่ชราภาพกว่าเป็นผู้ที่สูงทั้งวัยวุฒิ คุณวุฒิ และประสบการณ์มากกว่า

จากการประชุมวิชาการด้านผู้สูงอายุขององค์การสหประชาชาติในองค์การสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1995 United Nation Conference on Aging ใช้คำว่า “Older Person” สำหรับเรียกผู้สูงอายุ และได้ให้ความหมายว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยพิจารณาจากกระบวนการทางชีววิทยาที่เป็นช่วงสุดท้ายของวัฏจักรชีวิตของคนเรา โดยเฉพาะในระยะ 1 ใน 3 หรือ 1 ใน 4 ของช่วงอายุของคนเรา จะมีความสูญเสียทางจิตใจ เศรษฐกิจและสังคมมากที่สุด (United Nation ,1995)

องค์การอนามัยโลก (The World Health Organization : WHO) ใช้คำว่า “elderly” สำหรับเรียกผู้สูงอายุ และได้รับความหมายว่า ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป เช่นเดียวกับความหมายขององค์การสหประชาชาติ และได้แบ่งช่วงของผู้สูงอายุออกเป็น 3 ช่วงด้วยกัน คือ ช่วงที่หนึ่ง เรียกว่า “ The elderly” เป็นช่วงอายุระหว่าง 60-75 ปี ช่วงที่สอง เรียกว่า “The old”

หมายถึงช่วงอายุระหว่าง 76-90 ปีและช่วงสุดท้าย เรียกว่า “The very old” หมายถึงช่วงอายุตั้งแต่ 90 ปีขึ้นไป (Cavanaugh, 1997 อ้างถึงใน ธราธร ดวงแก้ว และหิรัญญา เดชอุดม: 11)

Murry&Zentner. 1985. (อ้างถึงในธราธร ดวงแก้วและหิรัญญา เดชอุดม: 11) อธิบายว่า ผู้สูงอายุหรือวัยสูงอายุ เป็นภาวะของการมีอายุสูงขึ้นหรือแก่มากขึ้น โดยพิจารณาตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป และถือว่าวัยนี้เป็นวัยที่อยู่ในระยะสุดท้ายของวัยผู้ใหญ่ ซึ่งอาจจะมีอาการอ่อนแอของร่างกายและจิตใจ ตลอดจนการเจ็บป่วยหรือความพิการร่วมด้วย

เจมส์และเรนเนอร์ (อ้างถึงใน เพ็ญผกา กาญจนภาส 2541) ได้ให้ความหมายของผู้สูงอายุว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดาในสิ่งมีชีวิตและได้แบ่งระดับของความสูงอายุออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การสูงอายุตามวัย (Chronological aging) หมายถึง การสูงอายุตามปีปฏิทินโดยนับจากปีที่เกิดเป็นต้นไป

2. การสูงอายุตามสภาพร่างกาย (Biological aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและกระบวนการหน้าที่ที่ปรากฏขณะที่มีอายุเพิ่มขึ้น

3. การสูงอายุตามสภาพจิตใจ (Psychological aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในหน้าที่ของการรับรู้ แนวความคิด ความจำ การเรียนรู้ เซาว์นปัญญาและลักษณะที่ปรากฏในระยะต่างๆของแต่ละคนที่มีอายุเพิ่มขึ้น

4. การสูงอายุตามสภาพสังคม (Sociological aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ สถานภาพของบุคคลในระบบสังคม เช่น ครอบครัว หน้าที่การงาน รวมถึงความสำคัญในฐานะผู้ที่มีประสบการณ์

ความสูงอายุ (Aging) หมายถึงการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในระยะสุดท้ายในช่วงอายุของมนุษย์ และดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนสิ้นสุดอายุขัยของสิ่งมีชีวิตนั้น ๆ ประเทศไทยกำหนดให้บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ถือเป็นผู้สูงอายุ และถือเป็นเกณฑ์ที่ใช้สำหรับการปลดเกษียณอายุราชการด้วย ความสูงอายุเมื่อเกิดกับผู้ใดจะมีลักษณะดังนี้ (เสาวลักษณ์ แยมตรี ชุมพล พลนรา และอานนท์ แยมตรี, 2542)

1. ผิวหนังเหี่ยวย่น ผมหงอก ฟันโยก ผู้หญิงหมดประจำเดือน และมีความเสื่อมโทรมปรากฏให้เห็นโดยทั่วไป

2. มีความรู้สึกเร็วแรงอ่อนลง เหนื่อยง่าย มองภาพไม่ชัด หูตึง ไรบรส กลืนน้อยลง ความจำเสื่อม เรียนรู้สิ่งใหม่ได้ช้า ขาดความคล่องแคล่ว การทำงานลดลง เจ็บป่วยง่าย

3. ขาดความมั่นใจในตนเอง วิตกกังวลง่าย หงอยเหงา ใจน้อย บางครั้งซึมเศร้า แยกตัวหรือบางคนอาจพูดมาก เพ้อเจ้อ

สุรกุล เจนอบรม (2541) ได้กำหนดการเป็นบุคคลสูงอายุไว้ว่าบุคคลผู้จะเข้าข่ายเป็นผู้สูงอายุมิเกณฑ์ในการพิจารณาแตกต่างกันโดยกำหนดเกณฑ์ในการพิจารณาความเป็นผู้สูงอายุไว้ 4 ลักษณะดังนี้

1. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากอายุจริงที่ปรากฏ (Chronological Aging) จากจำนวนปีหรืออายุที่ปรากฏจริงตามปีปฏิทินโดยไม่นำเอาปัจจัยอื่นมารวมพิจารณาด้วย

2. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย (Physiological Aging หรือ Biological Aging) กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้จะเพิ่มขึ้นตามอายุขัยในแต่ละปี

3. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ (Psychological Aging) จากกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ สติปัญญา การรับรู้และเรียนรู้ที่ถดถอยลง

4. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากบทบาททางสังคม (Sociological Aging) จากบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคล ตลอดจนความรับผิดชอบในการทำงานลดลง

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2544: 10 – 11) ได้เสนอข้อคิดเห็น ของ บาร์โรว์ และสมิธ (Barrow and Smith) ว่า เป็นการยากที่จะกำหนดว่าผู้ใดชราภาพหรือสูงอายุ แต่สามารถพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ

1. ประเพณีนิยม (Tradition) เป็นการกำหนดผู้สูงอายุ โดยยึดตามเกณฑ์อายุที่ออกจากราชการ เช่น ประเทศไทยกำหนดอายุวัยเกษียณอายุ เมื่ออายุครบ 60 ปี แต่ประเทศสหรัฐอเมริกา กำหนดอายุ 65 ปี เป็นต้น

2. การปฏิบัติหน้าที่ทางร่างกาย (Body Functioning) เป็นการกำหนดโดยยึดตามเกณฑ์ทางสรีรวิทยาหรือทางกายภาพ บุคคลจะมีการเสื่อมสลายทางสรีรวิทยาที่แตกต่างกันในวัยสูงอายุอวัยวะต่างๆ ในร่างกาย จะทำงานน้อยลงซึ่งแตกต่างกันในแต่ละบุคคลบางคนอายุ 50 ปี ฟันอาจจะหลุดทั้งปากแต่บางคนอายุถึง 80 ปี ฟันจึงจะเริ่มหลุด เป็นต้น

3. การปฏิบัติหน้าที่ทางด้านจิตใจ (Mental Functioning) เป็นการกำหนดตามเกณฑ์ความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ การจำ การเรียนรู้ และความเสื่อมทางด้านจิตใจ สิ่งที่พบมากที่สุด ในผู้สูงอายุคือ ความจำเริ่มเสื่อม ขาดแรงจูงใจซึ่งไม่ได้หมายความว่าบุคคลผู้สูงอายุทุกคนจะมีสภาพเช่นนี้

4. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self - Concept) เป็นการกำหนดโดยยึดความคิดที่ผู้สูงอายุมองตนเอง เพราะโดยปกติผู้สูงอายุมักจะเกิดความคิดว่า “ตนเองแก่ อายุมากแล้ว” และส่งผลต่อบุคลิกภาพทางกาย ความรู้สึกทางด้านจิตใจ และการดำเนินชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามแนวความคิดที่ผู้สูงอายุนั้นๆ ได้กำหนดขึ้น

5. ความสามารถในการประกอบอาชีพ (Occupation) เป็นการกำหนดโดยยึดความสามารถในการประกอบอาชีพโดยใช้แนวความคิด จากการเสื่อมถอยของสภาพทางร่างกาย และจิตใจ คนทั่วไปจึงกำหนดว่าวัยสูงอายุเป็นวัยที่ต้องพักผ่อน หยุดการประกอบอาชีพ ดังนั้น บุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุ จึงหมายถึงบุคคลที่มีวัยเกินกว่าวัยที่จะอยู่ในกำลังแรงงาน

6. ความกดดันทางอารมณ์และความเจ็บป่วย (Coping with Stress and Illness) เป็นการกำหนดโดยยึดตามสภาพร่างกาย และจิตใจ ผู้สูงอายุจะเผชิญกับสภาพโรคร้ายไข้เจ็บอยู่เสมอ เพราะสภาพทางร่างกายและอวัยวะต่างๆ เริ่มเสื่อมลงนอกจากนั้น ยังอาจเผชิญกับปัญหาทางด้านสังคมอื่น ๆ ทำให้เกิดความกดดันทางอารมณ์เพิ่มขึ้นอีก ส่วนมากมักพบกับผู้มีอายุระหว่าง 60 - 65 ปีขึ้นไป

สรุปแล้วผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ที่มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกายและจิตใจไปในทางที่เสื่อมลง มีบทบาททางสังคมและกิจกรรมทางอาชีพที่ลดลง

2.1.2 การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ

เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสรีระ ด้านจิตใจ และด้านสังคม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สามารถสรุป (โกศล วงศ์สวรรค์, สุธิลา ตูยยะเสถียร, และสถิต วงศ์สวรรค์, 2544; เพื่อนช่วยจำ, 2551; จินตนา สงค์ประเสริฐ, 2538) ได้ดังนี้

2.1.2.1 การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย

การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย ที่เกิดขึ้นในทุกระบบหน้าที่ของร่างกาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของอวัยวะและระบบต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุ มีดังนี้

1) ระบบผิวหนัง ผิวหนังบางลง เซลล์ผิวหนังมีจำนวนน้อยลง เซลล์ที่เหลืออยู่เจริญช้าลงทำให้การหายของแผลช้าลง การทำงานของตัวรับการกระตุ้นที่ผิวหนังและการไหลเวียนโลหิตส่วนปลายลดลง จึงทำให้เกิดแผลและอุบัติเหตุที่ผิวหนังได้ง่าย ผิวหนังขาดการตั้งตัว ไขมันใต้ผิวหนังลดลงที่บริเวณใบหน้าและหลังมือ แต่เพิ่มขึ้นบริเวณหน้าท้องและต้นขา รวมทั้งการกดทับเส้นเลือดฝอยใต้ผิวหนังจะหนา การซึมผ่านของออกซิเจน อาหารเข้าสู่เซลล์เนื้อเยื่อต่ำ ความแข็งแรงของผิวหนังลดลง ผมและขนมีจำนวนน้อยลงเมลานินซึ่งผลิตจากเซลล์สร้างสีของผมลดลง ทำให้ผมและขนทั่วไปสีจางลงกลายเป็นสีขาวหรือสีเทา เส้นผมร่วงและแห้งง่าย เนื่องจากการไหลเวียนโลหิตบริเวณศีรษะลดลง (Squire)

2) ระบบกล้ามเนื้อและกระดูก จำนวนและขนาดเส้นใยของกล้ามเนื้อลดลง มีเนื้อเยื่อเกี่ยวพันเข้ามาแทนที่มากขึ้น มีผลทำให้ความแข็งแรงและความว่องไวในการเคลื่อนที่ของร่างกายลดลง ประสิทธิภาพการทำงานของเอ็นไขว้ในกล้ามเนื้อลดลง เซลล์กระดูกลดลง แคลเซียมสลายออกจากกระดูกมากขึ้นและไปเกาะบริเวณกระดูกอ่อน เช่น ชายโครง ทำให้การเคลื่อนไหวของทรวงอกลดลง ทำให้กระดูกผู้สูงอายุเปราะและหักง่าย แม้ว่าจะไม่ได้รับอุบัติเหตุ ความยาวของกระดูกสันหลังลดลงและพุงมากขึ้น เพราะหมอนรองกระดูกบางลง ทำให้เกิดหลังค่อมและเอียงมากขึ้น ความสูงลดลง 2 นิ้วจากอายุ 20-70 ปี (1.2 เซนติเมตร ทุก 20 ปี) ความยาวของกระดูกยาวคงที่ แต่ภายในจะกลวงมากขึ้น การทรงตัวไม่ดี ไม่กระฉับกระเฉง ความสามารถในการดูแลตนเองและการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันจึงลดลง กระดูกอ่อนบริเวณข้อต่อต่าง ๆ เสื่อมมากขึ้นตามอายุ น้ำไขข้อลดลง เป็นสาเหตุทำให้กระดูกเคลื่อนที่มาสัมผัสกัน เกิดข้ออักเสบและติดเชื้อง่าย

3) ระบบหัวใจและหลอดเลือด ในกล้ามเนื้อหัวใจฝ่อลีบ มีเนื้อเยื่อพังผืดไขมัน และสารไลโปฟูสซิน มาสะสมภายในเซลล์มากขึ้น ทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง ลิ้นหัวใจแข็งและหนาขึ้น มีแคลเซียมมาเกาะมากขึ้น ทำให้การปิดเปิดของลิ้นหัวใจไม่ดี เกิดภาวะลิ้นหัวใจรั่วและตีบได้ผนังหลอดเลือดหนาและมีความยืดหยุ่นน้อยลงเพราะมีเส้นใยคอลลาเจนมากขึ้น เกิดภาวะหลอดเลือดแดงแข็งตัว ความแรงของชีพจรลดลง กล้ามเนื้อหัวใจทำงานเพิ่มขึ้น และต้องการออกซิเจนเพิ่มขึ้น

4) ระบบทางเดินหายใจ หลอดลมและหลอดลมมีขนาดใหญ่ขึ้น ความยืดหยุ่นของเนื้อเยื่อปอดลดลงเพราะมีเส้นใยอีลาสตินลดลง ความแข็งแรงและการหดตัวของกล้ามเนื้อที่ช่วยในการหายใจเข้าออกลดลง เนื้อหุ้มปอดแห้งทึบ ทำให้ปอดขยายและหดตัวได้น้อยลง การระบายอากาศ

หายใจลดลง ฤกษ์มีจำนวนลดลง ฤกษ์ที่เหลือจะมีขนาดใหญ่ขึ้น ผนังฤกษ์แตกง่าย เกิดโรคฤกษ์ลมโป่งพองง่าย หลอดลมแข็งขาดความยืดหยุ่น ทำให้หายใจหอบเหนื่อยได้ง่าย

5) ระบบทางเดินอาหาร การผลิตเอนไซม์ และลดลง 1 ใน 3 ทำให้การย่อยแบ่งและน้ำตาลในปากลดลง ความรู้สึกหิวอาหารน้อยลงเนื่องจากการเคลื่อนไหวของกระเพาะอาหารลดลง การผลิตน้ำย่อย กรดเกลือและเอนไซม์ต่าง ๆ ในกระเพาะอาหารลดลง การดูดซึมแคลเซียมและธาตุเหล็ก วิตามินบี 2 ลดลง ผู้สูงอายุเกิดโรคกระดูกผุและโลหิตจางได้ง่าย การเคลื่อนไหวของลำไส้เล็กและลำไส้ใหญ่ลดลง ประกอบกับการหดตัวของกล้ามเนื้อหน้าท้องลดลง และผู้สูงอายุชอบรับประทานอาหารอ่อน ย่อยง่ายที่ไม่มีกาก จึงเป็นเหตุให้เกิดภาวะท้องผูก ทำให้เบื่อบริโภค ท้องอืดง่าย ตับมีความสามารถในการทำลายพิษลดลง จึงเกิดพิษของยาได้ง่ายในผู้สูงอายุ ปริมาณน้ำดีลดลง รวมทั้งมีความหนืดเพิ่มขึ้นตามอายุ มีผลทำให้เกิดนิ่วในถุงน้ำดีได้ง่าย ตับอ่อนทำหน้าที่เสื่อมลง ผลิตอินซูลินได้น้อย และ ที่ผลิตมานั้น มีประสิทธิภาพในการนำน้ำตาลเข้าสู่เนื้อเยื่อต่ำ ทำให้น้ำตาลที่เหลือถูกสะสมเป็นไขมันส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะคงอยู่ในกระแสเลือด และมีบางส่วนเท่านั้นที่ถูกขับออก ผู้สูงอายุจึงเป็นเบาหวานอย่างอ่อนได้ หรือมีแนวโน้มที่จะเป็นเบาหวานได้ง่ายกว่าวัยหนุ่ม – สาว

6) ระบบทางเดินปัสสาวะ อัตราการกรองของไตลดลง ทำให้การดูดกลับของสารต่าง ๆ น้อยลง ทำให้ปัสสาวะเจือจางมากขึ้น ความถ่วงจำเพาะของปัสสาวะลดลงทำให้การถ่ายปัสสาวะไม่ดี กล้ามเนื้อกระเพาะปัสสาวะอ่อนกำลังลง จึงมีปัสสาวะตกค้างอยู่มากมายหลังถ่ายปัสสาวะแต่ละครั้งมีผลทำให้ผู้สูงอายุปัสสาวะบ่อย นอกจากนี้ผู้สูงอายุชายมีต่อมลูกหมากโต ทำให้ปัสสาวะได้ลำบาก ผู้หญิงกลับปัสสาวะไม่อยู่ เพราะกล้ามเนื้ออุ้งเชิงกรานหย่อน โดยเฉพาะในหญิงที่คลอดบุตรมาแล้วหลายคน

7) ระบบสืบพันธุ์ ผู้สูงอายุชายลูกอัณฑะเหี่ยวเล็กลงและผลิตเชื้ออสุจิได้น้อยลงขนาดและรูปร่างของเชื้ออสุจิเปลี่ยนแปลง มีความสามารถในการผสมกับไข่ น้อยลง ความหนืดของน้ำเชื้อลดลง ไขมันบริเวณใต้หัวหน่าวและขนลดลง ผู้สูงอายุหญิงรังไข่จะฝ่อเล็ก มดลูกมีขนาดเล็กลง เยื่อภายในมดลูกบางลง มีเนื้อพังผืดมากขึ้น ปากมดลูกเหี่ยวและมีขนาดเล็กลง รอยย่นและความยืดหยุ่นทางช่องคลอดเล็กน้อย ทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บในระหว่างร่วมเพศและความรู้สึกทางเพศลดลง ช่องคลอดสีขาวซีด เพราะมีเลือดมาเลี้ยงน้อยลง ภายในช่องคลอดมีความเป็นด่างมากขึ้น ทำให้เกิดการอักเสบและติดเชื้อได้ง่าย

8) ระบบต่อมไร้ท่อ น้ำหนักของต่อมใต้สมองลดลง 20 เปอร์เซ็นต์ มีเนื้อเยื่อเกี่ยวพันเข้ามาแทนที่มากขึ้น การไหลเวียนเลือดที่ต่อมใต้สมองลดลง การผลิตฮอร์โมนรังไข่เพิ่มขึ้นในผู้หญิง แต่คงที่และเพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ ในผู้ชาย ส่วนการผลิตฮอร์โมนอื่นอาจคงที่หรือลดลง

9) ระบบประสาทและประสาทสัมผัส ประสิทธิภาพการทำงานทางสมองและประสาทอัตโนมัติลดลง ความเร็วในการส่งสัญญาณประสาทลดลง ทำให้ความไวและความรู้สึกตอบสนองต่อปฏิกิริยาต่าง ๆ ลดลง การเคลื่อนไหวและความคิด เชื่องช้า บางครั้งอวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทำงานได้ไม่สัมพันธ์กัน อาจทำให้เกิดอันตรายและอุบัติเหตุได้ง่าย ความจำเสื่อม โดยเฉพาะความจำเรื่องราวใหม่ แต่สามารถจำเรื่องราวเก่า ๆ ในอดีตได้ดี โดยความจำเสื่อมจะเกิดขึ้นเพียงเล็กน้อยในช่วงอายุ 60-70 ปีและค่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามอายุ การเรียนรู้และความจำ ผู้สูงอายุจะมีปัญหาเกี่ยวกับความจำ เมื่ออายุ 70 ปีขึ้นไป โดยความจำประกอบด้วยความจำในอดีต (Remote

memory) คือความจำเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมา ความจำในเรื่องปัจจุบัน (Recent Memory) เป็นความจำในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เรื่องราว ประสบการณ์ หรือข้อมูลที่ได้รับในรอบ 24 ชั่วโมง ความจำเฉพาะหน้า (Immediate Memory) เป็นการจดจำเรื่องที่เกิดขึ้นในทันที ช่วงระยะเวลาอันสั้น (ตัวเลข 5 – 7 หลัก) ความสามารถในการเรียนรู้เรื่องใหม่ ๆ ลดลงต้องอาศัยเวลานานในการเรียนรู้ สามารถทำงานที่มีประสบการณ์มาแล้วได้ดี ความกระตือรือร้นลดลง แบบแผนการนอนเปลี่ยนแปลง เวลานอนน้อยลง เวลาตื่นมากขึ้นรุ่มานตาเล็กลง ปฏิกริยาตอบสนองทางมานตาต่อแสงลดลง ทำให้การปรับตัวสำหรับการมองเห็นในสถานที่ต่าง ๆ ไม่ดี ความไวในการมองตามภาพลดลง ความสามารถในการเทียบสีลดลง ทำให้แยกสีที่คล้ายกันได้ยากขึ้น การผลิตน้ำตาลลดลง ทำให้ตาแห้งและเกิดการระคายเคืองต่อเยื่อบุตาได้ง่ายการได้ยินลดลง มีอาการหูตึงมากขึ้น ระดับเสียงสูงจะสูญเสียการได้ยินมากกว่าระดับเสียงต่ำ จึงเป็นเหตุให้ผู้สูงอายุเป็นคนแยกตัว ช่างสงสัยและวาดระแวงในสิ่งต่าง ๆ การรับกลิ่นไม่ดี เพราะมีการเสื่อมของเยื่อบุโพรงจมูกและกระเปาะรับกลิ่นในสมอง ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถรับกลิ่นที่อาจก่อให้เกิดอันตรายได้ เช่น กลิ่นก๊าซรั่ว กลิ่นไฟไหม้ การรับรสของลิ้นเสียไปเนื่องจากต่อมรับรสรูมีจำนวนลดลง โดยเฉพาะต่อมรับรสหวาน จึงเป็นเหตุให้ผู้สูงอายุรับประทานอาหารรสจัดมากขึ้น หรือรับประทานอาหารไม่อร่อย เกิดภาวะเบื่ออาหาร การรับความรู้สึกสัมผัสต่อสิ่งต่าง ๆ ลดลง การรับความรู้สึกเจ็บปวด ทั้งภายในและภายนอกร่างกายลดลง ทำให้ผู้สูงอายุเกิดอันตรายได้ง่ายโดยไม่มีการเตือน

เมื่อสภาพร่างกายเสื่อมโทรมลง ทำให้ผู้สูงอายุที่แข็งแรงมาตลอดมีโอกาสเป็นโรคต่าง ๆ ได้มากขึ้นกว่าผู้ที่มีอายุน้อย เช่น โรคปอดบวม ปอดอักเสบ ความดันโลหิตสูง เบาหวาน โรคกล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือด ความผิดปกติของหลอดเลือดในสมอง โรคกระดูกพรุน เป็นต้น นอกจากนี้ เนื่องจากความเสื่อมของการมองเห็น การได้ยิน และการเคลื่อนไหวที่ไม่สัมพันธ์กัน ทำให้ผู้สูงอายุมีโอกาสเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย และอุบัติเหตุเพียงเล็กน้อยก็อาจไปทำให้เกิดอันตรายแก่กระดูก หลอดเลือด หรือเส้นประสาททำให้เกิดความพิการติดตามมาอีกด้วย

ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยมักจะมีหลายโรค (Multiple Pathology and Diseases) และมีการแสดงของโรคที่แตกต่างจากที่พบในผู้ป่วยวัยผู้ใหญ่ทั่วไป เช่น เป็นปอดบวม แต่อาการและอาการแสดงของปอดไม่ชัดเจน กลับมีอาการซึม สับสน (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2535) เมื่อมีหลายโรคก็มักจะไต่ยาพร้อม ๆ กันหลายชนิด ทำให้ร่างกายได้รับผลจากฤทธิ์ข้างเคียงของยาต่าง ๆ เข้าไปอีกนอกจากนั้นเมื่อผู้สูงอายุเจ็บป่วย หรือกระดูก กล้ามเนื้อได้รับภัยอันตราย ก็จะฟื้นตัวและหายช้าเกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา

2.1.2.2 การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและอารมณ์ มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกายและสังคม การแสดงพฤติกรรมที่แสดงออกของสภาพอารมณ์และจิตใจของผู้สูงอายุนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์และลักษณะพัฒนาการด้านต่าง ๆ ที่ผ่านมาในชีวิตและบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล โดยทั่วไปแล้วสภาพความเสื่อมทางอารมณ์และจิตใจ มักจะเกิดควบคู่กันกับการเปลี่ยนแปลงหรือความเสื่อมทางด้านร่างกายประกอบกับการต้องสูญเสียบทบาท ตำแหน่งหรือหน้าที่ทางสังคม เช่น การเกษียณอายุหรือการเคยเป็นผู้เป็นที่พึ่งของลูกหลาน กับต้องเปลี่ยนสภาพมาเป็นผู้พึ่งพา ลูกหลานแทน การต้องสูญเสียสิ่งที่รักหรือบุคคลอันเป็นที่รัก รวมถึงการขาดการดูแลเอาใจใส่จากคนในครอบครัว หรือทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง จึงทำให้เกิดปัญหาทางอารมณ์ (เต็มศักดิ์ คทวนิช, 2550)

ประกอบกับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ ได้แก่ ความจำ เขาวนปัญญา การเรียนรู้ บุคลิกภาพ และความเจ็บปวดตาย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ความจำ ความจำเสื่อมถอยลงเป็นปรากฏการณ์เบื้องต้นของการเปลี่ยนแปลงไปสู่วัยสูงอายุ ความจำต่อสิ่งใหม่ ๆ มีน้อย กระบวนการจำมีเพียงระยะสั้น มักลืมเหตุการณ์ปัจจุบันหรือเหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นได้ง่าย แต่พบว่าจำเหตุการณ์ในอดีตได้ดี การมีชีวิตอยู่กับอดีตและความหลังเป็นสิ่งปกติวิสัยในผู้สูงอายุ

เขาวนปัญญา ความรวดเร็วของการใช้ความคิดลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น แต่ความแม่นยำยังคงมีเท่า ๆ กับคนหนุ่มสาว ถ้าให้เวลามากขึ้นผู้สูงอายุสามารถที่จะแสดงความคิดเห็นหรือใช้วิจารณ์ญาณได้ดีในสถานการณ์ที่ต้องอาศัยความสุ่ม จากประสบการณ์และความรู้อันได้รับการสะสมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ส่วนความสามารถในการคำนวณวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ อาจลดลง แต่ความรู้สึกทั่วไปและที่เกี่ยวกับภาษา ยังคงมีอยู่กระทั่งในบั้นปลายของชีวิต

การเรียนรู้ ความสามารถในการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความทรงจำ ซึ่งมักจะลดน้อยลงในวัยชรา การรับรู้และการเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ในบริบทของชีวิตที่มีความซับซ้อนจะเรียนรู้ได้ยาก เช่น เทคโนโลยีใหม่ ๆ ทางด้านสารสนเทศ และการขาดแรงจูงใจจะมีผลต่อความสามารถในการเรียนรู้ในระยะนี้

บุคลิกภาพ ลักษณะและรูปแบบที่เป็นมาแต่ดั้งเดิมของคุณลักษณะทางบุคลิกภาพจะยังคงไว้ แต่ลักษณะเด่นเฉพาะและจะแสดงออกมาในวัยสูงอายุตามอิทธิพลหรือข้อจำกัดทางกายและจิตใจ

ภาวะเหงา เป็นภาวะที่แสดงถึงการขาดการสนองตอบโต้ทางอารมณ์ จากการศึกษาพบว่า ในวัยผู้สูงอายุส่วนใหญ่ร้อยละ 42 เป็นหม้าย ฉะนั้นวัยนี้จะต้องพบกับการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ในช่วงชีวิต คือการสูญเสียคู่สมรส ซึ่งจะสร้างความกระทบกระเทือนใจได้สูงมาก การอยู่อย่างโดดเดี่ยวขาดคู่คิด จะทำให้จิตใจหดหู่ รวมทั้งเพื่อนฝูงในวัยเดียวกันก็ได้ล้มหายตายจากไปบ้างแล้ว ที่เหลืออยู่ก็อาจจะขาดการติดต่อเนื่องจากสุขภาพไม่เอื้ออำนวยในการเดินทาง จึงต้องอยู่อย่างเหงาหงอยก่อให้เกิดความรู้สึกท้อแท้ในชีวิต มีอารมณ์ฉุนเฉียว โกรธง่าย สิ้นหวังและอาจเป็นสาเหตุทำให้ระบบต่าง ๆ ของร่างกายยิ่งอ่อนแอลงได้อีก

ความรู้สึกไม่มั่นใจ ขาดเสถียรภาพทางจิตใจ (Insecure) ภาวะไม่มีเสถียรภาพทางจิตใจ เกิดจากการที่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านเศรษฐกิจ ด้านความคุ้มครองให้ปลอดภัย ทำให้ผู้สูงอายุหงุดหงิดง่าย โมโหง่าย สะเทือนใจง่าย ด้วยเรื่องเล็กน้อย ทำให้กลายเป็นคนหมุมหมิม ใจน้อย ฉุนเฉียว โกรธง่าย และวุ่นวายในกิจการของผู้อื่น เป็นสาเหตุนำไปสู่การขัดแย้งกับลูกหลานหรือผู้ดูแลได้

ความรู้สึกกลัวตาย ความกลัวตายทำให้ผู้สูงอายุกังวลกับความเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้น จึงมักจะต้องพบแพทย์บ่อย ๆ เพราะความกลัวตายนี้ทำให้ผู้สูงอายุหาโรคภัยไข้เจ็บใส่ตนเอง จนบางครั้งลูกหลานอาจชุนเคืองและรำคาญได้

ความรู้สึกหมดหวัง สิ้นหวัง (Helplessness and Hopelessness) เนื่องจากความเสื่อมของสมรรถภาพ ทางด้านร่างกายและจิตใจ ผู้สูงอายุอาจมีความคิดสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่ลูกหลาน ให้แก่สังคม อาจกระทำตนให้เป็นประโยชน์ แต่ถูกจำกัดด้วยความเสื่อมถอยทางร่างกายและจิตใจที่ผู้สูงอายุไม่อาจจะยับยั้งได้ ความรู้สึกหมดหวัง ทำให้เกิด ความรู้สึกโกรธตนเอง อาจ

กลายเป็นภาวะเศร้าได้ในที่สุดผู้สูงอายุที่ปรับตัวไม่ได้ อาจเกิดปัญหาทางจิตตามมา ซึ่งปัญหาทางจิตในผู้สูงอายุที่พบได้บ่อยคือ ซึมเศร้า ซึ่งอาการซึมเศร้านี้อาจจะเกิดเนื่องจากภาวะทางจิตโดยตรง หรืออาจเกิดเนื่องจากการมีพยาธิสภาพที่สมอง หรือเซลล์สมองเสื่อมร่วมด้วยก็ได้ นอกจากภาวะซึมเศร้าแล้ว โรคอารมณ์แปรปรวนชนิดคลั่ง (Mania และ Bipolar Disorder) ก็พบได้ แต่มักจะมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากผลข้างเคียงของยาบางชนิด หรือเป็นผู้ที่ปัญหาทางด้านอารมณ์มาก่อน แล้วนอกจากนี้ การที่ประสิทธิภาพการรับรู้ของผู้สูงอายุเสื่อม ประกอบกับความไม่สมดุลทางอารมณ์ก็ทำให้เกิดโรคจิตหวาดระแวงได้

โดยสรุปแล้วการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจของผู้สูงอายุ มีผลเกี่ยวเนื่องจากความเสื่อมทางกาย ความสามารถในการปรับตัวปรับใจต่อการเปลี่ยนแปลงและการสูญเสียหรือเหตุการณ์ร้าย ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต ตลอดจนภาวะทางเศรษฐกิจ ครอบครัว และสิ่งแวดล้อม

2.1.2.3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม สังคมของมนุษย์มีการอยู่ร่วมกันมีปฏิริยาโต้ตอบ มีการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และมีความรู้สึกว่าเป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งเหล่านี้เป็นความต้องการทางสังคม ในผู้สูงอายุก็เช่นเดียวกัน ผู้สูงอายุต้องการ การยอมรับจากสมาชิกอื่น ๆ ในกลุ่ม ในครอบครัวและในสังคม แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายเกิดขึ้น ความสามารถในการทำกิจกรรมช้าลง เนื่องจากความเสื่อมของร่างกายจึงทำให้ผู้สูงอายุถูกจำกัดหรือลดความสำคัญทางสังคม โดยสังคมของผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะเหลือแค่เพียงครอบครัวและเพื่อนร่วมงานที่มีความสนใจและค่านิยมคล้าย ๆ กัน เท่านั้น พฤติกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ จะเน้นความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว ได้แก่ คู่ครอง บุตร-หลาน ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทในครอบครัวจากเป็นผู้นำ หรือหัวหน้าครอบครัว ก็เปลี่ยนมาเป็นที่ปรึกษาของบุตรหลานแทน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมที่มีผลต่อผู้สูงอายุ ดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและความผูกพันภายในครอบครัว

สังคมไทยในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมยุคอุตสาหกรรม เกิดการเคลื่อนย้ายของกลุ่มผู้ใช้แรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ทั้งผู้สูงอายุไว้ที่บ้าน ผู้สูงอายุที่เคยใช้ชีวิตที่อบอุ่นในอดีตกับลูกหลาน ต้องประสบกับปัญหาในการปรับตัว ให้กับสังคมสมัยใหม่ มีการใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังมากขึ้น ก่อให้เกิดความวิตกกังวล หดหู่ น้อยใจ ว่าเหวและปัญหาสุขภาพจิตตามมา

2) การสูญเสียบุคคลที่มีความหมายต่อตนเอง

วัยผู้สูงอายุ เป็นวัยที่ได้รับการกระทบกระเทือนใจอยู่เสมอ จากการสูญเสียบุคคลใกล้ชิด เช่น คู่ชีวิต ญาติสนิท เพื่อนสนิท ซึ่งการสูญเสียคู่ชีวิตนับเป็นการสูญเสียที่กระทบต่อความรู้สึกของผู้สูงอายุมากที่สุด (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543)

3) การปลดเกษียณหรือออกจากงาน

การปลดเกษียณหรือออกจากงาน ถือเป็นภาวะวิกฤตของชีวิต โดยเฉพาะในผู้สูงอายุที่เคยรับราชการหรือมีบทบาททางสังคม ทั้งนี้เพราะเกษียณอายุทำให้ผู้สูงอายุถูกแยกออกจากงาน เพื่อนร่วมงาน บทบาทและหน้าที่ในสังคมลดลง ตลอดจนเป็นการลดบทบาทการเป็นผู้นำ ผู้หาเลี้ยงครอบครัว ผู้สูงอายุจึงรู้สึกด้อยค่าในตนเอง มีการเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม

น้อยลง ขาดการพบปะติดต่อกัน พุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลอื่น และแยกตัวออกจากสังคม

4) การเปลี่ยนแปลงทางขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้สภาพชีวิตและความเป็นอยู่ในสังคมไทย เปลี่ยนไปในลักษณะคล้ายกับสังคมตะวันตกมากยิ่งขึ้น เป็นสาเหตุทำให้ผู้สูงอายุต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับบุตรหลาน มีความขัดแย้งกันระหว่างค่านิยมและพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนในวัยหนุ่มสาวในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะผู้สูงอายุมีการยึดมั่นขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิม

จะเห็นได้ว่าเมื่อบุคคลเข้าสู่วัยสูงอายุต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ รวมทั้งด้านสังคมด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องดูแลและรักษาในสุขภาพกาย สุขภาพจิต

2.1.3ภาวะสูงอายุ

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภาวะสูงอายุ พบว่ามีนักวิชาการได้มองภาวะสูงอายุแตกต่างกันโดย ซึ่งในส่วนของเอเบอร์โซล และเฮส (Ebersole and Hess, 1985 : 23-32, อ้างถึงใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์, 2553 :9-11) ได้สรุปแนวคิดและทฤษฎีการสูงอายุออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

(1) ทฤษฎีทางชีววิทยา (Biological Theory) ทฤษฎีนี้อธิบายว่ามนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบใหญ่ๆ 3 อย่าง คือ เซลล์ที่สามารถเพิ่มตัวเองตลอดชีวิต เซลล์ที่ไม่สามารถแบ่งตัวเอง และองค์ประกอบอื่นๆที่ไม่ใช่เซลล์ จากทฤษฎีทางชีววิทยาของการสูงอายุจะพบว่าในแต่ละทฤษฎีนั้นก็ได้พยายามที่จะค้นหาความจริงเพื่อนำมาอธิบายว่าการสูงอายุหรือความแก่ เป็นผลจากสิ่งใดในการนำทฤษฎีต่างๆ เหล่านี้ไปใช้ผู้ศึกษาแต่ละคนมีแนวความเชื่อในเรื่องใด ล้วนแต่จะนำแนวคิดของทฤษฎีไปประกอบการศึกษา ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาค้นคว้าทดลองเกี่ยวกับความแก่มากมายแต่ก็ยังไม่มียุทธวิธีที่สามารถนำไปใช้อธิบายทั่วไปได้ ทราบแต่เพียงว่ากระบวนการชราภาพหรือความแก่ของเซลล์ต่างๆ เป็นปฏิกิริยาซับซ้อนเกี่ยวข้องกับพันธุกรรม การเผาผลาญฮอร์โมน ระบบภูมิคุ้มกัน ระบบประสาท ต่อมไร้ท่อ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบในเซลล์ เนื้อเยื่อ และอวัยวะเหล่านั้น (ยรรยงค์ มณีวงษ์, 2554 : (ออนไลน์))

(2) ทฤษฎีทางจิตวิทยา (Psychological Theory) เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกลไกการเจริญทางด้านจิตวิทยา ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการมีอายุในจิตวิทยาในเรื่องชราวนปัญหา พบว่า ไม่อาจสรุปได้ว่าชราวนปัญหาจะเสื่อมลงตามวัย ส่วนในเรื่องความจำและการเรียนรู้ได้มีการศึกษาถึงความจำและการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ต้องควบคุมกันไป จากการวิจัยพบว่าผู้สูงอายุมีความสามารถในการเรียนรู้ได้ดีเท่ากับคนอ่อนวัยแต่ต้องใช้เวลานานกว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาต่อการเรียนรู้คือ ความเครียด อันเป็นผลมาจากระบบประสาทและสรีรวิทยาของบุคคล การสูญเสียความจำและความสามารถในการเข้าใจและแรงจูงใจ จากการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุไม่จำเป็นต้องใช้แรงจูงใจในการทำงานมากกว่าบุคคลวัยอื่นเลย แม้ว่าผู้สูงอายุจะมีเซลล์ประสาทในสมองตายเป็นจำนวนมากแต่ขณะเดียวกันก็สะสมประสบการณ์อันเกิดจากการเรียนรู้ไว้มากเช่นกัน ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ถ้า

ผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ที่ดีในอดีตได้รับการยอมรับดี มีสภาพอารมณ์ที่มั่นคง ก็จะส่งผลต่อวัยที่สูงขึ้น ทำให้มีความรอบคอบสุขุมตามขั้นด้วย แนวคิดทางจิตวิทยา ได้เชื่อมโยงเอาทฤษฎีทางชีววิทยา และสังคมวิทยาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยโดยเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพและพฤติกรรมของผู้สูงอายุนั้น เป็นการพัฒนาและปรับตัวของความนึกคิด ความรู้ ความเข้าใจ แรงจูงใจ การเปลี่ยนแปลงไปของอวัยวะรับสัมผัสทั้งปวงตลอดจนสังคมที่คนชราผู้นั้นอาศัยอยู่

(3) ทฤษฎีทางสังคมวิทยา (Sociological Theory) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงแนวโน้มบทบาทของบุคคล สัมพันธภาพ และการปรับตัวทางสังคมในช่วงท้ายของชีวิต หรือเป็นทฤษฎีที่พยายามวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องมีสถานะทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทั้งพยายามที่จะช่วยให้มีการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ทฤษฎีนี้เชื่อว่าถ้าสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วก็จะทำให้สถานภาพของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามไปด้วย และสถานะของผู้สูงอายุในสังคมใดจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้สูงอายุในสังคมนั้น ล้วนแต่มองความสูงอายุจากสถานภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางลดลง แต่ผู้สูงอายุยังคงต้องการบทบาทเดิมจึงเกิดความเครียดส่งผลให้เกิดการถอนตัวออกจากสังคม แต่การจะใช้ชีวิตในช่วงสูงอายุให้มีความสุขนั้นต้องคงบทบาทและสถานภาพทางสังคมไว้แต่ควรอยู่ในระดับที่เหมาะสม แนวคิดทางสังคมวิทยาที่สำคัญได้แก่ ทฤษฎีกิจกรรม ทฤษฎีแยกตนเอง ทฤษฎีความต่อเนื่อง ทฤษฎีบทบาท โดยมีรายละเอียดดังนี้

ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) (เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, ธนิกานต์ ศักดาพร, 2554 : 5-6) เป็นทฤษฎีในกลุ่มสังคมวิทยา โดย Kossuth, P. M. and Bengtson, V. (1988) ได้พัฒนาขึ้นมาวิเคราะห์ถึงการทำกิจกรรมต่างของบุคคล สิ่งที่จะช่วยให้บุคคลมีความพึงพอใจในตนเอง และมีแรงจูงใจที่จะสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น เป็นการสร้างการเรียนรู้ให้กับบุคคล โดยมีกิจกรรมเป็นเครื่องมือ และเป็นการพัฒนาบุคคลโดยอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ทฤษฎีกิจกรรมอธิบายบทบาทของผู้สูงอายุ ที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ เป็นการทำกิจกรรมที่ส่งผลให้มีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทฤษฎีกิจกรรมแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุที่มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ ทำให้มีความพึงพอใจในชีวิต และปรับตัวได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีบทบาทหน้าที่หรือการทำกิจกรรมใดๆ ทฤษฎีกิจกรรมยังเชื่ออีกว่า กิจกรรมจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข มีความเพลิดเพลิน กระฉับกระเฉง สามารถตัดสินใจได้เกิดภาพพจน์ที่ดีเกี่ยวกับตนเอง โดยแนวคิดทฤษฎีนี้อยู่บนพื้นฐาน 3 ประการ (son.uth.tmc.edu/coa/FDGN_1/RESOURCES/Age_ Theories.ppt) ได้แก่

1) การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ มีความสัมพันธ์กับสถานภาพทางสังคมก่อนการเกษียณ กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่เคยมีบทบาทที่แสดงความสามารถในสังคมมาก่อนเกษียณอายุจะเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อทดแทนบทบาทที่สูญเสียไป ผู้สูงอายุประเภทนี้จะมีความพร้อมทางด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต มีความพร้อมทางด้านรายได้และเศรษฐกิจในครอบครัว และมีความสุขมีความพึงพอใจที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม

2) การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับพื้นฐานความคิดอารมณ์ จิตใจ และสังคมของผู้สูงอายุ กล่าวคือ เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ หรือหลังเกษียณ บุคคลจะมีการเปลี่ยนแปลงในชีวิตเกิดขึ้น เช่น การสูญเสียคู่สมรส การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในการทำงาน การทำกิจกรรมจะช่วยให้มีความ

มั่นคงทางด้านอารมณ์ มีความมั่นใจในการดำรงชีวิตและเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง และต้องการมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

3) ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมจะมีความคาดหวัง ว่ากิจกรรมที่จะทดแทนความสูญเสียการทำงานประจำ การมีชีวิตคู่ และการเป็นพ่อแม่ และสถานะในครอบครัวและในสังคมได้ดั่งนั้น กิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ ซึ่งอาจกลายเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุ ที่ควรมีต่อสังคม ครอบครัว และชุมชน เพื่อการมีคุณค่าในชีวิตและเพิ่มความพึงพอใจตนเองของผู้สูงอายุ รูปแบบของกิจกรรมแบ่งได้ 3 ประเภท (The Encyclopedia of Ageing: p.11) คือ 1. กิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบ (Informal activity) เป็นกิจกรรมทั่วไปแบบไม่เป็นทางการ เช่น การช่วยเหลืองานทั่วไปภายในครอบครัว การพบปะพูดคุย หรือการสังสรรค์กับเพื่อนๆ หรือญาติ เป็นต้น 2. กิจกรรมที่มีรูปแบบ (Formal activity) เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นทางการ เช่น การเป็นจิตอาสา หรืออาสาสมัครทำกิจกรรมเพื่อสังคม การเข้าร่วมในกลุ่มในสมาคม หรือชมรมต่างๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกครอบครัว เป็นต้น 3. กิจกรรมที่ทำคนเดียว (Solitary activity) เป็นการทำกิจกรรมที่มีความเป็นส่วนตัวเป็นกิจกรรมที่ทำภายในบ้าน เช่น การทำกิจกรรมในยามว่าง กิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหรือคลายเครียด เป็นต้น

ทฤษฎีแยกตนเองหรือทฤษฎีการถอยห่าง (Disengagement Theory) เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นครั้งแรกในปี 1950 (ยรรยงค์ มณีวงษ์, 2554 : (ออนไลน์)) กล่าวถึงผู้สูงอายุเกี่ยวกับการถอยห่างออกจากสังคม ของ Elaine Cummings and Willam Henry ที่พิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในหนังสือ Growing old: The Process of Disengagement เมื่อปี 1961 มีใจความว่าผู้สูงอายุและสังคมจะลดบทบาทซึ่งกันและกัน อย่างค่อยเป็นค่อยไปตามความต้องการของร่างกายและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากยอมรับว่าตนเองมีความสามารถลดลง สุขภาพเสื่อมลงจึงถอยหนีจากสังคมเพื่อลดความเครียดและรักษาพลังงาน พอใจกับการไม่เกี่ยวข้องกับสังคมต่อไป เพื่อถอนสภาพและบทบาทของตนให้แก่ชนรุ่นหลัง ซึ่งระยะแรกอาจมีความวิตกกังวลอยู่บ้างในบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปและค่อยๆ ยอมรับการไม่เกี่ยวข้องกับสังคมต่อไปได้ในที่สุด อย่างไรก็ตามทฤษฎีนี้อธิบายโดยกล่าวด้วยว่าโดยปกติแล้วบุคคลจะพยายามผสานอยู่กับสังคมให้นานเท่าที่จะทำได้ เพื่อเป็นการรักษาสมดุลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ก่อนที่บทบาทของตนเองจะแคบลงเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น โดยสรุปกระบวนการถอยห่างเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเฉพาะดังนี้ เป็นกระบวนการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป เป็นสิ่งที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ผู้สูงอายุถึงพอใจเป็นสากลของทุกสังคม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เพื่อรักษาสมดุลของมนุษย์ ปัจจัยที่มีผลต่อการถอยห่างของผู้สูงอายุ ได้แก่ กระบวนการชราที่มีความแตกต่างกันของแต่ละบุคคล, สภาพสังคมและความเชื่อมโยงของอายุที่เพิ่มขึ้น จะเห็นได้ว่าทฤษฎีการถอยห่าง และทฤษฎีกิจกรรมจะมีความขัดแย้งกัน ซึ่ง Bernice Neugarten และคณะได้ศึกษาเพื่อหาข้อขัดแย้งทั้งสองทฤษฎีแล้วพบว่า การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ มีความสุข และมีกิจกรรม ร่วมกันนั้นขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและแบบแผนชีวิตของแต่ละบุคคลที่ผ่านมา ผู้ที่มีบทบาทในสังคมชอบเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม ก็ต้องการที่จะร่วมกิจกรรมต่อไป ส่วนผู้ที่ชอบสันโดษไม่เคยมีบทบาทใด ๆ ในสังคมมาก่อน ก็ย่อมที่จะแยกตัวเองออกจากสังคมเมื่ออายุมากขึ้น และได้เสนอแนวคิดใหม่เกี่ยวกับทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory)

ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) (เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, ธนิกานต์ ศักดาพร, 2554 : 5-6) เป็นทฤษฎีที่อธิบายในเรื่องของการปรับตัวทางสังคมของผู้สูงอายุ คือ การที่ผู้สูงอายุจะมีความสุขในบั้นปลายชีวิตได้นั้น มีผลมาจากบุคลิกภาพและรูปแบบของการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลที่มีมาเดิม ซึ่งเชื่อว่า ผู้สูงอายุจะแสวงหาบทบาททางสังคมใหม่มาทดแทนบทบาททางสังคมเก่าที่ตนสูญเสียไป และยังคงสภาพที่จะพยายามปรับตนเองให้กับสภาพแวดล้อมใหม่อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าทฤษฎีความต่อเนื่องเป็นการกล่าวถึงการปรับตัวของผู้สูงอายุว่าผู้สูงอายุจะปรับตัวได้ดี และมีความสุขในบั้นปลายชีวิตได้นั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและการมีพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตที่ผ่านมาในอดีตกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนบทบาททางสังคมของผู้สูงอายุ คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคมในวัยสูงอายุ ซึ่งถือเป็นบทบาทใหม่ที่เข้ามาทดแทนบทบาททางสังคมเดิมที่ต้องสูญเสียไปในกิจกรรมประเภทต่างๆ ที่ทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดี ทั้งด้านร่างกายและจิตใจซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของผู้สูงอายุนั้น จะเป็นการได้แสดงศักยภาพความสามารถของตนเอง เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้ เพื่อผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) (ยรรยงค์ มณีวงษ์, 2554 : (ออนไลน์)) กล่าวว่า เมื่อบุคคลเข้าสู่วัยสูงอายุจะปรับบทบาทและสภาพต่าง ๆ หลายอย่างที่ไม่ใช่บทบาทเดิมของตนมาก่อน เช่น การละทิ้งบทบาททางสังคมและความสัมพันธ์ซึ่งกันไปแบบวัยผู้ใหญ่ยอมรับบทบาทของสังคมและความสัมพันธ์ในแบบผู้สูงอายุ และเว้นจากความผูกพันกับคู่สมรส เนื่องจากการตายไปของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

สรุปว่า แต่ละทฤษฎีจะกล่าวถึงความสูงอายุแตกต่างกันไปทฤษฎีทางชีววิทยาจะอธิบายความชราโดยพิจารณาจากประสิทธิภาพการทำงานของร่างกายที่ลดลง ทฤษฎีทางจิตวิทยาจะมองความสูงอายุโดยพิจารณาจากความจำการเรียนรู้ สติปัญญา อารมณ์ส่วนทฤษฎีทางสังคมวิทยาพิจารณาคือความเป็นผู้สูงอายุจากความสามารถในการคงบทบาท และสถานภาพทางสังคมไว้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ไม่มีทฤษฎีใดเพียงทฤษฎีเดียวที่จะอธิบายความเสื่อมถอยของสังขาร การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ จิตใจ และสภาพทางสังคมของผู้สูงวัยได้ทั้งหมด

2.1.4 นโยบายรัฐบาลด้านผู้สูงอายุ

นโยบายการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลด้านผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2554 โดยมีนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี มีดังต่อไปนี้ (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, 2554)

นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก

ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเพิ่มกำลังซื้อภายในประเทศ สร้างสมดุลและความเข้มแข็งอย่างมีคุณภาพให้แก่ระบบเศรษฐกิจมหภาคจัดให้มีเบี้ยยังชีพรายเดือนแบบขั้นบันไดสำหรับผู้สูงอายุ โดยผู้ที่มีอายุ 60-69 ปี จะได้รับ 600 บาท อายุ 70-79 ปี จะได้รับ 700 บาท อายุ 80-89 ปี จะได้รับ 800 บาท และอายุ 90 ปีขึ้นไป จะได้รับ 1,000 บาท

หมายเหตุ สอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในหมวด 5 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 80 (1)

นโยบายหลักในการบริหารประเทศภายในช่วงระยะเวลา 4 ปี

นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต

นโยบายการพัฒนาสุขภาพของประชาชน

พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนตั้งแต่ในช่วงตั้งครรภ์ วัยเด็ก วัยเจริญพันธุ์ วัยบรรลุนิติภาวะ วัยชรา และผู้พิการ สนับสนุนโครงการส่งเสริมเยาว์ปัญญาของเด็ก และให้ความช่วยเหลือแนะนำ ผูกอบรวม ผู้ปฏิบัติงานศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน สนับสนุนโครงการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมสุขภาพสตรีเพื่อดูแลสุขภาพของสตรีและเด็กอย่างบูรณาการทั่วประเทศ รวมทั้งเผยแพร่ให้ความรู้และดูแลป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นและการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ และลดความรุนแรงต่อเด็กและสตรี สนับสนุนโครงการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุและผู้พิการเพื่อดูแลผู้สูงอายุและผู้พิการให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยให้ได้เข้าถึงการบริการอย่างมีศักดิ์ศรี มีคุณภาพ และเป็นธรรม รวมทั้งให้มีระบบการฟื้นฟูสุขภาพในชุมชน จัดการประชาสัมพันธ์เชิงรุกเพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพผ่านสื่อแขนงต่างๆ อย่างเป็นระบบ

นโยบายความมั่นคงของชีวิตและสังคม

เสริมสร้างให้ผู้สูงอายุ คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะต่าง ๆ สำหรับรองรับผู้สูงอายุและคนพิการ สร้างความพร้อมในการเป็นสังคมผู้สูงอายุ พัฒนาบริการสุขภาพอนามัย ให้การสงเคราะห์ จัดการศึกษา จัดสวัสดิการ รวมถึงหาอาชีพให้แก่ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุร่วมเป็นพลังขับเคลื่อนสังคม ภายใต้หลักคิดที่ว่า ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์สูง สมควรให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้านเมือง

หมายเหตุ สอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในหมวด 5 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 80

แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552 (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ ,2554)

แผนผู้สูงอายุฯ ฉบับปรับปรุงนี้แบ่งยุทธศาสตร์ออกเป็น 5 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

- 1.ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ
- 2.ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ
- 3.ยุทธศาสตร์ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ
- 4.ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติและการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ
- 5.ยุทธศาสตร์ด้านการประมวล พัฒนา และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุและการติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ โจนรายละเอียดมีดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ

- 1) มาตรการ หลักประกันด้านรายได้เพื่อวัยสูงอายุ
  - 1.1 ขยายหลักประกันสุขภาพให้ครอบคลุมถ้วนหน้า
  - 1.2 ส่งเสริมและสร้างวินัยการออมทุกช่วงวัย

2) มาตรการ การให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.1 ส่งเสริมการเข้าถึง และพัฒนาการจัดบริการการศึกษา และการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิตทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อความเข้าใจชีวิต และ พัฒนาการในแต่ละวัย และเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุที่เหมาะสม

2.2 รมรงค์ให้สังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเตรียมการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ

3) มาตรการ การปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

3.1 ส่งเสริมให้ประชาชนทุกวัยเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบผู้สูงอายุในครอบครัวและชุมชน

3.2 ส่งเสริมให้มีกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนทุกวัย โดยเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และการกีฬา

3.3 รมรงค์ให้สังคมมีจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ

1) มาตรการ ส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันการเจ็บป่วย และดูแลตนเองเบื้องต้น

1.1 จัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมแก่ผู้สูงอายุและครอบครัว

2) มาตรการ ส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้สูงอายุ

2.1 ส่งเสริมการจัดตั้งและดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุและเครือข่าย

2.2 สนับสนุนกิจกรรมขององค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุ

3) มาตรการ ส่งเสริมด้านการทำงานและการหารายได้ของผู้สูงอายุ

3.1 ส่งเสริมการทำงานทั้งเต็มเวลาและไม่เต็มเวลา ทั้งในระบบและนอกระบบ

3.2 ส่งเสริมการฝึกอาชีพและจัดหางานให้เหมาะสมกับวัย และความสามารถ

3.3 ส่งเสริมการรวมกลุ่มในชุมชนเพื่อจัดทำกิจกรรมเสริมรายได้โดยให้ผู้สูงอายุสามารถมีส่วนร่วม

4) มาตรการ สนับสนุนผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ

4.1 ประกาศเกียรติคุณผู้สูงอายุที่เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม

4.2 ส่งเสริมให้เกิดคลังปัญญากลางของผู้สูงอายุเพื่อรวบรวมภูมิปัญญาในสังคม

4.3 ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุและให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่างๆ ในสังคม

5) มาตรการ ส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อ

5.1 ส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

5.2 ส่งเสริมการผลิต การเข้าถึงสื่อ และการเผยแพร่ข่าวสารสำหรับผู้สูงอายุ

5.3 ดำเนินการให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากสิ่งต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

6)มาตรการ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

6.1 สนับสนุนส่งเสริมให้ความรู้แก่ครอบครัวและผู้สูงอายุในการปรับปรุงที่อยู่อาศัย เพื่อรองรับความต้องการในวัยสูงอายุ

6.2 กำหนดมาตรการแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อสร้าง/ปรับปรุงที่อยู่อาศัย และระบบสาธารณูปโภคสำหรับผู้สูงอายุ

6.3 มีการออกกฎหมายให้สิทธิพิเศษแก่ภาคเอกชนที่จัดบริการด้านที่พักอาศัยที่ได้มาตรฐานสำหรับผู้สูงอายุ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ

1) มาตรการ คุ้มครองด้านรายได้

1.1 ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุทุกคนได้รับสวัสดิการด้านรายได้พื้นฐานที่รัฐจัดให้

1.2 ส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนในชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ

2) มาตรการ หลักประกันด้านสุขภาพ

2.1 พัฒนาและส่งเสริมระบบประกันสุขภาพที่มีคุณภาพสำหรับผู้สูงอายุทุกคน

2.2 ส่งเสริมการเข้าถึงบริการทางสุขภาพ และการตรวจสุขภาพประจำปีอย่างทั่วถึง

2.3 ให้อำนาจหน้าที่ตามมาตรฐาน การป้องกันและส่งเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ

2.4 รัฐต้องให้อุปกรณ์ช่วยในการดำรงชีวิตประจำวันตามที่จำเป็น เช่น แวนตา

ไม้เท้า รถเข็น ฟันเทียมแก่ผู้สูงอายุ

3) มาตรการ ด้านครอบครัว ผู้ดูแลและการคุ้มครอง

3.1 ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้อยู่กับครอบครัวให้นานที่สุด โดยการส่งเสริมค่านิยมในการอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุ

3.2 ส่งเสริมสมาชิกในครอบครัวและผู้ดูแลให้มีศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุ โดยการให้ความรู้และข้อมูลแก่สมาชิกในครอบครัวและผู้ดูแลเกี่ยวกับการบริการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์

4) มาตรการ ระบบบริการและเครือข่ายการเกื้อหนุน

4.1 ปรับปรุงบริการสาธารณะทุกระบบให้สามารถอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุ ในการดำรงชีวิตและติดต่อสัมพันธ์กับสังคม กลุ่ม และบุคคล

4.1.1 ดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ผู้สูงอายุทราบถึงอัตราค่าโดยสารของระบบขนส่งสาธารณะ และระบบขนส่งมวลชนต่างๆที่ลดหย่อนให้แก่ผู้สูงอายุ

4.1.2 ส่งเสริมให้มีการปรับปรุงบริการระบบขนส่งสาธารณะทุกประเภทให้ผู้สูงอายุ เข้าถึง และได้ใช้อย่างสะดวกเหมาะสมกับผู้สูงอายุตลอดระยะเวลาให้บริการ โดย มีการประกาศเกียรติคุณแก่หน่วยบริการที่มีผลงานดีเด่น

4.1.3 ส่งเสริมให้ภาพรัฐและเอกชนที่รับผิดชอบสถานที่สาธารณะ ปฏิบัติตามมาตรฐานสถานที่สาธารณะสำหรับผู้สูงอายุ

4.1.4 จัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ได้จริงในสถานที่สาธารณะแก่ผู้สูงอายุ เช่น ถนน ทางเดินสาธารณะในเขตชุมชน สะดวก เหมาะสมแก่ผู้สูงอายุ และผู้พิการ

4.1.5 จัดให้มีสวนสาธารณะและพื้นที่ออกกำลังกายที่เพียงพอและเหมาะสมปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุ

4.2 จัดตั้งและพัฒนาบริการทางสุขภาพและทางสังคม รวมทั้งระบบการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวในชุมชนที่สามารถเข้าถึงผู้สูงอายุมากที่สุด โดยเน้นบริการถึงบ้านและมีการสอดประสานกันระหว่างบริการทางสุขภาพและทางสังคม โดยควรครอบคลุมบริการดังต่อไปนี้

4.2.1 สนับสนุนการดูแลระยะยาว

4.2.2 ระบบประกันสังคม

4.2.3 ดูแลโรคเรื้อรังที่สำคัญ ได้แก่ ความดันโลหิตสูงเบาหวานและโรคหลอดเลือดในสมอง

4.2.4 อาสาสมัครในชุมชน

4.2.5 สนับสนุนให้ผู้ดูแลมีความรู้ความสามารถในการดูแลผู้สูงอายุ

4.3 ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรทางศาสนา องค์กรเอกชน และองค์กรสาธารณประโยชน์มีส่วนร่วมในการดูแลจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ โดยกระบวนการประชาคม

4.4 เกื้อหนุนให้เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดบริการด้านสุขภาพและสังคมให้แก่ผู้สูงอายุที่สามารถซื้อบริการได้ โดยมีการดูแลและกำกับมาตรฐานและค่าบริการที่เป็นธรรมร่วมด้วย

4.5 รัฐมีระบบและแผนเพื่อการให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุเมื่อเกิดภัยพิบัติ

4.6 ส่งเสริมให้โรงพยาบาลของรัฐ และเอกชนมีบริการแพทย์ทางเลือก

4.7 จัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุในโรงพยาบาลของรัฐที่มีจำนวนเตียงตั้งแต่ 120 เตียงขึ้นไป

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติ และการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

1) มาตรการ การบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติ

1.1 เสริมสร้างความเข้มแข็งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติให้สามารถผลักดันนโยบายและภารกิจที่สำคัญด้านผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ

1.2 ให้คณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมด้านผู้สูงอายุจังหวัด ในคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมจังหวัด เป็นเครือข่ายการบริหารและพัฒนาผู้สูงอายุในระดับจังหวัดท้องถิ่น

1.3 การพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายในระดับจังหวัดและท้องถิ่น

1.4 คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติวางแผนและดำเนินการให้มีการติดตามประเมินผลแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ปรับแผน และแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติที่ทันกำหนดเวลา

2) มาตรการ ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

2.1 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตหรือฝึกอบรมบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ในระดับวิชาชีพอย่างเพียงพอและมีมาตรฐาน

2.2 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตหรือฝึกอบรมผู้ดูแลผู้สูงอายุอย่างเพียงพอ และมีมาตรฐาน

2.3 กำหนดแผนการผลิตบุคลากรด้านผู้สูงอายุให้เหมาะสมและเพียงพอต่อความต้องการของประเทศและดำเนินการติดตามอย่างต่อเนื่อง

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ยุทธศาสตร์ด้านการประมวล พัฒนา และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุ และการติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ

- 1) มาตรการสนับสนุนและส่งเสริมการวิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุสำหรับการ กำหนด นโยบาย และการพัฒนาการบริการหรือการดำเนินการที่เป็นประโยชน์แก่ ผู้สูงอายุ
- 2) มาตรการ ดำเนินการให้มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุ แห่งชาติที่มีมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง
- 3) มาตรการพัฒนาระบบข้อมูลทางด้านผู้สูงอายุให้ถูกต้องและทันสมัย โดยมีระบบ ฐานข้อมูลที่สำคัญด้านผู้สูงอายุที่ง่ายต่อการเข้าถึงและสืบค้น

2.1.5 สถานการณ์ผู้สูงอายุของประเทศไทย

จากสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2553 (สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2553, 2555) มีการสำรวจโครงสร้างประชากร ที่มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นตัวสะท้อนให้เห็นความสำคัญ และจำเป็นต้องการพัฒนาการจัดบริการในด้านต่างๆที่เอื้อให้ผู้สูงอายุมีศักยภาพสามารถดูแลตนเองให้ มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ยืนยาว และเมื่อผู้สูงอายุช่วยเหลือตนเองได้ลำบากขึ้นหรือช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ย่อมต้องมีบริการดูแลทางด้านสุขภาพและด้านสังคมรองรับโดยควรมีการจัดสวัสดิการดังนี้

1. การจัดบริการทางสุขภาพที่ครอบคลุมการดูแลผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ทั้ง กลุ่ม ผู้ป่วยด้วยโรค และกลุ่มชราภาพ หรือมีความเสื่อมสภาพด้านร่างกาย ตลอดจนผู้สูงอายุที่มีความ เปราะบางทั้ง ด้านร่างกาย และด้านจิตใจ จึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการในระดับนโยบายใน 3 ประเด็นเพื่อปรับปรุงระบบบริการสุขภาพให้มีลักษณะเชิงรุกและเชื่อมโยงโดยมีประชาชนเป็น ศูนย์กลางรวมทั้ง สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมดังนี้

1.1 เร่งรัดและให้ความสำคัญกับแนวทางการเน้นระบบบริการปฐมภูมิโดยการค้นหาปัจจัย เสี่ยงและโรคเรื้อรัง โดยเพิ่มระบบบริการปฐมภูมิตั้ง ทั้ง ระบบส่งต่อที่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ เพิ่มมากขึ้น เพื่อให้ผู้สูงอายุมุ่งเน้นการขยายการคัดกรองความเสี่ยงและมุ่งดูแลประชาชนตั้งแต่ยังไม่มี อาการแสดงของโรค โดยเสนอให้มีวิธีการจำแนกกลุ่มเป้าหมายให้เฉพาะ(เช่น แบบคัดกรองผู้มีภาวะ ฟังฟัง/พิการ)และครอบคลุมกลุ่มที่มีความเสี่ยงภายใต้โครงสร้างระบบบริการที่มีอยู่และจัดลำดับกลุ่ม เป้าหมายตามปัญหาสุขภาพ เพื่อลดภาวะเจ็บป่วยและนำไปสู่ค่าใช้จ่ายด้านรักษาพยาบาลที่สูงของผู้ ที่มีความต้องการลำดับต้นรวมทั้งการมีแผนการดูแลเฉพาะตัวโดยมีบุคลากรสาธารณสุขที่ดูแล ผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องหากมีข้อขัดข้องด้านข้อมูล/ระเบียบปฏิบัติในการดำเนินการให้หา ทางแก้ไขกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง จัดหากำลังคนและทรัพยากรด้านสาธารณสุขอื่นให้เหมาะสม เพียงพอ ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาสาธารณสุขในแต่ละพื้นที่รวมทั้ง หา

กลวิธีที่เหมาะสมในการเข้าถึงบริการของผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 70 ปีซึ่งมักจะมีภาวะพึ่งพิง ไม่สะดวกในการเดินทางเข้าถึงบริการได้มากขึ้นตลอดจนการมีแผนการดูแลเฉพาะตัวหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีมาตรการในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่สร้างความเสี่ยงแก่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะวัยทำงานอายุ 45-59 ปี เช่นการตรวจสุขภาพทุกปีส่งเสริมป้องกันอื่นๆ การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสภาพซึ่งต้องมีการกำกับติดตามว่าการเข้าถึงบริการประสิทธิภาพ ประสิทธิผลความเท่าเทียมในกลุ่มประชากรและแต่ละพื้นที่ และการคลังของการจัดบริการ

1.2 เร่งรัดการจัดระบบบริการฟื้นฟูสภาพที่เป็นระบบต่อเนื่องตั้งแต่ภายหลังการรักษาการป่วยเฉียบพลันในสถานพยาบาลแบบผู้ป่วยในผู้ป่วยนอก การดูแลที่บ้านจนถึงการดูแลในชุมชนซึ่งจะมีผลไม่เพียงแต่ผู้ป่วยจะได้รับการฟื้นฟูสภาพ แต่ยังมีผลในการลดวันนอนในโรงพยาบาลและลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ

1.3 เร่งหาข้อสรุปแนวทางการจัดระบบการดูแลระยะหลังการเจ็บป่วยเฉียบพลันต่อเนื่องถึงระยะยาวเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยที่ไม่สามารถฟื้นฟูสภาพจนกลับสู่ภาวะปกติจำเป็นต้องมีผู้ช่วยเหลือในกิจกรรมประจำวัน ซึ่งปัจจุบันผู้ป่วยเหล่านี้ถูกฝากไว้ในโรงพยาบาล

2.การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุไทย ด้วยการส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.1 การบริการที่เข้าถึงในเชิงรุกระดับชุมชนและการให้ความรู้ในการดูแลต่อเนื่องที่บ้านแบบบูรณาการในการดูแลสุขภาพอนามัย ควรเพิ่มหน่วยแพทย์พยาบาลเยี่ยมเยียนให้ความรู้ในเขตพื้นที่ต่างๆ รวมทั้ง สนับสนุนบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน การส่งเสริมเพิ่มความรู้และทักษะการดำเนินงานของอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน และการบริการข้อมูลข่าวสารและการส่งต่อเพื่อให้ผู้สูงอายุติดต่อกับบริการที่ตนต้องการได้อย่างเหมาะสม

2.2 การเพิ่มศักยภาพขององค์กรธุรกิจเพื่อสามารถรับผิดชอบต่อสังคมในการดำเนินกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อเป็นการบริการทางสังคมและแสดงให้เห็นถึงการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม(Corporate Social Responsibility: CSR)โดยแสดงความรับผิดชอบต่อกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุและผลสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่างเป็นเจ้าภาพจัดกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุในระดับชุมชนตลอดจนสนับสนุนการทำงานบนพื้นฐานของชุมชนผ่านชมรมผู้สูงอายุที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่

2.3 การพัฒนาหลักสูตรด้านครอบครัวศึกษาในลักษณะพหุวัย เน้นกิจกรรมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่ เด็ก วัยรุ่นโดยจัดร่วมกันในลักษณะพหุวัยเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ควรส่งเสริมชมรมผู้สูงอายุทุกแห่งให้สามารถจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้สูงอายุโดยเน้นความสำคัญด้านครอบครัวศึกษาตลอดจนการส่งเสริมสนับสนุนนักศึกษาออกไปปฏิบัติงานภาคสนามเพื่อการเรียนรู้สังคม เพื่อให้มีจิตอาสาและเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงชีวิตได้อย่างเหมาะสม

2.4 การส่งเสริมหลักสูตรเพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเรื่องผู้สูงอายุ ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถครอบคลุมความรู้เฉพาะทางเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ได้แก่ พหุสาขาวิชาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุสูงอายุวิทยา ด้านการศึกษา การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุเพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเรื่องผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติเป็นผู้อำนวยการความสะดวกราบรื่นในการเปลี่ยนแปลงและมีจิตอาสา

2.5 การส่งเสริมให้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ ด้วยการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในทุกมิติทั้ง การเตรียมความพร้อมสำหรับวัยอื่นๆ เพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพในอนาคต

2.6 การพัฒนาการจัดการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีพื้นที่ในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อการเตรียมตัวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุและการพัฒนาผู้สูงอายุเชิงรุกโดยมีกลไกของการติดตามและการประเมินผลระบบการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษและการเรียนรู้ควรส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการบริหารจัดการต้นทุนทางสังคมและทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการศึกษและการเรียนรู้ ในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพ

2.7 การส่งเสริมอาชีพและให้เนื้อหาความรู้สำหรับแรงงานผู้สูงอายุ เพื่อส่งเสริมโอกาสการจ้างงานผู้สูงอายุเพื่อเป็นช่องทางในการเพิ่มพูนและเสริมรายได้ เศรษฐกิจและสังคมผ่านการปฏิบัติของชุมชนในระดับท้องถิ่นให้ก้าวหน้าสู่ระดับสูงขึ้น จะทำให้ชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น การจ้างผู้สูงอายุทำงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานบางเวลาหรือการจ้างหลังเกษียณเป็นต้น

2.8 การสร้างอาสาสมัครให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ ควรส่งเสริมสนับสนุนการสร้างอาสาสมัครให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุเพื่อทำกิจกรรมร่วมกับบุคคลวัยอื่นๆ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายบทบาทของอาสาสมัครให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุควรเน้นการเรียนรู้ร่วมกันแบบพหุวัยจัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่ผลิตผลิตควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะทางร่างกายให้ดีขึ้นตลอดจนให้อาสาสมัครมีบทบาทในการเยี่ยมเยียนและประสานหน่วยงานให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุเป็นต้น

2.9 การพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุในชุมชน โดยระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชนมาส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุตลอดจนการประเมินสร้างดัชนีบ่งชี้ว่าองค์กรมีความเข้มแข็ง ในการดำเนินงานหรือไม่ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีโอกาสดำเนินการเผยแพร่ความรู้ความสามารถตามความถนัดและประสบการณ์ของตนเองรวมทั้งส่งเสริมการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสังคม

2.10 การจัดกิจกรรมการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในลักษณะโปรแกรมเอนกประสงค์ จัดขึ้น เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของคนทุกวัย เน้นบทบาทของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนตามเพื่อให้บริการการศึกษาตามอัธยาศัยแก่ผู้สูงอายุโดยดำเนินการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ให้แก่ผู้สูงอายุในลักษณะของมหาวิทยาลัยวัยที่สามที่มีเนื้อหา หลักสูตรเกี่ยวกับการเตรียมตัวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น ผ่านวิทยาลัยชุมชนและหรือวิทยาลัยท้องถิ่น

2.11 การส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ในความสำคัญของผู้สูงอายุและตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุผ่านสื่อต่างๆตลอดจนผ่านทางสื่อการเรียนรู้ออนไลน์เพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนให้มีความรู้และเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุและตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ รวมทั้ง ควรมีการส่งเสริมค่านิยมและจิตสำนึกการทำงานเพื่อสังคม (Voluntary Work) เพื่อให้บุคลากรปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่และกระบวนการทำงานเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุในเชิง

2.1.6 ความสำคัญของผู้สูงอายุ

ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมาตลอดและมีกฎหมายไทยที่บัญญัติเกี่ยวกับผู้สูงอายุมีทั้งที่เป็นบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญและในพระราชบัญญัติ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ได้บัญญัติเกี่ยวกับผู้สูงอายุมาตรา 81 กำหนดภารกิจให้รัฐพึงช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ผู้สูงอายุอย่างจริงจัง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติเกี่ยวกับผู้สูงอายุในมาตรา 54 ของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 นับเป็นบทบัญญัติแรกของกฎหมายไทยที่กล่าวถึงผู้สูงอายุ โดยกล่าวถึงผู้ซึ่งมีอายุเกิน 60 ปี บริบูรณ์และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ ให้มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ ทั้งนี้บทบัญญัติดังกล่าวได้รับรู้ว่าผู้ที่มีอายุเกิน 60 ปี เป็นผู้ที่พ้นจากวัยทำงานแล้ว เมื่อผู้ซึ่งมีอายุเกินหกสิบปี ไม่ได้รับการจ้างงานก็อาจประสบความยากลำบากในการยังชีพได้

มาตรา 54 ของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 นี้เป็นบทบัญญัติแรกของกฎหมายไทยที่พยายามตอบสนองความต้องการ หรือความจำเป็นของผู้สูงอายุอย่างเฉพาะเจาะจงความช่วยเหลือที่รัฐอาจให้แก่ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพนั้น อาจเป็นได้ทั้งการให้เป็นเงินช่วยเหลือการจัดหางานที่เหมาะสมกับกำลังของผู้สูงอายุ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มีบทบัญญัติตามมาตรา 53 บุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปี บริบูรณ์และรายได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับสวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวก อันเป็นสาธารณะอย่างสมศักดิ์ศรีและความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ และมาตรา 80 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุขการศึกษาและวัฒนธรรม ค้ำครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน สนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาปฐมวัยส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัวและชุมชน รวมทั้งต้องสงเคราะห์และจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพและผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 สาระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้มี 2 ประการคือ

1. การกำหนดให้มีคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและแผนหลักเกี่ยวกับการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุน สถานภาพบทบาทและกิจกรรมของผู้สูงอายุและให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นหน่วยงานหลักที่ดูแล รับผิดชอบการจัดทำแนวทางปฏิบัติตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. การกำหนดให้ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดให้ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษด้วยความสะดวกและรวดเร็ว การบริการการศึกษา การศาสนา และการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม การที่ประเทศไทยกำลังก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ในอนาคตอันใกล้นี้จำนวนของผู้สูงอายุในแต่ละครัวเรือนจะมีมากกว่าคนวัยทำงานทำให้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพัฒนาผู้สูงอายุ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้และพ้นจากสภาพการเป็นภาระของสังคมหรือคนในครอบครัว ภารกิจนี้เป็นหน้าที่ของทุกภาคส่วนที่มีบทบาทในด้านการจ้างงานหรือการสร้างรายได้ มิใช่หน้าที่ของรัฐบาลเท่านั้น (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. ออนไลน์. 2547)

สรุปได้ว่า บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ ได้ให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุ โดยเน้นที่การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีอาชีพหรือกิจกรรมที่เหมาะสม การจัดที่พักอาศัยอาหาร เครื่องนุ่งห่มให้ตามความจำเป็นและให้ได้รับสวัสดิการจากรัฐที่เพียงพอเพื่อไม่เป็นภาระแก่สังคม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

จากการศึกษาถึงคุณภาพชีวิตที่เป็นสิ่งสำคัญ และได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง เนื่องจากเป็นเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ถ้าประชากรมีคุณภาพชีวิตที่ดี จะทำให้ประเทศสามารถพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว

2.2.1 นิยามคุณภาพชีวิตและความหมาย

ปัจจุบันมีนักวิชาการในหลายสาขาได้ให้ความหมายหรือคำจำกัดความ ของคำว่า คุณภาพชีวิต กันอย่างกว้างขวาง และส่วนใหญ่ความหมายนั้นก็มีความคล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก แต่จะมีส่วนที่ต่างออกไปบ้างเล็กน้อย และมีขอบเขตที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน โดยคุณภาพชีวิตมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2528 อ้างถึงใน หัสยา เกตุจิตร , 2542: 15) ระบุว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในระดับที่เหมาะสม ตามความจำเป็นพื้นฐานในสังคมหนึ่ง องค์ประกอบของความจำเป็นพื้นฐานที่เหมาะสมอย่างน้อยก็จำเป็น อาหารที่เพียงพอ มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม รวมทั้งได้รับการพื้นฐานที่จำเป็นทั้งทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม เพื่อดำรงชีพอย่างยุติธรรม นอกจากนี้แล้วยังได้ขยายความว่า คุณภาพชีวิต คือ ชีวิตที่มีความสุข ความสุขนี้เกิดจากความสุขทางกาย และความสุขทางใจ

กุหลาบ รัตนสังข์ธรรม และคนอื่นๆ (2531) คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ของบุคคลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิด และจิตใจ ที่ทำให้บุคคลสามารถดำรงอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสม

นวลศิริ เปาโรหิตย์ (2533) ได้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตไว้ว่า หมายถึง ชีวิตที่มีสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม และสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันก็สามารถดำรงชีวิตที่เป็นประโยชน์ให้ทั้งกับตนเอง สังคม และประเทศชาติด้วย

สุนันท์ บูราณรมย์ (2542) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง การดำรงชีวิตในระดับที่เหมาะสมของมนุษย์ตามสภาพความจำเป็นพื้นฐานในสังคม ซึ่งสนองต่อสิ่งที่ต้องการทางร่างกาย ทางจิตใจ ทางอารมณ์ ทางสังคม และทางความคิดอย่างพอเพียง จนก่อให้เกิดความมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิตหมายถึง การมีชีวิตที่มีความสุข มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ อารมณ์ สังคม และสิ่งแวดล้อม และสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ และดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข

UNESCO (1978 อ้างถึงใน นิศารัตน์ ศิลปะเดช, 2540: 88) ได้ให้นิยามความหมาย คุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกของการอยู่อย่างพอใจ (มีความสุข มีความพอใจ) ต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของชีวิต ซึ่งมีส่วนสำคัญมากที่สุดของบุคคล

Liu (1975 อ้างถึงใน นิศารัตน์ ศิลปะเดช, 2540: 63) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตเป็นชื่อใหม่ของความคิดเดิม (Old Nation) ซึ่งถ้าเรียกเป็นชื่อทางจิตวิสัย (Subjective) ก็ใช้คำว่าอยู่ดี กินดี มีสุข (Well Being) คือการเป็นอยู่ที่ดีของความต้องการ (Want) เมื่อได้รับการตอบสนองว่าจะทำให้บุคคลนั้น ๆ มีความสุขหรือความพอใจ

Lawton (1985 อ้างถึงใน สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัย-ธรรมศาสตร์, 2547: 19) ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตหรือการมีชีวิตที่ดีในผู้สูงอายุและกล่าวว่าผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีต้องประกอบด้วยปัจจัย 4 ด้าน คือ

1. การมีความสุขทางด้านจิตใจ (Psychological Well-Being) หมายถึงการที่บุคคลสามารถประเมินได้ว่า ประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมาคุณภาพ โดยประเมินได้จากผลกระทบระดับความสุขที่ได้รับและความสำเร็จที่ได้บรรลุตามความต้องการหรือเป้าหมายที่ตั้งไว้

2. ความสามารถในการแสดงพฤติกรรม (Behavioral Competence) หมายถึงความสามารถในการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งรวมถึงการทำหน้าที่ของร่างกาย การมีสุขภาพที่ดีการรับรู้ที่ถูกต้องและการมีพฤติกรรมทางสังคมที่ถูกต้อง

3. สิ่งแวดล้อมของบุคคล (Objective Environment) หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 5 ส่วนได้แก่

ส่วนที่ 1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ลักษณะภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และที่อยู่อาศัย

ส่วนที่ 2 บุคคลที่มีความสำคัญต่อผู้สูงอายุ เช่น สมาชิกในครอบครัว เพื่อน

ส่วนที่ 3 บุคคลอื่นทั่วไปที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ

ส่วนที่ 4 สถานภาพทางสังคม อายุ เชื้อชาติ และเศรษฐกิจ

ส่วนที่ 5 สภาพสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่

4. การรับรู้คุณภาพชีวิต (Perceived Quality of Life) หมายถึง การที่บุคคลมีการประเมินตนเองเกี่ยวกับความสุขทางด้านจิตใจ ความสามารถในการทำหน้าที่ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อบุคคลดังที่ได้กล่าวมา

ความสุขของผู้สูงอายุนั้น Miller, et.al. (1986 อ้างถึงใน พระจิตะวงษ์ ลาเสน. 2548: 7-8) ได้จำแนกองค์ประกอบที่ทำให้ผู้สูงอายุที่มีชีวิตอย่างสมบูรณ์และเข้มแข็งไว้ดังนี้

1. มองโลกในแง่ดี และมีความพึงพอใจในชีวิต
2. มีความรัก คือ พร้อมที่จะให้และรับความรักจากผู้อื่น
3. มีความศรัทธาในสิ่งที่ถูกต้องและแน่นอน
4. มีอารมณ์ขัน
5. มีความยึดมั่นในตนเองในทางที่เหมาะสม
6. ให้อำนาจแก่ตนเอง
7. มีการจัดการกับความเครียด
8. มีความสัมพันธ์กับสังคม

จิราพร เกศพิญชัวัฒนา จันทรพีญ แสงเทียนฉาย และยุพิน อังสุโรจน์ (2543) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับความสุขทางใจของผู้สูงอายุไทย ซึ่งประกอบด้วยมิติต่าง ๆ 5 มิติ โดยแต่ละมิติมีรายละเอียดดังนี้

มิติที่ 1 คือความสามัคคีปรองดอง (Harmony) เกิดขึ้นระหว่างบุคคลในครอบครัว เช่น ลูกหลานการเป็นมิตรที่ดีต่อกันระหว่างเพื่อน เพื่อนบ้าน ตลอดจนความสำเร็จ ความก้าวหน้าของบุคคลในครอบครัว ลูกหลาน นำมาซึ่งความผาสุกใจของผู้สูงอายุ

มิติที่ 2 คือ การพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence) ผู้สูงอายุแสดงความรู้สึกสบายใจ มีความสุข ในการที่ตนเองได้ทำตนให้เป็นประโยชน์หรือช่วยเหลือลูกหลาน บุคคลในครอบครัว ในขณะเดียวกันบุคคลในครอบครัว หรือลูกหลานตอบแทนโดยการเลี้ยงดู ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในยามเจ็บป่วย ความสบายใจเกิดจากการมีคุณค่าในตนเอง ที่ผู้สูงอายุรู้สึกกว่าตนเองยังสามารถช่วยเหลือตนเองได้ มีประโยชน์แก่ลูกหลาน มีใช้พึ่งพาลูกหลานอย่างเดียว

มิติที่ 3 คือความสงบสุขและการยอมรับ (Acceptance and Calmness) การทำใจให้ยอมรับและหาความสงบในจิตใจ การปล่อยวางความคิดที่ทำให้ไม่สบายใจ ตรงกับสิ่งที่ตนเองไม่สามารถขัดขวางหรือควบคุมได้ ทำใจให้สงบ ไม่คิดมากหรืออารมณ์เสีย ไม่ก่อกวนกับสิ่งที่ทำให้ไม่สบายใจ

มิติที่ 4 คือการเคารพนับถือ (Respect) การที่ผู้สูงอายุรับรู้ มีความรู้สึกถึงการเคารพให้เกียรติหรือคำแนะนำให้แก่ผู้อาวุโสน้อยกว่า มีผู้รับฟังหรือปฏิบัติตาม การเคารพนับถือที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุคคลอื่นแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในชีวิตของผู้สูงอายุในการดำเนินชีวิตที่ดี เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลในชุมชนนั้น ๆ

มิติที่ 5 คือความเบิกบาน (Enjoyment) ความรู้สึกสดชื่นมีชีวิตชีวา และสนุกสนานรื่นรมย์กับสิ่งรอบตัว ความเบิกบานอาจเกิดจากการทำกิจกรรมกับเพื่อนหรือกลุ่มผู้สูงอายุในวัยเดียวกัน เช่น ร่วมกิจกรรมชมรมผู้สูงอายุไปวัดหรืออาจเป็นความเบิกบานจากการทำสิ่งที่ตนเองชอบงานยามว่างหรือเก็บเกี่ยวความสุขเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่อยู่รอบตัว รวมทั้งการมีอารมณ์ขัน

มาร์ศรี นุชแสงพลี (2532) ได้ศึกษาปัจจัย 3 ด้าน ที่คาดว่าจะมีผลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ คือ

1. ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย ระดับการศึกษา การมีงานอดิเรก และสุขภาพ

1.1 ระดับการศึกษา เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิต เพราะระดับการศึกษา มีอิทธิพลต่อชนิดของอาชีพรวมไปถึงระดับรายได้ สุขภาพ ค่านิยม รสนิยมความคิดเกี่ยวกับตนเองและทัศนคติต่อการศึกษาในอนาคต การผลการศึกษาก็เกี่ยวกับการใช้เวลาว่างของผู้สูงอายุได้ผลที่ใกล้เคียงกันว่า มีความแตกต่างของกลุ่มที่ได้รับการศึกษาสูงสุด กับกลุ่มที่ได้รับการศึกษาต่ำสุด กลุ่มที่มีการศึกษาสูงส่วนใหญ่จะมีอาชีพที่ต้องใช้วิชาชีพและการจัดการ ส่วนผู้สูงอายุที่มีการศึกษาระดับต่ำจะมีอาชีพทางด้านการเกษตร บริการ และอาชีพที่ต้องใช้แรงงาน ซึ่งให้ค่าตอบแทนในระดับที่ต่ำกว่า นอกจากนี้ภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับความสามารถในการดูแลตนเอง จากการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาสูงมีความสามารถในการดูแลตนเองและมีโอกาสเลือกทำกิจกรรมได้ดีและมากกว่ากลุ่มผู้สูงอายุที่มีการศึกษาต่ำ

1.2 งานอดิเรก หมายถึง วิธีทางในการใช้เวลาทำกิจกรรมด้านต่าง ๆ นอกเหนือไปจากหน้าที่ การงานประจำ หรือเป็นกิจกรรมที่ทำในเวลาว่างด้วยความสมัครใจเพื่อก่อให้เกิดความเพลิดเพลินแก่ผู้กระทำโดยตรง นักทฤษฎีกิจกรรมเชื่อว่าผู้สูงอายุทั่วไปพยายามรักษากิจกรรมและ

ทักษะของคนวัยกลางคนไว้ให้นานที่สุด กิจกรรมที่ถูกเลือกเข้ามา คืองานอดิเรก ดังนั้น งานอดิเรกจึงมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

1.3 สุขภาพ ผู้สูงอายุมักประสบปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพที่ทรุดโทรม เนื่องจากความมีอายุซึ่งทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการเสื่อมถอย เป็นผลให้ความสามารถทางร่างกายของผู้สูงอายุลดน้อยลง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน และต้องพึ่งพิงผู้อื่นทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้สึกด้อยและจะส่งผลกระทบต่อความพึงพอใจของผู้สูงอายุ

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ภาวะเศรษฐกิจถดถอยมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของบุคคลที่จะสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านที่อยู่อาศัยในสภาพที่ดี อาหารที่มีคุณค่า การรักษาพยาบาลที่ถูกต้อง อุปกรณ์อำนวยความสะดวก รวมไปถึงการเลือกทำกิจกรรม เนื่องจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างต้องอาศัยเงินเป็นปัจจัยสำคัญปัญหาเศรษฐกิจมักเป็นปัญหาหลักของผู้สูงอายุ เนื่องจาก ข้อจำกัดของการประกอบอาชีพ ความมีอายุทำให้รายได้ลดน้อยลง ดังนั้นรายได้จะเป็นตัวลดปัญหาสุขภาพและยกระดับความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

3. ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ทางสังคม เมื่อเข้าสู่วัยชรา จากสภาพร่างกายที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเหมือนเช่นในช่วงเวลาที่ผ่านมา หรือจากข้อกำหนดของสังคมต้องเกษียณอายุการทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุต้องเสียบบทบาทในการทำงาน ดังนั้นผู้สูงอายุจึงเปลี่ยนจุดสนใจไปยังครอบครัว หาบบทบาทใหม่ให้กับตนเองด้วยการเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ ช่วยเหลือดูแลลูกหลานภายในบ้านและในทางกลับกัน ลูกหลานในครอบครัวสามารถเป็นที่พึ่งพาทางด้านเศรษฐกิจและกำลังใจให้แก่ผู้สูงอายุด้วย ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องการความรัก ความเอาใจใส่จากครอบครัว โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองได้น้อยลงจากปัญหาสุขภาพ ดังนั้น การที่ผู้สูงอายุมีคู่สมรสหรือบุตรหลานเป็นผู้คอยดูแลทุกข์สุขและคอยช่วยเหลือหรือให้ความเคารพนับถือ ยกย่องให้ความสำคัญ ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกดีกว่าตนเองเป็นบุคคลที่มีความหมายต่อครอบครัว ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวจึงมีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้สูงอายุ

2.2.2 องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

จากความหมายของคุณภาพชีวิตที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่า คุณภาพชีวิต ก็คือ รูปแบบของการมีชีวิตที่มีความสุข ซึ่งชีวิตที่ดีที่มีการดำรงอยู่อย่างมีความสุขและความพึงพอใจนั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบหลายด้าน ที่มารวมเข้ากันอย่างเหมาะสมกลมกลืนกับชีวิตของบุคคลตลอดจนสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวของบุคคลนั้น ๆ จึงจะทำให้เกิดความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ

กุหลาบ รัตนัสัจธรรม และคนอื่นๆ (2531) ได้แบ่งองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตออกเป็นมิติต่าง ๆ ดังนี้

1. คุณภาพชีวิตด้านร่างกาย หมายถึง อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย พลังงาน การออมทรัพย์ สิ่งอำนวยความสะดวกในครอบครัวและการประกอบอาชีพ

2. คุณภาพชีวิตด้านอารมณ์ หมายถึง การพักผ่อนหย่อนใจที่มีคุณภาพ ประโยชน์ ความนิยมชมชอบในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัวและชุมชน ความรัก และความเป็นเจ้าของที่มีต่อหมู่คณะ

3. คุณภาพชีวิตด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึง สภาพแวดล้อมที่บริสุทธิ์สะอาด และเป็นระเบียบ ปราศจากมลภาวะในดิน น้ำ อากาศ และเสียง มีทรัพยากรที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต และการคมนาคมที่สะดวก

4. คุณภาพชีวิตด้านสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม หมายถึง โอกาสในการศึกษา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ การประกอบอาชีพที่เท่าเทียมกัน ความปลอดภัยในร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สิน การปกครองที่ให้สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค ความเป็นธรรมด้านรายได้ และทางสังคม และความร่วมมือร่วมใจในชุมชน ความเป็นระเบียบวินัย ความเห็นอกเห็นใจกัน และการมีค่านิยมที่สอดคล้องกับหลักธรรมของศาสนา

5. คุณภาพชีวิตด้านความคิด หมายถึง ความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวกับโลก ชีวิตและชุมชน การศึกษา วิชาชีพ ความสามารถในการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตัวเอง ครอบครัวและชุมชน การเป็นที่ยอมรับของชุมชน การสร้างความสำเร็จด้วยตนเอง การยอมรับตนเอง และการมีเป้าหมายในชีวิตที่เหมาะสม

6. คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ หมายถึง การมีคุณธรรมในส่วนตัวและสังคม เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต เมตตา กรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูล กตัญญูกตเวที ความจงรักภักดีต่อชาติ ความศรัทธาในศาสนา ความเสียสละและการละเว้นจากอบายมุข

ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่ ชัยวัฒน์ปัญญพงษ์ (2527) ได้แบ่งไว้ เช่นเดียวกัน ส่วนที่แตกต่างและเพิ่มเติมมา มีด้วยกัน 7 ด้านคือ

1. มีการศึกษาและประสบการณ์พอสมควร
2. มีฐานะทางเศรษฐกิจพอควร
3. สามารถดำเนินกิจกรรมเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนประสงค์ด้วยวิธีอันชอบธรรม และประหยัด
4. รู้จักใช้ทรัพยากรตามธรรมชาติอย่างประหยัดและถูกต้อง
5. สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ
6. สามารถคาดคะเนเหตุการณ์ข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ
7. สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง

Berghom, et. al. (1981 อ้างถึงใน พระฐิตะวงษ์ ลาเสน, 2548) กล่าวว่าผู้สูงอายุจะ คุณภาพชีวิตดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตผู้สูงอายุในการตอบสนองต่อความต้องการด้านต่าง ๆ ทั้งด้านที่อยู่อาศัยที่ดี มีอาหารที่เพียงพอและมีคุณค่าการรักษาพยาบาลที่ถูกต้อง การมีสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ การมีอาชีพหรือการทำงานของผู้สูงอายุ นอกจากรายได้เพื่อเลี้ยงตนเองแล้วยังได้ฝึกฝนการทำงานของระบบต่าง ๆ ในร่างกายให้สามารถทำงานได้อย่างปกติและต่อเนื่อง เช่น ระบบกล้ามเนื้อ และระบบประสาท เป็นต้น รวมทั้งสร้างความภาคภูมิใจ ความรู้สึกมั่นคงทางเศรษฐกิจและมีคุณค่าในชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีย่อมทำให้เกิดความพึงพอใจ นอกจากนี้ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุพบว่า ผู้สูงอายุชายมีอัตราการทำงานในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าผู้สูงอายุหญิง และผู้สูงอายุในเขตชนบทต้องทำงานเพื่อเลี้ยงตนเองมากกว่าผู้สูงอายุ

ในเขตเมือง ส่วนภาวะทางการเงินของผู้สูงอายุในเขตชนบทนั้นลำบากกว่า ผู้สูงอายุในเขตเมือง (นภาพร ชัยวรรณ และมาลินี วงษ์สิทธิ์, 2532: 16)

2. ด้านสุขภาพอนามัย

การที่สุขภาพดี อันเป็นสิ่งปรารถนาของมวลมนุษย์ รวมถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากรในสังคม ผู้สูงอายุก็เช่นเดียวกันต่างก็ปรารถนามีสุขภาพอนามัยที่ดี นั่นคือมีสุขภาพกายที่แข็งแรงและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ สามารถพึ่งตนเองได้ ดังที่ สุชาติ โสมประยูร (2525: 77) กล่าวไว้ว่าสุขภาพดี คือ คุณภาพชีวิตนั่นเอง อย่างไรก็ตามปัญหาภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุที่สำคัญ ก็คือปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งมักเกิดขึ้นเสมอ ๆ และโรคที่พบบ่อยก็คือ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคปวดท้อง โรคระบบทางเดินหายใจ โรคปวดกระดูกและข้อ โรคชรา (Senility) ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย เช่น ผิวหนัง สายตา การตกมันและการสัมผัสส่วนการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ เช่น ความว้าวุ่น เจ็บเหงา ซึมเศร้า ต้องการความรักและเอาใจใส่สุขภาพของผู้สูงอายุเป็นปัญหาหนึ่งที่สำคัญของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติ นั่นคือ ยิ่งอายุมากขึ้นปัญหาสุขภาพก็จะมากขึ้น เช่น การเป็นโรคต่าง ๆ และการที่ผู้สูงอายุมีคุณภาพดีขึ้น นอกจากจะมีชีวิตที่ยืนยาวแล้วยังจะต้องพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด และเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังนั้นควรสนับสนุนส่งเสริมให้ ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ โดยเน้นทั้งการป้องกันโรค ส่งเสริมสุขภาพรักษาพยาบาล และฟื้นฟู

3. ด้านสภาพแวดล้อม

การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่อยู่ มีทั้งบ้านพักอาศัยที่คงทนถาวรสะดวกสบาย ครอบคลุมและชุมชนอบอุ่น เพื่อนบ้านที่ดี บริการที่ดีด้านสาธารณสุขปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีความสงบและเป็นส่วนตัว ย่อมทำให้ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจและเป็นสุขได้ นอกจากนี้การมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้สูงอายุกับบุคคลรอบ ๆ ตัว และสภาพแวดล้อมนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่ง Sunlivan (1953 อ้างถึงใน ศรีเรือน แก้วกังวาน, 2538: 638) เชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่สัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งตามปกติตั้งแต่เกิดจนตายมนุษย์ย่อมต้องมีสัมพันธ์กับบุคคลอื่นไม่ทางตรงก็ทางอ้อม และการมีสัมพันธ์ภาพทั้งในครอบครัวและนอกครอบครัวของผู้สูงอายุนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นวิธีการที่จะทำให้ผู้สูงอายุได้รับการสนองต่อความต้องการทางสังคม เช่น การมีเพื่อนวัยเดียวกัน เนื่องจากสามารถทำให้ปรับทุกข์ได้อย่างเข้าอกเข้าใจกันดีกว่าคนต่างวัย ซึ่งได้มีการศึกษาวิจัยที่แสดงว่าความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมวัย เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ความสุขความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ

4. ด้านการทำกิจกรรมทางสังคมและการพัฒนาตนเอง

ผู้สูงอายุที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ จะช่วยให้มีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ รู้สึกว่าชีวิตของตนเองนั้นมีความหมาย ต่างกับผู้สูงอายุที่ไม่มีกิจกรรมจะรู้สึกว่ามีแต่ความเจ็บเหงา น่าเบื่อหน่ายและหมดอาลัย การทำกิจกรรมของผู้สูงอายุนั้นจะต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับความสนใจและภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุเอง Berghom, et al , (1981 อ้างถึงใน พระจิตะวงษ์ ลาเสน. 2548: 13) เสนอกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุว่ามี 3 ประเภท ดังนี้

1. กิจกรรมที่มีรูปแบบ (Formal Activity) ได้แก่ การทำบุญเข้าวัด การมีกิจกรรมในสโมสร เป็นต้น

2. กิจกรรมที่ไม่เป็นรูปแบบ (Informal Activity) ได้แก่ การมีสัมพันธ์ภาพระหว่างเพื่อนบ้าน การเดินทาง การซื้อสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น

3. กิจกรรมที่ทำคนเดียว (Solitary Activity) ได้แก่ งานอดิเรก ดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือ เป็นต้น

ชัยวัฒน์ปัญญพงษ์ และณรงค์ เทียนสง (2521) เสนอและสรุปว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นดังนี้

1. เป็นคนที่มีสุขวิद्याส่วนบุคคลดี
2. สุขภาพอนามัยสมบูรณ์
3. เป็นคนมีคุณธรรม จริยธรรม มโนธรรมและศีลธรรม
4. เป็นคนมีสุขภาพจิตดี
5. เป็นคนมีการศึกษาและประสบการณ์พอควร
6. ฐานะทางเศรษฐกิจไม่แยเกินไป
7. อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีทั้งทางร่างกาย จิตใจ ตลอดจนทรัพย์สิน
8. ปฏิบัติหน้าที่ตามประเพณี วัฒนธรรม และหน้าที่ของสังคม
9. ดำเนินกิจการเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนประสงค์ด้วยวิธีการชอบธรรม ประหยัด
10. รู้จักใช้ทรัพยากรตามธรรมชาติอย่างประหยัดและถูกต้อง
11. สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างถูกต้อง
12. สามารถคาดการณ์เหตุการณ์เฉพาะได้อย่างมีประสิทธิภาพ
13. สามารถปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง
14. มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ
15. มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
16. มีอุดมคติและอุดมการณ์สร้างสรรค์ไม่ขัดแย้งกับสังคม
17. ไม่เป็นภาระและไม่ก่อปัญหาสังคม

จากองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต สรุปได้ว่า องค์ประกอบที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอยู่ในระดับดีหรือไม่ดี มีอยู่มากมายหลายปัจจัย และปัจจัยต่าง ๆ นี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน องค์ประกอบทุกด้านต่างมีความสำคัญ และยังเป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอีกด้วย

2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

2.3.1 ความหมายของบทบาท

บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิ และหน้าที่ของสถานภาพที่สังคมกำหนดหรือคาดหวังไว้ โดยได้รับอิทธิพลมาจากค่านิยมทางขนบธรรมเนียมและประเพณีของแต่ละสังคม โดยบทบาทของบุคคลในสังคมจะแสดงออกมาในรูปแบบใดก็จะขึ้นอยู่กับสถานภาพของบุคคลนั้น ๆ ตามที่บรรทัดฐานของสังคมได้กำหนดไว้

บทบาทนั้นแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. บทบาทในลักษณะโครงสร้างนิยม คือ การสนใจในเนื้อหา โครงสร้างและหน้าที่ของสถานภาพทางสังคม การจัดระเบียบและผลของบทบาท โดยบทบาทจะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้ในสังคม ถูกคาดหวังไว้บุคคลในสถานภาพใด ควรจะมีบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ

2. บทบาทในลักษณะปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์นิยม คือ การให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับกระบวนการซึ่งบุคคลจะทำความเข้าใจได้ว่า บุคคลอื่นให้ความสำคัญ ความคาดหวังกับตนเองอย่างไรในการที่จะมีบทบาทในสังคมซึ่งจะเกิดขึ้นจากบุคคลที่มีปฏิสังสรรค์ทางสังคมต่อกันในสังคมนั้นๆ

ราชบัณฑิตยสถาน (2532) ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง หน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ

สุพัตรา สุภาพ (2540) บทบาท คือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพบุคคล บทบาทเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของตน ซึ่งคนอื่นคาดคิดหรือหวังว่าจะทำหรืออาจเป็นไปตามที่ตนเองอยากกระทำ บทบาทจึงเป็นทั้งเรื่องส่วนตัว และเป็นเรื่องส่วนรวม ซึ่งบทบาทของแต่ละคนอาจเป็นผลมาจากปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังต่าง ๆ จากสังคม

จารุวรรณ ปฐมพงศ์ (2542) กล่าวว่าสถานภาพของบทบาทและบรรทัดฐานมีความสัมพันธ์กันในการจัดระเบียบของสังคม โดยสังคมจะเป็นระเบียบหรือไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลในสังคมที่มีสถานภาพที่แตกต่างกันได้ปฏิบัติตามบทบาทที่บรรทัดฐานกำหนดได้ให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งทำให้คนอื่นที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจและสามารถคาดหวังการกระทำดังกล่าวได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ทั้งสถานภาพของบทบาท และบรรทัดฐานของสังคมสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมของสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542) บทบาท หมายถึง ส่วนหนึ่งที่เป็นพลวัตของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่างๆ ของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดงบทบาท

ชัยวัฒน์ พรหมสุข (2543) กล่าวว่า บทบาท หมายถึงการปฏิบัติตามสิทธิ และหน้าที่ของสถานภาพที่สังคมกำหนดไว้นั้นคือ การปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสถานภาพของสังคมที่กำหนดเป็นแนวทางหรือรูปแบบของพฤติกรรมในการปฏิบัติ ดังนั้นบทบาทจะคู่กับสถานภาพในสังคม การกำหนดบทบาทของบุคคลในสังคมนั้นย่อมขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานของสังคมที่ได้รับอิทธิพลมาจากค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม ว่าจะต้องกระทำอย่างไร ปฏิบัติอย่างไร จึงจะถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์ บทบาทของบุคคลในสังคมแสดงออกขึ้นอยู่กับสถานภาพของบุคคลนั้น ๆ ในสังคมนั้นเองที่จะแสดงออกในการเข้าสังคมกับบุคคลอื่นในสังคมโดยสาระของบทบาทแล้วพบว่า

1. บทบาทมีประจำในทุกสถานภาพของสังคม
2. วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดบทบาท
3. การที่บุคคลจะทราบและปฏิบัติตามบทบาทได้อย่างถูกต้องนั้นต้องผ่านกระบวนการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมหรือสังคมการณ์

4. บทบาทที่บุคคลแสดงออกมีลักษณะของการแสดงออกที่ไม่แน่นอนเหมือนกับบทบาทที่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม ทั้งนี้บทบาทที่แสดงออกจริงนั้น มักจะขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะของผู้ที่แสดงบทบาทดังกล่าวและพฤติกรรมของบุคคลอื่นที่อยู่รอบตัวในการแสดงออกของพฤติกรรม

ราชบัณฑิตสถาน (2542) ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท หมายถึง การทำทำตาม บท การทำตามบท โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู

กฤตศิลป์ อินทชัย (2551) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1. บทบาท หมายถึง ปทัสถาน (Norms), ความคาดหวัง (Expectation) ข้อห้าม (Responsibility) และอื่น ๆ ที่มีลักษณะทางอเนกเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

2. บทบาท หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเองที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่จะกระทำ โดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่ง นั้น ๆ

สรุปได้ว่า ความหมายของบทบาทจากข้อมูลข้างต้น พบว่า บทบาทของมนุษย์ในสังคมนั้น แตกต่างกันไปออกไปตามสถานภาพทางสังคมที่แต่ละคนได้รับหรือคาดหวังไว้จากสังคม ซึ่งบุคคลใดที่ได้รับบทบาทเช่นไรในสังคมก็ควรที่จะประพฤติหรือปฏิบัติตามสถานภาพหรือตามที่สังคมได้คาดหวังไว้

2.3.2 ประเภทของบทบาท

บุคคลในสังคมจะแสดงบทบาทต่าง ๆ แตกต่างกันไป โดยที่การแสดงบทบาทของบุคคลจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของบุคคลนั้นได้ ดังนั้น จึงมีผู้แบ่งลักษณะและประเภทของบทบาทไว้ดังต่อไปนี้

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) เสนอว่า การแสดงบทบาทแบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ

1. บทบาทตามคาดหวัง คือ บทบาทที่ต้องแสดงตามความคาดหวังของผู้อื่น
2. บทบาทตามลักษณะการรับรู้เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพรับรู้เองว่าตนเองมีบทบาทอย่างไร

3. บทบาทที่แสดงจริง เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง ซึ่งอาจเป็นบทบาทตามที่สังคมหวัง หรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวัง หรืออาจจะไม่เป็นบทบาทตามที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวัง

พวงเพชร สุรัตน์กุล (2542) ได้ให้แนวคิดที่เกี่ยวกับบทบาทดังนี้ บทบาทเป็นรูปธรรม เห็นได้จากการกระทำที่แสดงออกมา บทบาทมี 3 ด้าน คือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่ บทบาทอันกำหนดไว้ตามความคาดหวัง ของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพนั้น ๆ ควรกระทำ แต่อาจมีใครที่ทำหรือไม่มีใครทำตามนั้นก็ไม่ได้

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทอันบุคคลคาดคิด ด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย ทำให้การแสดงบทบาทแตกต่างกันไป

งาน อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2545, หน้า 37-38) ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกีดกันของกลุ่มต่างๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

2.3.2 บทบาทของผู้สูงอายุไทย

บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยในฐานะที่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ชีวิตมาก หรือกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่อาบน้ำร้อนมาก่อนและเป็นผู้ที่สั่งสมสืบทอดภูมิปัญญา จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันผู้สูงอายุเป็นผู้มีบทบาททางด้านการอบรม สั่งสอนบุตร ให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษาและช่วยเหลือแก้ปัญหาในครอบครัว รวมทั้งเป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตแก่บุตรหลานในครอบครัว ในส่วนของบทบาทต่อชุมชน ผู้สูงอายุมีบทบาทในการอนุรักษ์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย การจัดการด้านพิธีกรรม และการปฏิบัติธรรมทางศาสนา รวมทั้งการพูดชักจูงเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน แต่มีบทบาทน้อยในด้านการเป็นผู้นำทางการปกครองและการแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุมีบทบาทในการถ่ายทอดคำสอนทางศาสนา การเสียสละกำลังทรัพย์เพื่อช่วยเหลือชุมชน ถึงแม้ผู้สูงอายุเมื่อพ้นวัยทำงานแล้ว บทบาททางสังคมภายนอกจะมีแนวโน้มลดลง แต่บทบาทของผู้สูงอายุต่อสังคมก็ยังสามารถพบเห็นได้ทั่วไปจากแหล่งชุมชนต่าง ๆ ผู้สูงอายุในชุมชนมีบทบาทที่ค่อนข้างหลากหลายทั้งบทบาททางตรงและทางอ้อม โดยครอบคลุมถึงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองดังนี้ (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. ออนไลน์.2547)

1. บทบาททางเศรษฐกิจ บทบาททางด้านนี้ของผู้สูงอายุต่อชุมชนโดยตรงยังมีอยู่น้อยมาก เท่าที่มีอยู่ คือการเป็นเจ้าของที่ดินและบ้าน ซึ่งการมีบทบาทเชิงเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ นอกจากจะทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของผู้สูงอายุที่ยังสามารถทำประโยชน์ให้กับตนเองและผู้อื่นในวัยบั้นปลายของชีวิตและผู้สูงอายุที่มีศักยภาพในทางเศรษฐกิจมีโอกาสที่จะมีบทบาททางสังคมในชุมชนมากขึ้น ส่วนในทางอ้อมผู้สูงอายุ อาจใช้ประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจที่มีมายาวนาน เข้ามาช่วยแก้ไขหรือจัดการกับเหตุการณ์วิกฤติ

ทางสังคมที่มีต่อเศรษฐกิจของสังคมที่เกิดขึ้น ในการทำหน้าที่สั่งการ แนะนำ และดูแลบุคคลที่อยู่ในวัยผลิตทางเศรษฐกิจของชุมชนตลอด จนช่วยดูแลสุขภาพของเพื่อนผู้สูงอายุด้วยกัน หากผู้สูงอายุสุขภาพดีก็เท่ากับลดการสูญเสียทางเศรษฐกิจในเรื่องค่าใช้จ่ายในการรักษา ขณะเดียวกันเป็นการรักษาศักยภาพของผู้สูงอายุที่ยังมีประโยชน์ต่อสังคม

2. บทบาททางสังคม เนื่องจากสังคมไทยมีประเพณี วัฒนธรรมและหลักคำสั่งสอนของศาสนาให้ยึดมั่นในระบบอาวุโส ให้ความเคารพเชื่อฟังต่อผู้สูงอายุ เพราะบุคคลเหล่านั้นล้วนเป็นผู้ที่มีประสบการณ์สามารถอบรมสั่งสอนให้ความรู้แก่คนรุ่นหลังได้ ดังนั้นบทบาทต่อสังคมจึงได้แก่การอบรมสั่งสอน เป็นที่ปรึกษาและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม บทบาทของผู้สูงอายุต่อสังคมทางตรงคือการบำรุงรักษาและถ่ายทอดความรู้ที่มีคุณค่าให้ตกทอดสู่คนรุ่นหลัง หรือการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตของตนเองให้แก่คนรุ่นปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประกอบอาชีพ การแก้ปัญหาในอาชีพหรือการใช้ชีวิต การจัดการด้านพิธีกรรม อย่างไรก็ตามการขอให้ผู้สูงอายุไปเป็นวิทยากรหรือผู้บรรยายความรู้ต่าง ๆ ในวงกว้างยังมีน้อยมาก ทำให้ผู้สูงอายุเข้าไปมีบทบาททางสังคมไม่มากเท่าที่ ซึ่งมีศักยภาพ ส่วนหนึ่งอาจจะมาจากความสามารถของผู้สูงอายุยังไม่ค่อยได้รับการยอมรับ ผู้สูงอายุที่มีบทบาทในชุมชนได้มากมักเป็นผู้ที่มีพื้นฐานทางการศึกษามาก่อน เช่น เป็นข้าราชการหรือผู้ทำงานในองค์กรธุรกิจ ซึ่งเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุยังสามารถรวมตัวพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีการส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมอย่างต่อเนื่อง

3. บทบาททางการเมืองการปกครอง แม้ว่าบทบาทในการเป็นผู้นำทางการเมืองการปกครองของผู้สูงอายุจะลดลง เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้ผู้ที่มีตำแหน่งทางการเมืองในระดับท้องถิ่น เช่น กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ต้องเกษียณอายุเมื่อมีอายุ 60 ปี ขึ้นไป แต่อย่างไรก็ตามถ้าเป็นการเมืองระดับประเทศเช่น การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิก อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) อบจ. (องค์การบริหารส่วนจังหวัด) ซึ่งไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ จะพบว่า ผู้สูงอายุได้รับการยอมรับทางการเมือง โดยได้รับเลือกให้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองเช่นเดียวกับวัยหนุ่มสาว ดังนั้นอนาคตผู้สูงอายุอาจจะมีบทบาททางการเมืองที่โดดเด่น เพราะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ และเป็นประโยชน์ต่อสังคมมากยิ่งขึ้น

2.3.4 ทฤษฎีบทบาท

สรุปเป็นทฤษฎีบทบาทดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) (จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, 2545) ได้อธิบายพฤติกรรมทางสังคมที่บุคคลแสดงต่อกันว่าเป็น การแสดงบทบาทต่อสังคมกำหนด ทำนองเดียวกับการแสดงละครตามบท (Script) “บท” ดังกล่าวก็ตั้งสถานภาพแบบบรรทัดฐานนั่นเอง บุคคลในสังคมมีสถานภาพต่าง ๆ มากมายและถูกคาดหวังจากคนอื่นให้แสดงบทบาทตามสถานภาพที่ดำรงอยู่ ส่วนบรรทัดฐานหรือความคาดหวังของสังคมก็มีหลายระดับ ตั้งแต่การบังคับให้ต้องกระทำหรือห้ามกระทำ จนถึงการคาดหวังว่าการกระทำหรือไม่ควรกระทำ การแสดงบทหนึ่ง ๆ อาจไม่สามารถตอบสนองต่อความคาดหวังของคนอื่นได้ทุกฝ่าย นอกจากสถานภาพและบรรทัดฐานแล้วปัจจัยอีกด้านหนึ่งก็มีส่วนกำหนดบทบาทบุคคล คือ ตัวตน (Self) หรือการรับรู้ของบุคคลนั่นเอง บุคคลแต่ละบุคคล อาจมีการรับรู้หรือความเข้าใจในบทบาทของสถานภาพหนึ่งๆ แตกต่างกันดังนั้นบทบาทที่บุคคลแสดงออกจึง

(Enacted Role) จึงเป็นผลรวมของบทบาทตามความคาดหวังของสังคม (Prescribed Role) กับบทบาทตามการรับรู้ของตนเอง (Perceived Role) อย่างไรก็ตามแล้วทฤษฎีบทบาทเน้นความสำคัญของปัจจัยโครงสร้างสังคม (สถานภาพและบรรทัดฐาน) มากกว่าปัจจัยด้านการรับรู้ของตน

2. ทฤษฎีบทบาทของราล์ฟลินตัน (Ralph Linton's Role Theory) (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542, หน้า 47) ได้กล่าวว่า ตำแหน่งหรือสถานภาพเป็นผู้กำหนดบทบาท เช่น บุคคลที่มีตำแหน่งเป็นครูต้องแสดงพฤติกรรมเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ ลินตันได้ให้แนวคิดทฤษฎี บทบาทไว้ว่าการที่บุคคลจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่ถูกกำหนดไว้ได้ดีหรือไม่ นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังต่อไปนี้คือ

2.1 ลักษณะเฉพาะของสังคมหรือชุมชน

2.2 วัฒนธรรม ประเพณีและความปรารถนาของสังคมที่เกี่ยวข้อง

2.3 บุคลิกภาพและความจำเป็นของบทบาท

3. ทฤษฎีบทบาทของนาเดล (Nadel's Role Theory) (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542, หน้า 49) ได้กล่าวไว้ว่า บทบาทคือส่วนประกอบที่ส่งผลต่อพฤติกรรม 3 ลักษณะ คือส่วนประกอบที่ส่งเสริม บทบาท เช่น ครู ต้องพูดเก่งหรือมีอารมณ์ขัน ส่วนประกอบที่มีผลสำคัญต่อบทบาทและขาดมิได้ เช่น เป็นแพทย์ต้องรักษาคนไข้และส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมาย เช่น ครูต้องเป็นสมาชิกคุรุสภาโดยกำหนดให้เป็นสมการได้ดังนี้

$$P = f(a, b, c, \dots)$$

ถ้ากำหนดให้

P คือ บทบาท

a คือ ส่วนประกอบที่ส่งเสริมบทบาท

b คือ ส่วนประกอบที่มีผลต่อบทบาทและขาดมิได้

c คือ ส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมาย

จากสมการอธิบายได้ว่า บทบาทจะต้องประกอบด้วยส่วนประกอบหลาย ๆ ส่วน อย่างน้อย 3 ส่วน ขึ้นไปจนถึง n ส่วน

4. ทฤษฎีบทบาทของโฮมันน์ (Homann's Role Theory) (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542) ได้กล่าวว่าบุคคลจะเปลี่ยนบทบาทไปตามตำแหน่งเสมอ เช่น ตลอดกลางวันแสดงบทบาทสอนหนังสือเพราะมีตำแหน่งเป็นครูสอนตอนเย็นแสดงบทบาทเรียนหนังสือ เพราะมีตำแหน่งเป็นนิสิตภาคสมทบ เป็นต้น

5. ทฤษฎีบทบาทของพาร์สันส์ (Parson's Role Theory) (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542) กล่าวไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทของตน เช่น บุคคลที่มีเพื่อนมากก็ต้องแสดงบทบาทมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

6. ทฤษฎีบทบาทของเมอร์ตัน (Merton's Role Theory) (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542) ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลแต่ละคนจะต้องมีตำแหน่งและบทบาทควบคู่กันไปซึ่งไม่เหมือนกัน บทบาทจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับทักษะของสังคมที่เขาสังกัดอยู่ตลอดจนลักษณะของบุคคล ในสังคมนั้น

7. ทฤษฎีบทบาทของกูด (Good's Role Theory) (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542) กล่าวไว้ว่า บทบาทคือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคลและบทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่มีต่อสังคมนั้น ๆ

8. ทฤษฎีบทบาทของกัสกิน (Guskin's Role Theory) (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมของบุคคลแต่ละคน คือ ผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั้นเองและทฤษฎีบทบาทจัดเป็นข้อตกลงประการแรกที่สถาบันต่างๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับการปฏิบัติอย่างไรบ้าง

9. ทฤษฎีของโคเฮน (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542) ได้กล่าวสรุปทฤษฎีบทบาทไว้ว่าการที่สังคมกำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งนั้น เรียกว่า บทบาทที่ถูกกำหนด ถึงแม้ว่าบุคคลบางคนมิได้ประพฤติปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง การที่บุคคลได้แสดงหรือปฏิบัติออกจริงตามตำแหน่งของเขา ความไม่ตรงกันของบทบาทที่ถูกกำหนดกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงนั้น อาจมีสาเหตุมาจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้

- 9.1 บุคคลขาดความเข้าใจในบทบาทที่สังคมต้องการ
- 9.2 ความไม่เห็นด้วยหรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่ถูกกำหนด
- 9.3 บุคคลไม่มีความสามารถที่จะแสดงบทบาทนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

10. ทฤษฎีของมิต (อ้างถึงในสัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทไว้ว่า บทบาทเป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติจริง หรือบทบาทที่เป็นจริง ซึ่งจะต้องประกอบด้วยสิ่งดังต่อไปนี้

- 10.1 การรู้จักตนเองตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
- 10.2 พฤติกรรมตามสถานการณ์ที่กำหนดให้จะต้องมีความเหมาะสมกับ การส่งเสริมฐานะของตนเอง
- 10.3 ภูมิหลังของการกระทำที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นนั้น การเป็นแบบอย่างเพื่อให้ การกระทำบางอย่างเป็นไปตามแนวทางที่ต้องการ
- 10.4 การประเมินผลการกระทำตามบทบาท สามารถดำเนินการด้วยตนเองหรือโดยคนอื่น

2.4 ภาวะผู้นำทางจริยธรรม

ปัจจุบันมีการกล่าวถึงเรื่องศีลธรรมและจริยธรรมในการบริหารงานกันอย่างกว้างขวาง ผู้บริหารที่มีสติปัญญาแต่ไม่มีจริยธรรมหรือศีลธรรมอาจไม่เป็นที่ยอมรับจากผู้ใต้บังคับบัญชาได้ คุณลักษณะเชิงบูรณาการคุณลักษณะเฉพาะ/ความสามารถและทักษะเฉพาะตัวคุณลักษณะเฉพาะระดับพื้นฐานในระยะยาว เพราะบุคคลส่วนมากต้องการความซื่อสัตย์และจริงใจในการทำงาน ผู้บริหารที่ไม่มีความโปร่งใสในการบริหารงาน อาจไม่สามารถยืนหยัดในโลกที่ต้องการเรียกร้องความเป็นธรรมาภิบาล (Good governance) ในการบริหารงานและความโปร่งใสในการทำงาน (Transparency) ได้ “จริยธรรม” เป็นเรื่องศีลธรรมที่เราสามารถใช้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและป้องกันกับการทุจริตประพฤติมิชอบต่าง ๆ ในวงราชการ ทั้งราชการพลเรือนทั่วไป และยังเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด โดยสมมติฐานทั่วไปเชื่อว่า ถ้าบุคคลใดที่มีพื้นฐานทางศีลธรรม ประพฤติตนอยู่ในกรอบแห่งคุณธรรมและจริยธรรม มีพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกทางกายตืออยู่แล้ว การที่จะคิด

และประเพณีในสิ่งที่ไม่ดีงามหรือประเพณีชั่วนั้นเกิดขึ้นได้ยาก (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2548)แต่ปัจจุบันเรากลับพบว่าจริยธรรมของผู้บริหารหรือกระทั่งกับบุคคลธรรมดาตกลงและแผ่ขยายวงกว้างออกไปทุกขณะ สังคมที่บ่มเพาะการทุจริตคอร์รัปชัน เริ่มกลับกลายเป็นเรื่องธรรมดาในสังคมไทย จากผลการรายงานผลการสำรวจของแอมแบคโพล พบว่า ประชาชนร้อยละ 64.5ยอมรับได้ ถ้ารัฐบาลทุจริตคอร์รัปชันแล้วทำให้ประเทศชาติรุ่งเรือง ประชาชนกินดีอยู่ดี ตนเองได้รับประโยชน์ด้วย ที่น่าเป็นห่วงไปอีกคือ ในจา นวนนี้ ร้อยละ 71.0 ของกลุ่มเยาวชนอายุต่ำกว่า 20 ปี เมื่อทัศนคติของคนที่จะเป็นกา ลังหลักชาติเป็นเช่นนี้แล้ว ยิ่งทำให้ผู้วิจัยเกิดความวิตก กังวลและตระหนักว่า ประเทศไทยถึงเวลาแล้วหรือยัง ที่ต้องหันกลับมาศึกษาเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมกันจริง ๆ จึง เสียที่ก่อนอื่นเราต้องมาหา ความเข้าใจพื้นฐานของจริยธรรมว่า หมายถึงอะไร และมีอะไรเป็นตัวบ่งชี้

2.4.1 ความหมายของจริยธรรม

กรมวิชาการ (2541) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรม (Ethics)มาจากภาษากรีกกว่า ethos คือ นิสัย ดังนั้น จริยธรรมและจริยศาสตร์ จึงเป็นเรื่องการฝึกนิสัยซึ่งก็มีคำถามว่าฝึกอย่างไรจึงจะเป็นนิสัย บ้างก็มีข้อสงสัยว่านิสัยฝึกกันได้หรือไม่ Ethos หรือนิสัยตามทฤษฎีของชาวกรีก กล่าวว่า คนเราเกิดมาเหมือนผ้าขาวแล้วมาฝึกกันโดยต้องทำ บ่อย ๆ ทำ ซ้ำ ๆจนเป็นนิสัย แล้วจะกลายเป็นคุณธรรม เป็นการเริ่มจากภายนอกเข้าสู่ภายใน เป็นลักษณะนิสัยเป็นคุณสมบัติที่ดีในจิตใจ ฉะนั้นการทำ ดีต้องทำ บ่อย ๆ จนเป็นนิสัย

บุญมี แทนแก้ว (2542) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่ควรประพฤติจัดเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดีงาม ถูกต้อง อันเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้ต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา ได้แก่ ศีลอันหมายถึง หลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติเพื่อฝึกหัดวาจาให้เรียบร้อย

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ (2542) กล่าวถึง ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า คำว่าจริยธรรม แยกออกเป็น จริย + ธรรม คำ ว่า จริย หมายถึง ความประพฤติ หรือกริยาที่ควรปฏิบัติส่วนคำว่า ธรรม มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำ สอนของศาสนา หลักปฏิบัติเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น จริยธรรม จึงได้ความหมายตามตัวอักษรว่า หลักแห่งความประพฤติหรือแนวทางของการประพฤติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2543) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ระบบการดำเนินชีวิตที่ดีตามธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ 1) ในด้านพฤติกรรมภายนอกที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางสังคมและวัตถุตลอดจนธรรมชาติ คือ ศีล 2) ในด้านจิตใจที่มั่นคงเพราะการมีจิตใจที่มั่นคงเป็นแกนสำคัญในการพัฒนา คือ สมาธิ 3) ในด้านความรู้ความเข้าใจในความเป็นจริง การมองเหตุผล คุณค่าตลอดจนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติคือปัญญา ปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้จะส่งผลและส่งเสริมซึ่งกันและกันในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิต

จ่านง อติวัฒน์สิทธิ์ (2545) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง กฎเกณฑ์หรือแนวทางที่พึงปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงคุณงามความดี หรือเพื่อให้เกิดคุณธรรม กฎเกณฑ์หรือแนวทางที่พึงปฏิบัติได้รับการประเมินค่าว่าเป็นสิ่งที่ดี สามารถนำผู้ประพฤติปฏิบัติตนให้บรรลุผลที่หวังไว้ได้ขณะเดียวกันก็ไม่สร้าง

ความทุกข์ ความเดือนร้อนแก่บุคคลดีหรือสุจริตชนทั้งหลาย การปฏิบัติตามจริยธรรมย่อมให้ผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผู้ปฏิบัติตามจริยธรรมย่อมได้ชื่อว่าเป็นคนดี

ทศนา แคมมณี (2546) กล่าวว่า จริยธรรม เป็นการแสดงออกของการประพฤตินในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม สะท้อนให้เห็นถึงการมีคุณธรรมภายใน

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ (2547) อธิบายว่า นักจิตวิทยา กลุ่มต่าง ๆ ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรม ต่างกันออกไป ดังนี้ 1) นักจิตวิทยาจิตวิเคราะห์ เชื่อว่าจริยธรรมคือ สิ่งที่ได้รับการปลูกฝัง ชัดเจน และพัฒนาขึ้นจากแรงขับพื้นฐานภายในจิตใจสำนึกของตน กระบวนการชัดเจนนั้นอยู่ในรูปของการเลียนแบบด้วยวัตถุประสงค์ที่จะปรับตัวตามมาตรฐานพฤติกรรมที่กำหนดไว้ในสังคม 2) นักจิตวิทยาปัญญานิยม เชื่อว่าจริยธรรม คือ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดควบคู่กับสติปัญญาของมนุษย์ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมไทย 3) นักจิตวิทยาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม มีความเชื่อว่า จริยธรรม คือ การควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ให้เข้ากับกฎเกณฑ์ หรือมาตรฐานความประพฤติได้ถูกต้อง หรือดีงามตามที่สังคมกำหนด

ประเวศ มหารัตน์สกุล (2549) กล่าวถึงจริยธรรม ไว้ว่า จริยธรรมตรงกับภาษาอังกฤษ ethics แปลความได้ว่า จริยศาสตร์ แปลไทยเป็นไทยอีกที หมายถึง การปฏิบัติในสิ่งที่ถูกที่ควรจนเกิดความดีงาม ถ้ามองต่อว่าแล้วอะไรที่ถือเป็นความดีงาม คำตอบ คือ สิ่งที่สังคมยอมรับและถือเป็นข้อปฏิบัติ

คุณพศ สิทธิเลิศ (2550) นิยามคำว่า จริยธรรม หมายถึง ข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติ เป็นธรรมะทางใจที่ควบคุมพฤติกรรม ความประพฤติที่ดีที่ชอบที่ถูกที่ควร เป็นเรื่องของความรู้สึกในการพัฒนาตนเอง ที่มุ่งหมายให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดำรงชีวิตอยู่อย่างบริบูรณ์เปี่ยมไปด้วยความดีทั้งกาย วาจา และใจ จริยะหรือจริยา คือ ความประพฤติ การกระทำเมื่อสมรสกับคำว่า ธรรม หรือ ธรรมะ จึงเป็นความประพฤติที่ถูกต้องตามครรลองครองธรรมชอบธรรม เป็นธรรมชาติ ดังนั้น จริยธรรมจึงเป็นความประพฤติการกระทำและความคิดที่ถูกต้องดีงาม รวมถึงการทำหน้าที่ของตนให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เว้นในสิ่งที่ควรละเว้น

ประยูร พรหมพันธุ์ (2550) กล่าวว่า จริยธรรม เป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ ในทางกายที่มีการแสดงออกที่สามารถมองเห็น และสามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนว่าการประพฤติปฏิบัติที่แสดงออกที่เรียกว่า “พฤติกรรม” นั้น ส่อไปทางดีหรือทางเสียหาย ทางไม่ดีถ้าเป็นไปในทางดี สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและหลักความเชื่อของคนในสังคมก็ถือว่าเป็นพฤติกรรมหรือการปฏิบัติที่ยอมรับได้ แต่ถ้าเป็นไปในทางตรงกันข้าม ก็อาจถือว่าเป็นความประพฤติที่ไม่ถูกต้อง สังคมรับไม่ได้ จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไข ซึ่งจริยธรรมก็คือการประพฤติปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับหลักศีลธรรมที่มีอยู่ในหลักคำสอนทางศาสนานั้นเอง

พิชัย ลิขิตพัฒน์ไพบูลย์ (2550) ได้ให้ความหมายของจริยธรรม หมายถึงการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ภายใต้บริบทของความมีศีลธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน (2556) ได้ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรม หมายถึงธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรมจากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติและปฏิบัติของคนในสังคมของผู้บริหารสถานศึกษาที่เห็นร่วมกันว่าถูกต้องดีงามทั้งทางกาย วาจาและใจ ซึ่งสะท้อนคุณธรรมภายในออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม สมควรที่บุคคลจะนำมา

ประพฤติกปฏิบัติเพื่อให้ตนเองและสังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สงบร่มเย็น เป็นสุข นอกจากนี้จริยธรรมยังรวมถึงการหา หน้าที่ของตนเองให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เว้นในสิ่งที่ควรละเว้นความหมายภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมการให้ความหมายหรือค่านิยมของภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม (Ethical leadership)จากการศึกษาค้นคว้า เอกสารบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม ทำให้ทราบว่าผู้มีผู้ให้คำ นิยามของภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมไว้หลายทัศนะ ดังเช่น

Dirks and Ferrin (2002, pp. 7-8) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมเป็นผู้นำ ที่สามารถอธิบายถึงระดับจริยธรรมว่าประกอบไปด้วย หลักความซื่อตรง (Integrity) และจะได้รับความไว้วางใจ (trust) ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับผู้นำที่จะทำให้เกิดการยอมรับจากผู้ร่วมงาน

Moorhouse (2002, p. 19) ได้กล่าวถึงค่านิยมหลักซึ่งเป็นการข้ามวัฒนธรรมและเป็นสากลที่เป็นคุณค่าด้านจริยธรรม ประกอบไปด้วย ความจงรักภักดี (Loyalty) ความซื่อสัตย์(Honesty) ความยุติธรรม (Justice) ความถูกต้อง (Correctness) ความระมัดระวัง (Accuracy)ความเคารพ (Respect) ความอดทนอดกลั้น (Tolerance) ความรับผิดชอบ (Responsibility)และความกล้าหาญ (Courage)

Brown et al. (2005 cited in Prince & Tumlin, 2009, p. 96) ให้ความหมาย ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมว่าหมายถึง การอธิบายถึงความประพฤติที่เหมาะสมที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และวิธีการการปฏิบัติของบุคคลและเป็นความสัมพันธ์ภายในบุคคล เป็นพฤติกรรมที่สนับสนุนส่งเสริมความประพฤติให้กับลูกน้องหรือผู้ร่วมงานใน 2 ลักษณะ คือ ด้วยวิธีการส่งเสริมสนับสนุนและด้วยการแสดงออกถึงตัดสินใจของผู้นำ

Kenneth (2005, p. 3) กล่าวว่า การมีภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม หมายถึง การประยุกต์ใช้อำนาจของผู้นำ ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งในปริมาณที่ถูกที่ควร ซึ่งในบางสถานการณ์ก็อาจต้องการผู้นำ แบบใดก็ได้แต่ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมต้องมีความสุภาพอ่อนโยน (Polite)

Brown and Trevino (2006, pp. 596-597) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม (Ethical leadership) จะต้องประกอบด้วยความซื่อตรง (Integrity) และความไว้วางใจ (Trust) นอกจากนี้แล้วจะต้องเป็นผู้ที่ตัดสินปัญหาโดยใช้ความยุติธรรม (Fairness) และเสมอภาค (Equal) ใส่ใจต่อผู้อื่น (Caring) และมีความเป็นพลเมืองดี (Citizenship) และเป็นผู้ที่มีจริยธรรมทั้งเรื่องส่วนตัวและในการทำงานมักจะสื่อสารกับผู้ตามในเรื่องจริยธรรม สร้างมาตรฐานของจริยธรรมที่ชัดเจนและมีการให้รางวัลหรือการลงโทษ เพื่อให้ผู้ตามปฏิบัติตามมาตรฐานที่ตั้งไว้ ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมจะทำให้เกิดผล คือ ประสิทธิภาพของผู้นำ ความพึงพอใจในการทำงานและการอุทิศตนเพื่องานของผู้ตาม และพวกเขาจะมีความเต็มใจที่จะรายงานถึงปัญหาที่เกิดขึ้นให้ผู้บริหารทราบ

Freeman and Stewart (2006, p. 2) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม คือ การกระทำอย่างตรงไปตรงมาหรืออย่างบริสุทธิ์ใจของผู้นำ ที่แสดงออกถึงคุณลักษณะที่ดีโดยมองเห็นคุณค่าในสิ่งที่ถูกต้อง (The right values) หรือการเป็นผู้มีลักษณะน่าเชื่อถือ (Strong character) การเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น (The example for others) การมีความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่ล่อใจ (Withstand any temptations)

Resick, Hanges, Dickson and Mitchelson (2006, pp. 346-347) กล่าวว่า คุณลักษณะนิสัย(Character) และความซื่อตรง (Integrity) ของผู้นำ จะเป็นรากฐานสำหรับบุคคลในการควบคุม

ความเชื่อทางจริยธรรม (Ethical beliefs) คุณค่าทางจริยธรรม (Ethical values) และการตัดสินใจทางจริยธรรม (Ethical decisions) และภาวะผู้นำ เกี่ยวข้องกับวิธีการกระทำ ที่เคารพต่อสิทธิ (Respects the rights) และศักดิ์ศรี (Dignity) ของคนอื่น ผู้ซึ่งมีภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม จะตัดสินใจโดยให้สังคมมีส่วนร่วมและใช้การโน้มน้าวใจให้ผู้อื่นทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

Brown (2007, p. 141) ได้อธิบายภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมว่าคนที่มีคุณธรรมนั้นจะต้องมีความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจ และความยุติธรรม ใช้การปฏิบัติที่มีกฎเกณฑ์ มีการกำหนดกรอบความประพฤติปฏิบัติที่ควรจะเป็นในที่ทำงานว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูกต้องเหมาะสมและมองว่าภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมจะต้องเป็นผู้จัดการเชิงคุณธรรม ซึ่งผู้จัดการเชิงคุณธรรมจะมีอิทธิพลต่อผู้ตามที่มีจริยธรรมและไร้จริยธรรม จะสร้างจริยธรรมที่เด่นชัดด้วยการสื่อสารถึงมาตรฐานเชิงจริยธรรม พฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างเชิงจริยธรรมและมีการให้รางวัล มีการลงโทษและมีการเสริมสร้างหรือพัฒนาวินัยด้วย เพื่อให้ผู้ตามประพฤติอยู่ในกฎเกณฑ์ของคุณธรรม Berghofer (2008) ผู้นำ เชิงจริยธรรมจะเต็มไปด้วยความไว้วางใจ (Trust) การทำ หน้าที่จะเป็นไปด้วยความซื่อสัตย์ (Honesty) การบังคับบัญชาจะทำ ด้วยความเคารพ (commands respect) จะมีวิธีปฏิบัติด้วยความยุติธรรม (Fairness) เสมอรักษาไว้ซึ่งความรับผิดชอบ เกียรติยศชื่อเสียง (Honor) และความจงรักภักดี (Loyalty) ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมจะเป็นผู้ที่เข้มแข็งน่าเชื่อถือ (Strong) ใจกว้างใจดีมีเมตตา (Generous) เต็มไปด้วยความรักความเอ็นดู (Full hearted) เป็นบุคคลที่น่าไว้นับเชื่อใจ (Trustworthy) เป็นผู้ที่มีความแน่วแน่เด็ดเดี่ยว (Resolute) Berghofer and Schwartz (2008, p. 2) อธิบายว่า ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม (Ethical leadership) เป็นความสัมพันธ์ในทางที่เป็นบวกเป็นมาตรฐานทองคำ (The gold standard) สำหรับองค์กรผู้นำ เชิงจริยธรรมจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีอย่างมีคุณภาพภายใต้หลักการของความเคารพ (Respect) ไม่สร้างข้อตกลงหรือสัญญาหรือการยินยอมด้วยการบีบบังคับอย่างไม่มีทางเลือกซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในความสำเร็จขององค์กร ผู้นำ เชิงจริยธรรมจะต้องเข้าใจว่าความสัมพันธ์เหล่านี้ จะนำไปสู่ความเจริญเติบโตหรือความก้าวหน้าสำหรับองค์กร ซึ่งโดยหลักการพื้นฐานภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมจะประกอบด้วย ความไว้วางใจ (Trust) ความเคารพ (Respect) ความซื่อตรง (Integrity) ความซื่อสัตย์ (Honesty) ความยุติธรรม (Fairness) ความเสมอภาค (Equity) ความเที่ยงธรรม (Justice) และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (Compassion)

Watts (2008, p. 5) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับองค์กร เพราะว่ามันเป็นรากฐานสำหรับการการเข้าใจถึงวิธีการตัดสินใจของผู้นำที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมของพวกเขาว่าสิ่งไหนจะส่งผลกระทบต่อผลลัพธ์สมรรถนะขององค์กร

Wayne State Colledge (2008, p. 12) ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมว่า ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม เป็นการนำมารวมกันระหว่าง การตัดสินใจเชิงจริยธรรม (Ethical decisionmaking) กับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม (Ethical behavior) มันเกิดขึ้นในแต่ละคนและในบริบทขององค์กรความรับผิดชอบ (Responsibility) เป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับผู้นำที่จะตัดสินใจและแสดงพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ในวิถีทางจริยธรรมและการตรวจสอบว่าองค์กรมีความเข้าใจหรือมีการปฏิบัติต้องมีเกณฑ์ด้านจริยธรรมขององค์กร

Heiskanen (2009) ให้ความหมาย ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม (Ethical leadership) ว่าหมายถึง ผู้นำที่ปฏิบัติแต่ “สิ่งดี ๆ จะมีความรับผิดชอบต่อบุคคลและผลประโยชน์ของบุคคลหรือที่คนอื่นมักพูดว่า ผู้นำ ที่ดีจะทำแต่สิ่งดี ๆ เสมอผู้นำ เชิงจริยธรรมจะมีความพยายามอย่างหนักสำหรับการได้มาซึ่งผลลัพธ์และสิ่งที่ดี ๆ เพราะว่าเขาทั้งหลายจะมีวิธีการทำงานหรือกำหนดเส้นทางเดินเพื่อความสำเร็ที่ชัดเจนยิ่งไปกว่านั้นผู้นำ ที่ดีจะต้องทำ แต่สิ่งดี ๆ และเป็นประโยชน์จะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างมนุษย์ที่ดีทุก ๆ การตัดสินใจในการปฏิบัติ ของผู้นำ เชิงจริยธรรมจะมีความหมายเสมอ

Josephson Institute of Ethics (2009) ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมว่า หมายถึง แนวทางปฏิบัติที่มีคุณค่าและเป็นมาตรฐานของการประพฤติทางจริยธรรมซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่เป็นประโยชน์ประกอบด้วย ลักษณะที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่ 1) ความคู่ควรแก่การไว้วางใจ (Trustworthiness) 2) ความเคารพ (Respect) 3) ความรับผิดชอบต่อ (Responsibility) 4) ความยุติธรรม (Fairness) 5) การห่วงใยผู้อื่น (Caring) 6) ความเป็นพลเมืองดี (Citizenship)

Khaire (2009) ได้ให้ความหมายของ ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม (Ethical leadership) หมายถึง ผู้ที่ไม่ปฏิเสธสิ่งที่มีคุณลักษณะที่ดี ๆ ที่สำคัญและเห็นคุณค่าในสิ่งที่ถูกต้อง งาม ในความเป็นจริงภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมเป็นผู้ที่มีความคิดที่สลับซับซ้อนมาก ผู้นำ เชิงจริยธรรมจะพบว่าเขาไม่ได้ทำงานเพียงแค่งกับพนักงานหรือคนงานเท่านั้น เขาค่อนข้างที่จะถือผลประโยชน์โดยรวมเป็นสำคัญมีความมุ่งมั่นเพื่อความสำเร็จของเป้าหมายที่เป็นของส่วนรวม มันเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับผู้นำที่จะบอกถึงการกระตุ้นให้เกิดความสนใจเกี่ยวกับคุณค่าทางคุณธรรมผู้นำ เชิงจริยธรรมต้องทำ สิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมและสามารถนำไปใช้ สา สำหรับการดำรงชีวิต

Neubert et al. (2009, p. 159) ได้กล่าวถึง ความหมายของภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรมว่า หมายถึง ลักษณะของผู้นำ ที่แสดงออกดังต่อไปนี้ คือ เป็นบุคคลที่มีความพินิจพิจารณาและเข้าใจในหลักการของจริยธรรมและคุณธรรมในการดำรงชีวิต เป็นผู้มีพฤติกรรม พฤติกรรมการนำและพฤติกรรมการตัดสินใจจากการมีส่วนร่วมที่เห็นพ้องต้องกันจากทุกฝ่าย และสามารถอธิบายในสิ่งที่ตนเองกระทำ ได้

Prince and Tumlin (2009, p. 96) ให้ความหมายของภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม (Ethical leadership) ว่าภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม ต้องเป็นผู้ไม่ทำความเสียหายเกี่ยวกับจริยธรรม มก ระบวนการวางกฎเกณฑ์ที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ ร่วมกันบนพื้นฐานที่ยอมรับร่วมกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ในฐานะที่เราต่างก็เป็นสมาชิกของสังคมเดียวกัน การช่วยเหลือให้สมาชิกประสบความสำเร็จการบรรลุเป้าหมาย ด้วยวิธีการอย่างมีจริยธรรม ผู้นำ เชิงจริยธรรมจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเกลี้ยกล่อม โนมน้าวใจและการชี้แจงถึงสิ่งที่ดีที่สามารถพิสูจน์ได้ ยืนยันได้ และเป็นคุณค่าที่สามารถเปลี่ยนใหม่ได้ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของผู้นำเชิงจริยธรรมที่จะต้องอธิบาย

สุธาสนี แม้นญาตี (2554) กล่าวถึง ภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้ 11 ตัว ได้แก่ 1) ความผูกพันต่อองค์กร 2) ความยุติธรรม 3) การดูแลเอาใจใส่ 4) การเสริมพลังอำนาจ 5) ความรับผิดชอบต่อ 6) การสะท้อนคิด 7) วิสัยทัศน์ 8) ความซื่อสัตย์ 9) ความไว้วางใจ 10) การยึดหลักคุณธรรมและความดี และ 11) การมุ่งผลสัมฤทธิ์

ปัทมา แคนยุกต์ (2554) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำ เชิงจริยธรรม หมายถึงรูปแบบของผู้นำ ที่ยกระดับความประพฤติและความปรารถนาเชิงจริยธรรมของทั้งผู้นำ และผู้ตามให้สูงขึ้น และก่อนให้

เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่ายอำนาจของผู้นำ จะเกิดขึ้นเมื่อทำให้ผู้ตามเกิดความไม่พึงพอใจต่อสภาพเดิม เกิดความขัดแย้งระหว่างค่านิยมกับวิถีปฏิบัติ สร้างจิตสำนึกผู้ตามให้เกิดความต้องการในระดับที่สูงขึ้นกว่าเดิมนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่สูงขึ้น ซึ่งลักษณะและพฤติกรรมภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมที่สร้างขึ้นจากการวิเคราะห์เอกสาร และผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญสอดคล้องกับภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของปีเตอร์ จี นอร์ธเฮาส์ (Peter G. Northouse) ประกอบด้วย การให้ความเคารพผู้อื่น การบริการผู้อื่น การแสดงถึงความเที่ยงธรรม ยืนหยัดความซื่อสัตย์ และสรรสร้างความเป็นทีมงาน

สุเทพ ปาลสาร (2555) ได้พัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมในผู้บริหารสถานศึกษา กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมหรือการแสดงออกด้านความประพฤติ การกระทำ และการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการยอมรับและศรัทธาของผู้เกี่ยวข้อง โดยคำนึงถึงผลสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายขององค์กร พฤติกรรมดังกล่าวประกอบด้วย 1) การแสดงออกถึงความไว้วางใจ (Trust) 2) การแสดงออกถึงความรับผิดชอบ (Responsibility) 3) การแสดงออกถึงความเคารพ (Respect) 4) การแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองดี (Citizenship) 5) การแสดงออกถึงความยุติธรรม (Fairness)

กฤษณา เหลืองทอง (2556) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม หมายถึง ผู้นำที่มีแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ดีต่อตนเอง ต่อนักเรียน ต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ต่อองค์กรและต่อสถานศึกษา เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกของผู้บริหารสถานศึกษาด้านความประพฤติและการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการยอมรับและศรัทธาจากผู้ที่เกี่ยวข้อง พฤติกรรมดังกล่าวประกอบด้วย 1) การแสดงออกถึงความไว้วางใจ 2) การแสดงออกถึงความรับผิดชอบ 3) การแสดงออกถึงความเคารพ 4) การแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองดี 5) การแสดงออกถึงความยุติธรรม โดยพฤติกรรมการกระทำ ดังกล่าวนี้อาจคำนึงถึงผลสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายขององค์กร

2.5 สังคมและวัฒนธรรมอีสาน

ในสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ย่อมมีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยของสภาพแวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ในสังคมและวัฒนธรรมขนาดใหญ่จะประกอบขึ้นด้วยสังคมและวัฒนธรรมขนาดย่อยหลาย ๆ ส่วน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตัวเองในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนของตนเอง สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความหลากหลายในเรื่องชาติพันธุ์ ศาสนา และวัฒนธรรมแต่สามารถผสมผสานได้อย่างกลมกลืนจนเป็นสังคมที่มีลักษณะเฉพาะ รักอิสระ ยึดมั่นในสถาบันศาสนา พระมหากษัตริย์ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิม มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

2.5.1 สภาพสังคมและวัฒนธรรมด้านความเชื่อของมนุษย์โบราณ

ยศ สันติสมบัติ (2556) กล่าวว่า ความเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้น เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาตภัยต่าง ๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มียุทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น เริ่มตั้งแต่การตั้งรกราก การสร้างบ้านแปลงเมือง รวมถึงการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ ในประวัติศาสตร์อันยาวนานนั้นล้วนมีเรื่องเล่าถึงความเป็นมาแห่งบรรพบุรุษในลักษณะเหนือจริง หรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ โดยมีการเชื่อมโยงเรื่องราวกับคติความเชื่อในศาสนาที่เป็นที่รับรู้กันในสังคม มนุษย์จึงได้ทำการประกอบพิธีกรรม เช่น ไหว้ บวงสรวง เทพยดา ฟ้า ดิน สร้างเทพปกรณัม ไสยศาสตร์ และความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีปีศาจ วิญญาณ เทพเจ้า และพระผู้เป็นเจ้า คติความเชื่อของมนุษย์นั้น จึงมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ ก่อเกิดเป็นคติความเชื่อของชุมชนที่โยงใยกับวิถีชีวิต สถาบันทางสังคมเศรษฐกิจ และการเมือง คติความเชื่อมีอิทธิพลแทรกซึมเข้าสู่จิตใจของผู้คนในสังคมชุมชน เป็นประเพณีวัฒนธรรมที่กระทำสืบต่อกันมา และประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ที่ยังรำลึกคติความเชื่อของมนุษย์มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งในด้านรูปแบบ เช่น พิธีกรรมการเช่น ไหว้ บวงสรวง และในด้านของเนื้อหาหรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เรานั้น มนุษย์บางกลุ่มมีความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ บางกลุ่มมีความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว บางกลุ่มก็ไม่เชื่อในเทพเจ้าเลย และบางกลุ่มก็มีเพียงความเชื่อในเรื่องผีหรือวิญญาณ ความเชื่อเหล่านี้ให้คุณให้โทษต่อกิจกรรมต่าง ๆ และวิถีชีวิตของมนุษย์มากน้อยต่างกันไปตามระดับความเชื่อของแต่ละบุคคลความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติ และวิญญาณนี้ ถือเป็นต้นกำเนิด และพัฒนาการของศาสนาต่าง ๆ สอดคล้องกับนักมานุษยวิทยา ไทเลอร์ ที่กล่าวยืนยันไว้ว่า ศาสนาคือ ความเชื่อในวิญญาณทั้งหลาย คติความเชื่อเกี่ยวพันเชื่อมโยงโดยตรง กับความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังนั้นศาสนาหรือการบวงสรวงบูชา หรือการสร้างสัมพันธ์ภาพ อันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งมนุษย์เชื่อว่า สามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์

2.5.2 วิวัฒนาการของความเชื่อมนุษย์โบราณ

เสถียร พันธรังสี (2554) กล่าวว่า ความเชื่อของมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการลำดับความเชื่อตามขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อในธรรมชาติ ความความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์ คือความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเกิดอยู่ข้างเคียงกับมนุษย์ มนุษย์เกิดมาลิ้มตาในโลก สิ่งแรกที่มนุษย์ได้เห็นได้สัมผัสก่อนสิ่งอื่นคือธรรมชาติรอบตัวมนุษย์และธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านั้น ได้แก่ ความมืดความสว่าง ความ

หนาว ความร้อน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ ฟาร์มไร่ฟาร์ม ผ่นดินไหว ภูเขา ไฟระเบิด มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่ มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ ดังนั้น การนับถือธรรมชาติจึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์

2. ความเชื่อในคติถือผีสงฆ์ เทวดา วิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญรอบข้างอย่างอื่น มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฟากฟ้า แม่น้ำ แม้ภูเขาและต้นไม้ใหญ่ที่สามารถบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่าง ๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านั้น และมีผลบันดาลให้เกิดความสุขและความทุกข์แก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้าง หรือรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์บ้าง เช่น พระภูมิเจ้าที่ แม่ย่านางเรือ และเทพารักษ์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อบูชาธรรมชาติเหล่านี้คงมีอำนาจอะไรอย่างหนึ่งสิ่งสถิตอยู่ อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นได้นั้น เรียกว่า เจตภูตหรือวิญญาณ เจตภูตที่มีอำนาจทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น อาจเป็นมารร้ายหรือ ผีสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนที่นำความสุขมาให้ อาจเป็นทวยะประเภทใดประเภทหนึ่ง และในขั้นนี้ เจตภูตที่ทรงอำนาจสิงอยู่ในธรรมชาตินั้น ๆ อาจแบ่งออกได้อีกเป็น 3 ลำดับแห่งวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ดังนี้

2.1 เริ่มจากธรรมชาติแต่ละอย่างก่อน แล้วกว้างออกไปถึงธรรมชาติทุกอย่างในโลก โดยเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกมีวิญญาณสิ่งสถิตอยู่

2.2 เชื่อว่าวิญญาณเหล่านั้นมีอำนาจไปแต่ละอย่าง อาจบันดาลความดี ความชั่ว ความสุข และความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้แต่ละอย่างตามอำนาจและความกรุณาที่มีอยู่ วิญญาณเหล่านั้นต้องมีรูปร่าง แต่ไม่สามารถเห็นได้

2.3 เริ่มสร้างขึ้นด้วยความนึกคิดของตนเอง ภาพที่ตนนับถือเรียกว่าพระเจ้าหรือเทพเจ้าหรือผีสงฆ์เทวดาก็ตามเกิดขึ้นมาแต่ครั้งนั้น ความเชื่อเช่นนี้เป็นมูลเหตุอีกประการหนึ่งของศาสนา นักปราชญ์ในสังคมมนุษย์โบราณเรียกความเชื่อนี้ถือว่าวิญญาณหรือเจตภูต

3. ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ ได้แก่ มารดา บิดา ปู่ย่าและตายายที่ตายไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่เพื่อปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของพวกเขา ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยสังเกตตัวอย่างได้จากการบังสุกุลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วของคนไทย และการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษของคนจีน

4. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ ความคิดของมนุษย์ได้พัฒนาติดต่อมาจากความคิดเรื่องสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงกว่ากันอย่างไร บางพวกเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าสูงสุด บางพวกเชื่อว่าฟากฟ้าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ บางพวกเชื่อว่าพระจันทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุดกว่าเทพเจ้าองค์ใด เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

2.5.3 วิวัฒนาการความเชื่อของมนุษย์โบราณกับศาสนา

แสง จันทรงาม (2534) กล่าวไว้ว่า มนุษย์ไม่ว่ายุคสมัยใดก็ตาม มนุษย์ต่างก็ต้องการให้ชีวิตมีความสุข ปลอดภัยและมีชีวิต ยืนยาว มนุษย์ทำทุกอย่างก็เพื่อมีจุดหมายของแต่ละอย่าง อันเป็นที่มาของการนับถือศาสนา โดยมีวิวัฒนาการ ดังนี้

1. การบูชาธรรมชาติ ศาสนาดั้งเดิมของมนุษย์เป็นศาสนาที่ยังไม่มีแนวคิดทางปรัชญาที่ลึกซึ้ง เป็นศาสนาแบบง่าย ๆ ไม่มีกรรมวิธีที่ซับซ้อน เป็นศาสนาเกี่ยวกับธรรมชาติและเกิดมาจากความกลัว ต่อปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ศาสนาลักษณะนี้เรียกว่า ศาสนาบูชาธรรมชาติโดยตรงแบบง่าย ๆ เพราะมนุษย์ในระยะแรกเริ่มยังไม่เจริญด้วยสติปัญญา ไม่สามารถคิดอะไรได้ลึกซึ้ง ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติต่าง ๆ เมื่อประสบกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ เช่น พายุฟ้าคำราม ไฟ เป็นต้น ก็เกิดความกลัวจึงพากันเคารพบูชาปรากฏการณ์นั้น ๆ โดยตรง เพราะสมอยังไม่เจริญพอที่จะคิดถึงพลังอำนาจอันเป็นนามธรรมที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์เหล่านั้นได้ จึงได้พากันบูชาธรรมชาติ เช่น การบูชาฟ้าและแผ่นดิน การบูชาปรากฏการณ์ในท้องฟ้า การบูชาปรากฏการณ์บนดิน และในดิน การบูชาสัตว์ การบูชาก้อนหินและภูเขา การบูชาป่าไม้ และต้นไม้ เป็นต้น

2. วิญญาณนิยม มนุษย์ในยุคแรกนั้น หวาดกลัวต่อความโหดร้ายของธรรมชาติและชื่นชมยินดีต่อความสุขที่ธรรมชาติบันดาลให้ แต่พวกเขาไม่ได้คิดหาสาเหตุว่า เพราะเหตุใดธรรมชาติจึงมีอำนาจเช่นนั้น ต่อมาเมื่อมนุษย์เจริญขึ้น จึงพากันคิดสงสัยอำนาจอันเหลือล้นของธรรมชาตินั้น แต่แล้วพวกเขาก็ได้ข้อคิดใหม่ว่าการที่ธรรมชาติมีอำนาจเช่นนั้น น่าจะมีอำนาจลึกลับอะไรสักอย่างสิงสถิตอยู่เบื้องหลังของธรรมชาตินั้น แล้วพวกเขาก็เรียกอำนาจลึกลับนั้นไปต่าง ๆ กัน ที่ให้คุณก็เรียกว่า เทวดา ที่ให้โทษก็เรียกว่า ผี ทั้งเทวดาและผีรวมเรียกว่า วิญญาณ ต่อมาเมื่อมนุษย์เจริญมากขึ้น ๆ ก็ได้สร้างสรรค์ศิลปะการวาดภาพเขียนขึ้น มนุษย์ได้วาดภาพเทวดาและผีให้มีรูปร่างแตกต่างกัน ได้วาดภาพเทวดาให้สวยงามน่ารักน่าเลื่อมใสเพราะถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงาม แต่วาดภาพผีให้น่าเกลียด น่ากลัว เพราะเป็นสัญลักษณ์แห่งความชั่วร้าย และพวกเขาก็บูชาเทวดาที่พวกเขาคิดว่ามีอำนาจบันดาลให้คุณและโทษแก่พวกเขา ซึ่งซ่อนตัวอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ของธรรมชาตินั้น ๆ

3. พหุเทวนิยม เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาความเข้าใจเรื่องวิญญาณให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงมีความเข้าใจว่าวิญญาณมีความศักดิ์สิทธิ์ มีพลังอำนาจเหนือวิสัยของมนุษย์ จึงพากันเรียกชื่อวิญญาณใหม่ว่า เทวดา หรือเทพเจ้า ซึ่งสิงสถิตอยู่ในธรรมชาติทั่วไป จึงเกิดการเรียกชื่อต่าง ๆ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระวรุณ พระอัคนี เป็นต้น แนวความคิดเช่นนี้ทำให้เกิดการพัฒนาเป็นแนวความคิดแบบพหุเทวนิยม คือ การยกย่องเหล่าวิญญาณต่าง ๆ ให้มีฐานะสูงขึ้นเป็นเทพเจ้าหรือพระเจ้า ซึ่งมีอยู่จำนวนมากในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ

4. การนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่ม คำว่า เทพเจ้าประจำกลุ่มนี้ คือ การนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่มของตนเป็นสำคัญ แต่ไม่ได้ปฏิเสธว่าเทพเจ้าของชนกลุ่มอื่นไม่มี พวกเขายืนยันว่ามีเหมือนกัน แต่ไม่สำคัญเท่าเทพเจ้าประจำกลุ่มของตนเอง แนวความคิดนี้ได้วิวัฒนาการมาจากกลุ่มพหุเทวนิยมนั่นเอง และอยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่มพหุเทวนิยม (Polytheism) และกลุ่มเอกเทวนิยม (Monotheism) เช่น ชาวอินเดียนโบราณ แต่ละวรรณะจะนับถือเทพเจ้าประจำวรรณะของตัวเองเป็นพิเศษ ในขณะที่เดียวกันกับพวกเขาจะนับถือเทพเจ้าของวรรณะอื่นเหมือนกัน แต่ไม่ถือว่าสำคัญเท่า

เทพเจ้าประจำกลุ่มของตัวเอง เช่น พวกพราหมณ์จะนับถือพระพิฆเนศ คือเทพเจ้าแห่งความรู้และปัญญา พวกไวยศยะ คือ ชาวไรชวานาจะนับถือพระวรุณ (ฝน) พระแม่ธรณีเป็นพิเศษ เป็นต้น

5. เอกเทวนิยม คำว่า เอกเทวนิยม หมายถึง การนับถือพระเจ้าเพียงองค์เดียว เป็นแนวคิดที่วิวัฒนาการมาจากการนับถือพระเจ้าหลายองค์นั่นเอง เพราะการที่มนุษย์มีพระเจ้ามากมายหลายองค์ทำให้เกิดความแตกแยกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ไม่สามารถรวมกันเป็นปึกแผ่นในสังคมขึ้นมาได้ ทำให้ผู้เป็นใหญ่ในกลุ่มพยายามหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในกลุ่มต่าง ๆ เพื่อจะได้รวมกลุ่มเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงประกาศคำสอนไปในทานองที่ว่ามีพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุดอยู่เพียงองค์เดียวเท่านั้น ที่ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทรงดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง แนวความคิดแบบนี้ เช่น ทัศนะเรื่องพระเจ้าในศาสนาฮิว คริสต์ อิสลาม และซิกข์ เป็นต้น

6. อเทวนิยม เมื่อมนุษย์หมกมุ่นอยู่กับความเชื่อเรื่องพระเจ้ามาเป็นเวลานาน ก็มีมนุษย์บางคนคิดแปลกไปจากเดิม โดยคิดในเชิงปฏิเสธพระเจ้าและเทพเจ้าต่าง ๆ โดยมีความคิดว่า ไม่มี พระเจ้าที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง เพราะสรรพสิ่งเกิดขึ้นเองโดยกระบวนการทางธรรมชาติ เมื่อเกิดขึ้นเป็นไปแล้วก็แตกสลายไปตามกระบวนการทางธรรมชาติเช่นเดียวกัน แนวความคิดแบบนี้ เช่น พุทธศาสนา และศาสนาเซน และศาสนาเต๋า เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ศาสนามีวิวัฒนาการมาจากความคิดที่เรียบง่ายโดยการบูชาธรรมชาติ เช่น การบูชาฟ้าและแผ่นดิน การบูชาปรากฏการณ์ในท้องฟ้า เป็นต้น ต่อมาจึงมีแนวความคิดว่าในปรากฏการณ์ทางธรรมชาตินั้น ๆ น่าจะมีวิญญาณหรือพลังลึกลับอยู่เบื้องหลัง หรือแม้กระทั่งบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วก็มีฐานะเป็นวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ในธรรมชาติ แนวความคิดเช่นนี้เรียกว่า วิญญาณนิยม ต่อมาวิญญาณเหล่านั้นก็ถูกเข้าใจว่ามีพลังอำนาจที่อยู่เหนือวิสัยของมนุษย์ธรรมดาทั่วไป สามารถดลบันดาลความสุขความทุกข์ให้แก่ มวลมนุษยชาติจึงทำให้เหล่าวิญญาณเหล่านั้นมีฐานะเป็นพระเจ้าหรือเทพเจ้าต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก เรียกว่า พหุเทวนิยม เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นเผ่าเป็นสังคม ก็พากัน นับถือและยกย่องเทพเจ้าที่ให้คุณและโทษเฉพาะแก่กลุ่มของตนเท่านั้น เรียกว่า การนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่ม เมื่อมีเทพเจ้าจำนวนมากก็ทำให้เกิดความแตกแยกจึงจำเป็นต้องมีแนวคิดเรื่อง เทพเจ้าที่เป็นหนึ่งเพียงองค์เดียว เรียกว่า เอกเทวนิยม และในที่สุดเมื่อมนุษย์มีเหตุผลมากขึ้น จึงพากันปฏิเสธอำนาจของพระเจ้า โดยมอบอำนาจในการสร้างโลกและสรรพสิ่งให้แก่กระบวนการทางธรรมชาติ ซึ่งไม่ใช่อำนาจการสร้างของพระเจ้าอีกต่อไป เพราะพระเจ้าไม่มี อยู่จริง เรียกว่า อเทวนิยม

2.5.4 สภาพสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย

เสรี พงศ์พิศ (2542) กล่าวไว้ว่า ในอดีตคนไทยนับถือผีก่อนที่ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจะเข้ามาในเมืองไทย เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมขึ้นมาตามลำดับ คนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะคนชนบท ไม่ได้ละทิ้งความเชื่อ และวิถีปฏิบัติดั้งเดิมไป มีแต่การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับ ความเชื่อใหม่ อย่างไรก็ตามชาวพุทธทั้งในชนบทและในเมือง ต่างก็ถือว่าพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ อยู่เหนือผีทั้งหลาย ไม่ว่าจะโดยอำนาจบารมี หรือความศักดิ์สิทธิ์ การนับถือผีเริ่มจะเปลี่ยนไปจาก กระบวนทัศน์เดิมสู่กระบวนทัศน์ใหม่ของสังคมใหม่ ซึ่งมีสังคมเมืองเป็นตัวแบบมีรากฐานอยู่ที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เรื่องผีจึงกลายเป็นเรื่องไสยศาสตร์ ที่ว่าด้วยอำนาจลึกลับที่ผู้คนพยายามหาวิธีใช้

เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองมากกว่าที่จะนับถือด้วยความเคารพยำเกรง และเพื่อเอกภาพ และดุลยภาพแห่งชีวิตเหมือนแต่ก่อนความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับสังคม และคนกับธรรมชาติ ได้เปลี่ยนไปตามกระบวนทัศน์ใหม่ แต่รากเหง้าความเชื่อดั้งเดิมไม่ได้หมดไปเพราะกระบวนทัศน์ ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นรากฐาน ก็ไม่สามารถให้คำตอบแก่ชีวิตมนุษย์ในทุกเรื่องทุกอย่างและทุกมิติ ความลึกกลับและปัญหาสารพันยังคงมีอยู่ต่อไป ผีก็คงอยู่กับคนไทยต่อไปเช่นเดียวกัน แต่เปลี่ยนบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์กับผู้คน รวมทั้งจำนวนก็เปลี่ยนไป ผีหลายตัว หลายชนิด ก็ถูกสืบลื้อหรือเลิกการนับถือไป

สุรจิต นิตยคำหาญ (2540) กล่าวว่า ในสังคมไทยการสืบทอดทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนมากสืบทอดมาจากศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพุทธจะมีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมกับวิถีของคนไทยมากกว่าศาสนาอื่น เพราะวัฒนธรรมเป็นมรดกของมนุษย์ที่มีการสะสม ตกผลวยอมรับกันในสังคมหนึ่ง ๆ และมีการสืบทอดกันมาเป็นช่วงช่วงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นกระบวนการสื่อความหมายเพื่อให้บุคคลในชุมชนเข้าใจเหตุผลและคุณค่าของวัฒนธรรมนั้น และยึดเป็นแบบแผนสืบต่อไปซึ่งอาจถ่ายทอดโดยตรงคือจากพ่อแม่ไปยังลูกจากครูไปยังนักเรียน และอาจเป็นการถ่ายทอดทางอ้อม เช่น การลอกเลียนแบบ หรือการทำตามคนอื่น และมีการพัฒนาให้ดีขึ้นในชุมชนของตนซึ่งสถาบันมีความสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมประกอบด้วย ครอบครัว ศาสนา

พระยาอนุমানราชชน (2506) กล่าวว่า ลัทธิผีนิยม เป็นลัทธิศาสนาดั้งเดิมของสังคมไทย ก่อนที่จะรับเอาศาสนาพุทธและพราหมณ์เข้ามาผสมกลมกลืนภายหลังความเชื่อ เรื่องผีจึงมีตำแหน่งที่แน่นอนในระบบโลกทัศน์และจักรวาลวิทยาของคนไทย ถ้าหากเปรียบเทียบกับศาสนาพุทธและพราหมณ์ ซึ่งมุ่งให้ความสนใจเรื่องโลก จักรวาล ชาตินี้ - ชาติหน้า แล้วจะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีในสังคมไทยนั้น ให้ความสนใจกับเรื่องที่แคบกว่า เฉพาะเจาะจงและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่นมากกว่า คนไทยโดยเฉพาะที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบทได้จัดผีแบ่งออกเป็นหลายประเภท เช่น ผีเปรต หรือยักษ์ ตามที่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา ผีที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เป็นของคนพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีนางไม้ ผีป่า ผีน้ำ เป็นต้น สังคมไทยมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีมาช้านาน เช่นเดียวกับคนในสังคมชนชาติอื่นทั่วไป จนกล่าวได้ว่า “ผี” เป็นปรากฏการณ์หนึ่งในวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย ความเชื่อถือของชาวไทยแต่ดั้งเดิมก็ไม่ต่างกับของชาติอื่น ๆ คือมีความเชื่อถือสิ่งที่ตามปกติมองไม่เห็นตัว แต่ถือหรือเข้าใจว่า มีฤทธิ์หรืออำนาจอยู่เหนือตน อาจบันดาลให้ดีหรือร้าย หรือให้ทั้งคุณให้ทั้งโทษได้ ความเชื่ออย่างนี้เรียกว่า ลัทธิผีสังเวทดา อันเป็นคติศาสนามาตั้งแต่ดั้งเดิม ของมนุษย์ก่อนที่จะมีวิวัฒนาการมาเป็นคติศาสนา อันประณีตขึ้นในปัจจุบัน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2540) กล่าวว่า ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ที่สืบทอดอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นสังคมในพื้นที่ราบหรือสังคมกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ในที่สูง ปัญหาที่เกิดจากการดำรงชีวิตประจำวันบางปัญหาที่เกินขีดความสามารถของมนุษย์จะแก้ไขได้จึงพากันสร้างความเชื่อขึ้นมาโดยเชื่อว่ามีพลังอำนาจลึกลับแฝงเร้นเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไป ซึ่งพลังอำนาจนั้นเป็นเทพเจ้าภูตผีปีศาจ วิญญาณ ดังนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติไม่ให้เกิดขึ้นกับตน มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากพลังอำนาจลึกลับ โดย

เชื่อว่าถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อ่านาจนนั้นพอใจขาดช่วยให้ปลอดภัย เมื่อพ้นภัยก็ยินดีแสดงความรู้คุณ ด้วยการเช่นไหว้บูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อในสังคม

ธวัช ปุณโณทก (2538) กล่าวไว้ว่า การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ เป็นการสืบทอดความรู้และประสบการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวันของบรรพบุรุษในชุมชนนั้น ๆ ให้กับคนรุ่นหลังซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความหวาดกลัวของคนในชุมชนที่มีภัยอันตราย พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความเชื่อทำให้เกิดประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อบูชาพระยาแถน ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้สร้างและผู้ให้ความสมบูรณ์แก่มนุษย์ ประเพณีการไหว้ผีปู่ตา ขอให้เกิดความมั่นใจในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ไม่ให้ประหลัดในสิ่งที่ไม่เหมาะสมหรือว่าการนับถือบูชาเป็นวิธีการหนึ่งที่คอยควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวคิด และพฤติกรรมของชาวบ้านกลุ่มนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง เพราะการสืบทอดความเชื่อมีการปลูกฝังสืบต่อกันมาหลายชั่วคน ผู้ให้การสืบทอดล้วนแต่ยึดถือปฏิบัติให้ประจักษ์ชัดเป็นต้นแบบอย่างกว้างขวางและมั่นคง และล้วนมีเจตนาที่จะปลูกฝังให้ผู้สืบสันดานเจริญรอยตามอย่างเคร่งครัด มากถือเป็นเรื่องนอใจในการอยู่ร่วมกัน ผู้ถือปฏิบัติตามย่อมเป็นที่ยอมรับของทนายญาติและสังคม ผู้ฝ่าฝืนย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนา การปลูกฝังความเชื่อล้วนมีขึ้นนับแต่วินาทีแรกที่ผู้สืบต่อเริ่มเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การบ่มเพาะจึงมีลักษณะเป็นการตัดแต่งไม้อ่อนให้ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนตามและเพิ่มพูนขึ้น จนกลายเป็นผู้สืบสันดานให้แก่คนรุ่นต่อไป

2.5.5 สังคมวัฒนธรรมอีสาน

นักวิชาการหลายคนได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมไว้ ซึ่งนำเสนอไว้เป็นรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรม

พระยาอนุমানราชชน (2515) กล่าวว่าวัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหรือผลิตขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตและส่วนรวม วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อน สืบต่อกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนรวมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อระบียบประเพณี

นียบรรณ วรณศิริ (2540) ได้กล่าวถึง ความหมายของวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรม คือ พฤติกรรมที่กลั่นกรองมาจากความคิด ที่จะหาวิธีการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้แก่ การหาอาหาร การกินอาหาร เพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโตตามวัย การจัดกลุ่มอยู่ร่วมกันของมนุษย์ การเรียนรู้ร่วมกันของมนุษย์ การสื่อสารติดต่อซึ่งกันและกัน การขับถ่าย ตลอดจนการตอบสนองความต้องการทางเพศ

นิคม มุสิกคามะ (2545) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของคน เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อน ทางสังคมหรือกลุ่มชนโดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญา และอารมณ์เข้าไว้ด้วยกัน จนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมนั้น มิใช่เพียงเรื่องของศิลปะและวรรณกรรม หากหมายรวมถึง

รูปแบบของชีวิต ลิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ

บุญสม ยอดมาลี (2545) กล่าวถึงวัฒนธรรมความจริงกับสิ่งที่คนเข้าใจในเอกสารประกอบการสอนทฤษฎีพลวัตรและกระบวนการทัศน์ทางวัฒนธรรม สรุปไว้ว่า

1. วัฒนธรรมเป็นศิลปะการแสดงทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น เช่น การฟ้อนรำมวย หมอลำ เซ็งกลองยาว ลิเก จำนวนผู้แสดงมีไม่กี่คน เช่น มวย ไปจนถึงจำนวนร้อยละหรือกว่านั้นเช่น หมอลำหมู่ หรือลำกลอนประยุกต์ด้วยว่า อะไรก็แล้วแต่ที่เป็นสิ่งของเก่าแก่ก็ให้ถือว่าเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ของสังคมด้วย

2. วัฒนธรรมหมายถึง การแสดงหรือการโชว์ศิลปะการแสดง การจัดงานเทศกาลประจำปี เช่น การจัดแห่เทียนเข้าพรรษา การแข่งเรือ เทศกาลอาหารหรือผลไม้พื้นเมือง บุญบั้งไฟการไหลเรือไฟ บุญข้าวสาก บุญกฐิน และอื่น ๆ

3. วัฒนธรรมหมายถึง การปฏิบัติ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่แปลกใหม่ ที่สังคมหยิบยืมจากสังคมภายนอก อาจจะหยิบยืมเพียงบางส่วนหรือทั้งหมดมาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อทดแทนสิ่งหรือส่วนที่มีอยู่เดิม ถือว่าเป็นวัฒนธรรมใหม่ ตัวอย่างมีให้เห็นเต็มบ้านเต็มเมืองมีทั้งชื่อเป็นไทยและต่างประเทศ มีหลากหลายลักษณะและมากมายกว่าปัจจัยสี่พื้นฐานสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550) วัฒนธรรม ความหมายทั่วไป คือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติ ปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ซาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ

Tylor (ลูติศกดิ์ เวชกามา. 2553 : 19 ; อ้างอิงมาจาก Tylor. 1871 : 20) เป็นนักมานุษยวิทยาและเป็นบิดาสาขามานุษยวิทยาวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมหรืออารยธรรมว่ามีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ “วัฒนธรรม” คือ ผลรวมของบรรดาสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสลับซับซ้อนที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม ขนบธรรมเนียม กฎระเบียบ และความสามารถต่าง ๆ ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

ทรงคุณ จันทจร (2553) กล่าวถึงวัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้นมิใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมและความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้น วัฒนธรรมก็คือระบบในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณวัฒนธรรมพื้นบ้าน คณะผู้ทรงคุณวุฒิของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) โดยการนำของ ศาสตราจารย์สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง แบบอย่างการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนที่ถือปฏิบัติร่วมกัน สังคม สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ย่อมเกิดขึ้น คงอยู่ และเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์กับบริบทของชุมชนและสังคม (วิมล จิโรจพันธ์ และคณะ. 2548)

สรุป วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตร่วมกันของมนุษย์ในแต่ละสังคม ที่สอดคล้องผสมผสานสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สามารถปรับตัว ยอมรับ ถ่ายทอดและใช้ปฏิบัติร่วมกันได้ความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน วิมล จิโรจน์พันธ์ และคณะ (2548)

สรุปไว้ ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเสมือนกรอบล้อมให้ชีวิตอยู่ในขอบเขตที่นิยมกันว่าดีและถูกต้อง แม้กฎหมายบ้านเมืองก็ยังไม่บังคับจิตใจหรือมีอิทธิพลเหนือจิตใจมนุษย์ได้ เพราะได้ยินได้ฟังได้รับการอบรมอยู่กับวิถีชีวิตแบบนั้นมาตั้งแต่เกิด

2. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์โดยทั่วไปยิ่งขึ้น เพราะเป็นที่ประมวลแห่งความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความกลัว ความนิยม ระเบียบแบบแผนและอื่น ๆ

3. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องให้ความบันเทิงแก่มนุษย์ชาติมาแต่ดั้งเดิม ทุกวัยทุกโอกาส

4. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีคุณค่าทั้งด้านศิลปะและศาสตร์ของวิทยาการทุกแขนง

5. วัฒนธรรมพื้นบ้านทำให้เกิดความนิยมภาคภูมิใจในท้องถิ่นตน

6. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรม

ประจำชาติ เป็นพื้นฐานเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์แต่ละชาติ แต่ละภาษา มีการจดจำและถือปฏิบัติต่อกันมา

7. วัฒนธรรมพื้นบ้านทำให้รู้จักสภาพชีวิตในท้องถิ่น

สรุป วัฒนธรรมทุกสาขาประเภทล้วนเป็นมรดกที่ทรงคุณค่า ที่มนุษย์ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นมา โดยแต่ละพื้นที่ต้องมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เพื่อประโยชน์ในวิถีชีวิต

2.5.6 สภาพสังคมและวัฒนธรรมในภาคอีสาน

พระอริยานุวัตรเขมาจารีเถระ (2536) กล่าวไว้ว่า จากสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกันของภาคอีสาน ทำให้เกิดแหล่งชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ เป็นศูนย์รวมความแตกต่างของวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ชัดเจนซึ่งบางครั้งมีการผสมผสานของวัฒนธรรม คติความเชื่อ ศาสนา แต่ก็ยังมีบางส่วนที่แตกต่างกันไปบ้าง เพราะเหตุว่าบางส่วนนั้นประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ แม้ว่าโครงสร้างทางวัฒนธรรมหลักจะเหมือนกัน แต่ยังมีส่วนย่อยที่แตกต่างกันไป เช่น ภาษาพูด วิถีชีวิตขนบธรรมเนียมเฉพาะถิ่น หรือศิลปะ ชาวอีสานหรือกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว ในอีสานถือว่าเป็นกลุ่มชนที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรมากที่สุดในภาคอีสาน กลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว มีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อทางศาสนา จารีตประเพณี มารยาท โดยดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง” (คือกิจประเพณีในรอบ 12 เดือน) นับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเถา รวมทั้งผีไร่ นา กลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวกระจายอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะตอนบนของภาคอีสานกลุ่มชนชาวอีสานมีคติความเชื่อในการดำเนินชีวิตที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ กล่าวคือ ความเชื่อในอำนาจลี้ลับที่เหนือธรรมชาติเชื่อในเรื่องการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างหมู่บ้านชุมชนเพื่อการครองเรือน การทำมาหากินเลี้ยงชีพ ที่ไม่ต่างอะไรกับมนุษย์กลุ่มชนอื่น ๆ ซึ่งเป็นสัตว์สังคมที่มีการใช้ชีวิตพึ่งพาอาศัยกัน ดำรงอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชน ที่อาศัยอยู่บนโลกร่วมกัน มีความเชื่อ

มีแนวคิด ความเคยชิน ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นคติความเชื่อของชุมชนและเป็นประเพณีที่จัดทำสืบสานกันเรื่อยมา มนุษย์เราทุกคนล้วนมีสัญชาตญาณในการกลัวภัยอันตรายที่จะเกิดแก่ตนเองทรัพย์สินของตนเมื่อมีภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้นจึงเกิดมีความสะทกสะท้าน ลังเลใจเพื่อความปลอดภัยในชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อเรื่อง ผีसाง นางไม้ เทวดา มีการบูชาอ่อนน้อมเพื่อหวังให้ป้องกัน รักษาให้เกิดความปลอดภัย การอ่อนน้อมบูชาเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งเชื่อกันว่า มีเทวดาอยู่ทั่วไปให้ปกป้องรักษาเพื่อที่ตนเองจะได้ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ มีการบูชากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เข้าใจว่ามีอำนาจเหนือตน ให้ลดบันดาลสิ่งที่ตัวเองปรารถนาการบูชาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์จนก่อให้เกิดความเชื่อและศาสนาที่ใครไม่ควรลบหลู่ดูหมิ่น

ธวัช ปุณโณทก (2528) กล่าวว่า สังคมและวัฒนธรรมในภาคอีสานเป็นสังคมลักษณะเปิดหมายความว่า ยอมรับวัฒนธรรมใหม่ที่รับมาและนำมาปรับใช้กับรูปแบบเดิมของสังคมได้ ตัวอย่างเช่น พุทธศาสนา ที่รับเข้ามาและนำมาปรับใช้ในสังคมอีสาน ประยุกต์ใช้ในรูปแบบสังคม วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ของชาวอีสาน ในส่วนหนึ่งของรูปแบบสังคมเดิมมีความเชื่อในการนับถือผี ภายหลังพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่สังคมอีสาน รูปแบบของความเชื่อได้เปลี่ยนไป มีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งใหม่ เช่น ความเชื่อเรื่องผียังคงมีอยู่และนำความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไปประกอบด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ ฮีต12 ของชาวอีสาน ที่ได้ผสมผสานความเชื่อ ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาสะท้อนออกมาในรูปแบบสังคมใหม่ที่มีสองความเชื่อรวมกันได้ ดังที่ได้กล่าวมาว่าสังคมอีสานเป็นสังคมเปิด จึงเป็นสาเหตุของการพัฒนา สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ รวมไปถึงสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นแก่สังคม ความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิมของชาวอีสาน เป็นความเชื่อในเรื่องผี ผีในที่นี้มีทั้งผีที่ยิ่งใหญ่ ผีบรรพบุรุษ และผีที่คอยทำร้ายรังแกมนุษย์ ผีที่ยิ่งใหญ่ในที่นี้เรียกว่าผีแถนหรือพระยาแถน ที่มีอำนาจสร้างสรรพสิ่งทุกอย่างรวมถึงสร้างมนุษย์คู่แรก ในลำดับต่อมาผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ตา เป็นผีประจำหมู่บ้านที่คอยดูแลและปกป้องหมู่บ้านช่วยคนดีลงโทษคนชั่ว นอกจากนี้ก็ยังมีผีประจำนาหรือผีตาแฮกหรือภูมินาที่เกี่ยวข้องกับที่นาที่คอยดูแลนา เห็นได้ว่าทุกผีจะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตการเกษตรซึ่งเป็นรูปแบบของการเคารพในธรรมชาติและอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

2.5.7 พื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนอีสาน

พัฒนาการชุมชนในแผ่นดินอีสาน อันเกิดจากการสังสมลักษณะสำคัญที่เป็นพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรมอีสาน อันเป็นที่มาของการสร้างสรรค์และปรับประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ของอีสาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. ความหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น จากการเปลี่ยนแปลงในช่วงต่าง ๆ โดยเฉพาะหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ มีการโยกย้ายถิ่นฐานของผู้คนจำนวนมากจากล้านช้างเข้าสู่อีสาน ทำให้ในอีสานมีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย อันอาจจำแนกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ตามกลุ่มตระกูลภาษา คือ เผ่าไทย และเผ่ามอญ-เขมร ซึ่งมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ กัน เช่น ผู้ไท/ภูไท มีเหล้าอุเป็นเครื่องดื่มสำคัญ ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ย่อนิยมสักขาลาย มีภาษาถิ่นที่คล้ายกับโย้ย ขมุขอบอยู่ที่สูง ถิ่นผี เครงครัด และใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม โส้/กะโซ่ มีพิธีซางกะมุด เพื่อส่งวิญญาณคนตาย และโซ่ทั้งบั้ง เป็นพิธีไหว้บรรพบุรุษ แสกมีการเดินสากในวันตรุษ ส่วยหรือภูยมีความสามารถ

ในการเลี้ยงช้างและทำเครื่องเงิน มีพิธีเช่นผีปะกำ เป็นต้นความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ลักษณะวิธีการดำรงชีวิต ความเชื่อประเพณีพิธีกรรม การละเล่น แตกต่างกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่ปรับประยุกต์จากท้องถิ่นต่าง ๆ

2. ความเชื่อ “ผี-ขวัญ” ก่อนรับพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อผีและขวัญเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนอีสาน ทำให้เกิดดุลยภาพในการอยู่ร่วมกันและรักษาระบบนิเวศให้ทุกคนในชุมชนได้อาศัย โดยมีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือต่อยอดความร่วมมือกันซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าโลกมีเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เป็นที่อยู่ของแดน ซึ่งเป็นผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์และดลบันดาลธรรมชาติ จึงเกิดพิธีกรรมขอฝนจากแดน ในเมืองมนุษย์มีผีหลากหลายชนิดทั้งผีดี และผีไม่ดี เช่น ผีปู่ตา ผีเชื้อ ผีเฮือน ผีฟ้า ผีปอบ ผีเป่า ฯลฯ ซึ่งมนุษย์ที่ทำความผิดต่อผีจะถูกลงโทษและต้องแก้ไขด้วยพิธีกรรม ขณะที่ขวัญเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ มีอยู่ในทุกอวัยวะของร่างกาย คนอีสานเชื่อว่า “คนเราจะได้รับความสำเร็จในชีวิตมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับขวัญของคนผู้นั้น”

3. อิทธิพลของพุทธศาสนา เมื่อพุทธศาสนาเข้าสู่อีสานได้มีการผสมผสานกลมกลืนกับความเชื่อผีที่มีอยู่ดั้งเดิม ด้วยคำอธิบายตามตำนานต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงกลายเป็นที่เคารพนับถือของผีเดิม การปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ของพุทธศาสนามีผีเป็นจรรยาไม่ออก ส่วนวัดในพุทธศาสนากลายเป็นสถาบันสำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน ทั้งด้านพิธีกรรม การศึกษา การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนเป็นที่มาและแหล่งสะสมภูมิปัญญาอีสาน โดยเฉพาะเอกสารบันทึกต่าง ๆ ในรูปใบลาน หรือหนังสือโบราณต่าง ๆ ฯลฯ

4. วัฒนธรรมใหม่ ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยมีอิทธิพลต่อดินแดนอีสานมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งด้านการเมืองการปกครอง การพัฒนาพื้นที่ และสภาพความเป็นอยู่ของผู้คน ทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ที่มาจากปัจจัยต่าง ๆ

2.5.7. ศรัทธาและพิธีกรรมของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็น 1 ใน 3 ศาสนาสากลของโลก คือมีผู้นับถือในหลายประเทศไม่จำเพาะประเทศที่เกิด จัดเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม คือ ไม่เชื่อและไม่สอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ไม่มีเทวดาเป็นศูนย์กลาง แต่สอนเน้นหนักในเรื่องศีลธรรมและปัญญาชั้นสูง สอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล ไม่ถือบุคคลเป็นใหญ่ ไม่ถือโลกเป็นใหญ่ แต่ถือธรรมเป็นใหญ่ พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความเชื่อเรื่องเทวดา แต่ชี้ให้เห็นว่าเทวดาโดยบริสุทธิ์นั้นคือมนุษย์นี่เองที่อาจเป็นเทวดาได้โดยการตั้งอยู่ในคุณธรรมชั้นสูง และถ้าเป็นเทวดาโดยบริสุทธิ์แล้วก็สูงกว่าเทวดาทุกประเภท ส่วนเทวดาบนสวรรค์แม้จะมีการกล่าวถึงแต่ไม่ได้ยกย่องว่าเป็นเลิศ ถือเป็นเพียงสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งซึ่งอาจพัฒนาฐานะของตนสูงขึ้นไปได้ แต่ก็อาจตกต่ำลงได้เช่นกัน อุดมคติในทางพุทธศาสนาจึงไม่ใช่สูงสุดเพียงแค่วเทวดา แต่หมายถึงการทำกิเลสให้สูญสิ้นไป ซึ่งถือว่าสูงส่งบริสุทธิ์ยิ่งกว่าภพภูมิใด ๆ (สุชีพบุญญาภาพ. 2541 : 180-181)

พระครูปริยัติสารการ (2551) อธิบายว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา (พุทธโอวาทสาม) ประกอบด้วย

1) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (สพพปาปสอจกรณ) มุ่งหวังให้คนละความชั่ว คือการเว้น การงด และการไม่ประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ได้พบกับหนทางไปสู่ชีวิตที่ดี เช่น การปฏิบัติตามศีลห้า ซึ่งนับเป็นพื้นฐานหรือข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนที่ดี

2) การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (กุศลสสุปสมปทา) การทำความดีต้องประกอบด้วย การกระทำในเชิงบวก มิใช่เพียงแต่การถือศีลกินเจ หรือการงดเว้นจากความชั่วเท่านั้น

3) การทำจิตของตนให้ผ่องใส (สจิตต ปรีโยทปน) โดยการชำระกาย วาจาและใจ ให้ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2541) จำแนกหลักธรรมทางพุทธศาสนาออกเป็น 9 ประการสำคัญ ดังนี้

1) หลักทั่วไป มี 3 ประการ คือ ให้ละเว้นความชั่วทั้งปวง ให้ทำความดี และชำระจิตใจให้สะอาด

2) หลักการศึกษา มี 3 ประการ คือ ศีลศึกษา การศึกษาเรื่องศีล คือประพฤติกายวาจาให้เรียบร้อย จิตตศึกษา การศึกษาเรื่องจิต คือการฝึกสมาธิให้จิตสงบ และปัญญาศึกษา การศึกษาด้านปัญญา คือการอบรมให้เกิดปัญญาสามารถรู้แจ้ง จนสามารถปล่อยวางได้

3) หลักสังคหวัตถุ หรือสังคัมสังเคราะห์ มี 4 ประการ ได้แก่ ทาน คือการให้ปิยวาจา คือการเจรจาด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน อตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ และสมานัตตตาคือการวางตนให้เหมาะสม

4) หลักเรื่องทิศหก ได้แก่ การปฏิบัติชอบต่อบุคคล 6 ประเภท คือ พ่อแม่ครูอาจารย์ มิตร สามีหรือภรรยา สมณะชีพรามณ์ และลูกจ้าง

5) หลักของผู้มีใจสูง หรือพรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมของผู้ใหญ่ ได้แก่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

6) หลักจริยศาสตร์ มี 3 ชั้น คือ ชั้นมูลฐาน หมายถึงศีลห้า ชั้นกลางหมายถึงกุศลกรรมบถสิบ และชั้นสูง หมายถึงอริยมรรค คือข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง มี 8 ข้อคือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การกระทำชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ การตั้งสติชอบ การตั้งใจมั่นชอบ

7) หลักกรรมและหลักการพึ่งตัวเอง หมายถึงที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผลกรรมทั้งหลายขึ้นอยู่กับกรรมกระทำของตนเอง จึงให้พึ่งตนเองไม่สนับสนุนให้อ่อนแอจากพระเจ้า

8) หลักเอาชนะทุกข์ หรือดับทุกข์ เรียกว่า อริยสัจสี่ หมายถึงความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ที่จะทำให้เอาชนะความทุกข์ได้ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

9) หลักอุดมคติสูงสุด ได้แก่ นิพพาน หมายถึง การเข้าสู่สภาวะแห่งการสิ้นกิเลส เรียกว่า พระอรหันต์ และหยุดการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารถือเป็นความสุขขั้นสูงสุด

2.5.8 วิวัฒนาการของศาสนาพุทธ

สิริวัฒน์ คำวันสา (2541) กล่าวถึงพัฒนาการของพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา โดยแบ่งลำดับวิวัฒนาการในสมัยพุทธกาลออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1) ระยะแรก เริ่มจากได้ตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนด้วยพระองค์เองเมื่อมีผู้เลื่อมใสปรารถนาจะบวช พระองค์จะประทานการบวชให้เอง เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทาและเมื่อมีสาวกที่เป็นภิกษุผู้มีความสามารถแล้วก็จะส่งออกไปประกาศศาสนาช่วยเหลือพระองค์

2) ระยะที่สอง หลังจากส่งสาวกไปช่วยประกาศศาสนาแล้วมีผู้เลื่อมใสศรัทธาขอบวชมากขึ้น จึงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ทำหน้าที่แทนพระองค์ในการบวชกุลบุตรได้ เมื่อพระเถระเหล่านั้นเป็นพระอุปัชฌาย์แล้วก็ให้ดูแลสัทธิวิหาริกหรือลูกศิษย์ของตนนั้นด้วย เป็นการมอบภาระบางส่วนให้สาวกรับผิดชอบแทนพระองค์ได้

3) ระยะที่สาม ตอนปลายสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่ามิมีพระสงฆ์สาวกมากแล้ว จึงมอบหมายให้สาวกดูแลกันเอง ให้ยกเลิกการบวชด้วยวิธีให้ไตรสรณคมน์ด้วยอาจารย์เปลี่ยนเป็นให้บวชด้วยวิธีตัดตติจตุตถกรรม คือให้บวชด้วยสงฆ์ มีอุปัชฌาย์รูปหนึ่งเป็นผู้บวชให้ ทรงวางภาระมอบให้สงฆ์ทำหน้าที่ปกครองดูแลกันเองแทนพระองค์ได้โดยสมบูรณ์ โดยมีพระธรรมวินัยที่ได้บัญญัติไว้แล้วเป็นหลักปฏิบัติ

2.5.9 ความเชื่อทางพุทธศาสนาในประเทศไทยและภาคอีสาน

ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาดำเนินเข้าสู่ประเทศไทยในสมัยใด และบริเวณใดเป็นจุดแรกข้อนี้อยู่ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ ทั้งนี้มีผู้ตั้งข้อสังเกตและสมมุติฐานไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

เดวิด แชนด์เลอร์ (2546) กล่าวว่า เมืองพระนครเคยนับถือพุทธศาสนาแบบมหายานมาก่อน และแผ่อิทธิพลมาถึงเวียงจันทน์ แต่ภายหลังการสวรรคตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมืองพระนครได้หันกลับไปนับถือศาสนาพราหมณ์ และเกิดการเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนาอีกครั้งเมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาเริ่มเข้าสู่เอเชียอาคเนย์ เมื่อ จู ต้า กวน เข้าสู่เมืองพระนคร เมื่อพ.ศ. 1839-1840 ก็บันทึกว่าเมืองพระนครมีพุทธศาสนาแบบหินยานแล้ว

ทรงธรรม ปานสกุล (2548) กล่าวถึงจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ฉินและสมัยราชวงศ์เหลียง ที่มีอายุอยู่ในราวต้นและกลางพุทธศตวรรษที่ 11 กล่าวถึงเครื่องราชบรรณการจากกษัตริย์ฟูนันส่งไปถวายแด่พระเจ้าจักรพรรดิฉิน ในบรรดาของถวายนั้นมีเจดีย์ที่ทำจากงาช้างและพระพุทธรูปที่สลักจากหินปะการังรวมอยู่ด้วย แสดงว่ามีการนับถือพุทธศาสนาในอาณาจักรเขมรโบราณในเวลานั้นแล้ว ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า พุทธศาสนา แพร่กระจายเข้าสู่ประเทศไทยด้วยการเผยแผ่ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นระยะเวลาใกล้เคียงกับการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ แต่ศาสนาพราหมณ์ได้รับการสนับสนุนและเจริญรุ่งเรืองอยู่ในราชสำนักเป็นหลัก ส่วนพุทธศาสนาได้รับการเชื่อถืออยู่ในกลุ่มประชาชน ทั้งนี้เมื่อกษัตริย์พระองค์ใดมีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาใดศาสนานั้นก็จะเจริญโดยทั้งสองศาสนาได้การยอมรับนับถือมาตลอด ควบคู่กับการนับถือผีตามความเชื่อเดิมของท้องถิ่น

2.5.10 พิธีกรรมทางศาสนา

คำว่า “พิธีกรรม” (ritual) มีความหมายอันลึกซึ้งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีทางวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ต่างๆ เอกลักษณะที่สำคัญยิ่งของพิธีกรรมก็คือการเป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

คำว่า “พิธีกรรม” ประกอบกันขึ้นจาก 2 คำ คือ “พิธีกับ กรรม” คำว่า “พิธี” เป็นคำนามหมายถึง งานที่จัดขึ้น ตามลัทธิความเชื่อ ตามขนบธรรมเนียมความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา แบบอย่างธรรมเนียม เช่น พิธี ทำให้ถูกพิธีการกำหนด เช่น ก็อยู่จนสิ้นชนมายุ ส่วนคำว่า “กรรม” เป็นคำนามเช่นกัน หมายถึง การงาน การกระทำ เมื่อนำ 2 คำมารวมกัน เป็นคำว่า “พิธีกรรม” มีความหมายว่า การบูชาแบบอย่าง หรือ แบบแผน หน่วยงานที่ปฏิบัติในทางศาสนา หรือหมายถึง การงานที่เกี่ยวข้องกับพิธี และแบบหนังสือทางการทูตกรรมวิธีทางการทูต เมื่อกกล่าวโดยสรุปตามความหมายของภาษาไทย คำว่า “พิธีกรรม” นั้น จึงหมายถึง “แนวทาง หรือ วิธีทำงานพิธีต่างๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ให้ถูกต้อง”

ลักษณะสำคัญของพิธีกรรมทางศาสนา

สุริยา รัตน์กุล (2555:4-5) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของพิธีกรรมในศาสนาที่ขาดไม่ได้ว่า มีอยู่ 2 อย่าง คือ

1. ความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และ
2. ความสูงส่ง (Holy)

อธิบายว่า ความคิดเรื่องการทำพิธีกรรมเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความคิดว่าศักดิ์สิทธิ์และสูงส่งอยู่รอบตัวเขา ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่เขาจับต้องไม่ได้ แต่รู้สึกได้ รูปแบบ (Form) ของสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์หรือสูงส่งแตกต่างกันไปแล้วแต่บริบททางวัฒนธรรม (Cultural context) และภูมิปัญญาที่อารยธรรมนั้นๆ ตั้งอยู่ แต่สิ่งที่เหมือนกันที่ต้องมีแน่นอนคือแนวความคิดเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และสูงส่ง (Holy) ถ้าพิธีกรรมใดมีได้ทำเพื่อความศักดิ์สิทธิ์และสูงส่งก็ไม่ใช่พิธีกรรมทางศาสนาการที่จะกำหนดว่าศักดิ์สิทธิ์จะต้องทำอย่างไรนั้น ก็แล้วแต่ภูมิปัญญาที่ผู้อยู่ในศาสนาต่างๆ มีอยู่ศาสนาปฐมฐานหรือศาสนาปฐมบรรพ์ (Primitive religions) ก็เป็นอย่างหนึ่ง ศาสนานับถือพระเจ้าหลายองค์ (Polytheism) ก็เป็นอีกหลายอย่าง แล้วแต่ว่านับถือพระเจ้าองค์ไหน ศาสนาใหญ่ในโลกที่มีศาสนิกมาก เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ฯลฯ ก็เป็นอีกแบบหนึ่ง แต่สำรวจวรรณกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาทั้งหลายในโลกแล้ว ไม่มีพบเลยที่มีการทำพิธีเพื่อความไม่ศักดิ์สิทธิ์หรือทำพิธีไปอย่างนั้นๆ เอง ศาสนาต่างๆ ในโลกมีการทำพิธีเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ทั้งนั้น ส่วนการทำพิธีกรรมจะเป็นองค์ประกอบหลักของศาสนาหรือไม่ก็แล้วแต่ภูมิปัญญาของผู้สอนศาสนาและผู้นับถือศาสนานั้นๆ เท่าที่สังเกตเห็นนั้นส่วนมากศาสนาที่มีคำสอนทางศีลธรรมและจริยธรรมลุ่มลึก มักจะไม่เน้นเรื่องพิธีกรรม ส่วนศาสนาที่มีคำสอนทางจริยธรรมและศีลธรรมน้อย ก็มักให้ความสำคัญกับการประกอบพิธีกรรมเป็นอย่างมาก เพราะถ้าไม่ประกอบพิธีกรรมแล้วก็ไม่สามารถจะแยกเรื่องโลกของโลเกียชน (the profane) กับโลกของศาสนา (the sacred) ได้ด้วยอะไร

ส่วนเรื่องความสูงส่ง (Holy) นั้นเป็นของคู่กับความศักดิ์สิทธิ์ แต่ไม่ใช่เป็นคู่แบบแนบแน่นแยกกันไม่ได้ ในพิธีกรรมของศาสนาปฐมฐานบางส่วนที่เรียกว่าไสยดำ (black magic) นั้น ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีต้องการให้มีความศักดิ์สิทธิ์ แต่เราไม่อาจจะเรียกว่าพิธีกรรมของเขาว่าเป็นพิธีที่

สูงส่ง (Holy) ได้ เพราะเขาทำพิธีที่ต่ำช้า เช่น การปล่อยมิดโต้เข้าห้องคน หรือการทาเสน่ห์ยาแฝด หรือพิธีกรรมที่ต่ำช้าพิสดารเกินกว่าจินตนาการของคนปกติจะคิดไปได้ เช่น การตระเวนเอาศพแห้งของทารก (กุมารทอง) บรรจุไปในกระเป่าของเขาเองไปตามที่ต่างๆ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะศักดิ์สิทธิ์หรือไม่ ไม่ใช่เรื่องจะมาอภิปรายกัน ณ ตรงนี้ แต่ที่จะให้เรียกว่าเป็นพิธีกรรมที่สูงส่ง (Holy) นั้นคงจะไม่มีผู้ใดที่มีจิตใจปกติธรรมดาจะยอมเรียกให้ หรือเห็นว่าสูงส่ง

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2554:12-13) ได้กล่าวไว้ว่า พิธีกรรมมีองค์ประกอบหลายประการที่สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. ความเชื่อ (believe) หรือ ความศรัทธา (faith) พิธีกรรมจักเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความเชื่อ ความศรัทธาต่อลัทธิศาสนานั้นๆ เช่น เชื่อว่ามีพระเจ้า เชื่อว่าได้กระทำเปตพลีแล้ว ญาติที่ล่วงลับไปแล้วจักได้รับกุศลที่ได้อุทิศไป หรือแม้แต่เชื่อว่าถ้าป่วยมีโรคโรคร้ายไข้เจ็บเกิดขึ้นอยู่เสมอ ให้นิมนต์พระสงฆ์มาพิธีสืบชะตาก็จักหาย เป็นต้น

2. ผู้ประกอบพิธีกรรม มักจะหมายถึง เจ้าพิธี หรือ ผู้ที่สามารถที่จะสื่อสารโลกมนุษย์นี้ไปยังสภาวะที่ลึกลับ หรืออำนาจลึกลับ ที่คนธรรมดาไม่สามารถที่จะสื่อไปได้ จึงต้องอาศัยผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้สื่อความต้องการไปสู่อำนาจลึกลับนั้น เช่น พระเจ้า เทพเจ้า เทวดา ผี เป็นต้น

3. ภาษา การสื่อสารระหว่างมนุษย์กับอำนาจลึกลับหรือพระเจ้า เทพเจ้า ผู้ประกอบพิธีมักจะใช้ภาษาที่ผิดไปจากภาษามนุษย์สามัญกลุ่มนั้นๆ ใช้หรือบางครั้งก็จะใช้สัญลักษณ์และการทำงานเป็นการสื่อสารจากอำนาจลึกลับนั้นมาสู่มนุษย์

4. สร้างขวัญและกำลังใจพิธีกรรมนั้นๆ จะต้องมียุติผลต่อจิตใจ กล่าวคือ ผู้ที่ได้กระทำกิจกรรมตามพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว จะรู้สึกมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดกำลังใจที่จะต่อสู้ปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่ตนเองประสบอยู่ได้

5. สัญลักษณ์ การจัดพิธีกรรมแบบต่างๆ จะต้องมีอุปกรณ์ เช่น ดอกไม้ รูปเทียนเครื่องเซ่นต่างๆ ตลอดจนการแสดงกิริยาท่าทาง เช่น ทำร้ายรำ การประนมมือ การไหว้ เป็นต้น

6. สื่อ การใช้สื่อต่างๆ เช่น สื่อทางเสียง มีการขับร้อง บรรเลงดนตรี เพื่อให้เกิดความสงบและเอื้ออิมใจ เพื่อให้พิธีกรรมนั้นเกิดความศักดิ์สิทธิ์

2.5.11 การประยุกต์ใช้พิธีกรรมทางศาสนาในการแก้ไขปัญหาชีวิต

พระครูปริยัติสารการ (2551) กล่าวว่า ความเชื่อที่ผสมผสานอยู่ด้วยกันทั้งพุทธพราหมณ์และผี มีความกลมกลืนในชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีความขัดแย้ง เป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกัน มีการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคนในการปฏิบัติ มีหมอขวัญทำพิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรมหมอส่งหมอลำผีฟ้า ทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนา แสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้งสาม

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2543) กล่าวถึงพัฒนาการด้านความเชื่อของชาวอีสานตั้งแต่ยุคเริ่มแรกเป็นต้นมาว่า ยุคแรกเริ่มในอีสานยังไม่มีศาสนา เพราะยังไม่มีติดต่อกับอินเดียและจีน แต่มีมนุษย์ยุคนั้นย่อมมีความเชื่ออยู่ก่อนแล้ว คือ ความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ระบบความเชื่อยุคเริ่มแรกของกลุ่มชนบริเวณแม่น้ำโขง คือลัทธิภูขานาค หรือภูซางซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ เมื่อรับศาสนาพุทธและ

พรหมณ์จากอินเดียแล้วลัทธิบูชาคฤศณะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาที่เข้ามาใหม่ ดังจะเห็นบรรดานาคกลายเป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน

จากข้อมูลดังกล่าวกล่าวมาพอสรุปได้ว่าการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิต หมายถึง การนำความรู้ สติปัญญา ที่บรรพชนได้สั่งสมผ่านประสบการณ์ของการลองผิดลองถูก การแก้ไขปรับปรุง และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องยาวนานโดยใช้เงื่อนไขจากความศรัทธาเป็นพลังในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ จากสภาพการดำเนินชีวิตในท่ามกลางธรรมชาติที่บีบคั้น จึงเกิดเป็นภูมิปัญญาด้านการหาอยู่หากินในทุก ๆ สาขาอาชีพ นอกจากนั้นความเชื่อก็มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างภูมิปัญญาให้แก่บรรพบุรุษอีสานเพื่อเป็นอุบายหรือกำลังใจในการดำเนินชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.6 บริบทพื้นที่

ประวัติจังหวัดมหาสารคาม

ยุคเริ่มต้นของเมือง "มหาสารคาม" "มหาสารคาม" "มหาสารคาม" เป็นเวลากว่า 140 ปี กลุ่มอพยพเข้ามาสู่ตอนกลางลุ่มน้ำชี ที่เป็นกลุ่มใหญ่มีผู้นำที่เข้มแข็ง และเป็นบรรพบุรุษของชาวมหาสารคาม คือ กลุ่มญาคูวัตโพนสะเม็ก (ตรงกับวันอังคารที่ 22 สิงหาคม 2408 เดือนสิบ หนึ่งคำ ปีฉลู จ.ศ.1227) แห่งรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

"..... จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ซึ่งเจ้าพระยาภูธราภัยฯ พร้อมกับเจ้าพระยานครราชสีมา ไล่เสียดแลทำแผนที่เมืองจะตั้งใหม่ เหนือการไม่เกี่ยวข้องแก่บ้านเมืองใดแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ขนานนาม บ้านลาด กุดนางไย เป็นเมือง "มหาสารคาม" พระราชทานนาม สัญญาบัตร ประทับพระราชลัญจกร ตั้งทำวมหาไชย เหนือที่ พระเจริญราชเดช เจ้าเมือง ทำราชการขึ้นแก่เมืองร้อยเอ็ด ให้พระราชทานทำวมหาไชยผู้แทนที่ พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม....."

การตั้งเมืองมหาสารคาม

ในสมัยพระขัติยวงษา (จัน) เป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ด ได้ให้ทำวมหาชัย (กวต) และทำวบัวทอง ไปสำรวจที่ตั้งเมืองใหม่ ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ยก "บ้านลาด กุดนางใหญ่" ขึ้นเป็นเมืองมหาสารคาม ให้ทำวมหาชัย (กวต) เป็นเจริญราชเดชเจ้าเมือง ทำวบัวทอง เป็นอรรคสาช เท้าไชยวงษา (ฮึง) เป็นอรรควงศ์ สารตราตั้งมาถึงขัติยวงษา (จัน) เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408

ทำวมหาชัย (กวต) พาผู้คนประมาณ 5,000 คน ออกจากเมืองร้อยเอ็ด มาตั้งอยู่บริเวณที่ดอน แล้วฝั่งเสาหลักเมืองที่บริเวณศาลหลักเมือง ต่อมาได้ย้ายมาตั้งอยู่ระหว่างกุดนางใหญ่กับหนองทุ่ม ซึ่งเป็นบ้านจวน ส่วนทำวบัวทองได้พาผู้คนจำนวนหนึ่งไปตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านลาด ซึ่งต่อมาราษฎรจากสุวรรณภูมิ โอนสังกัดและอพยพมาอยู่เมืองมหาสารคามมากขึ้น จนต้องออกกฎหมายห้ามตั้งความตอนหนึ่งว่า..."ถ้าทำวเพี้ย ตัวเลขเมืองสุวรรณภูมิ สมักไปอยู่เมืองอื่น ให้จับเอาตัวเลขจำคาส่งไปยังเมืองสุวรรณภูมิจะเอาเงินคนละ ๙ ตำลึง ให้ทำวเพี้ยจับเอาตัวเลขชายหญิงที่สมักอยู่เมืองมหาสา

ลคามไปซาบาล แล้วเรียกเอาทานบลไว้....." โครงสร้างของระบบการปกครองของเมืองมหาสารคาม ก็เหมือนกับหัวเมืองต่าง ๆ ในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกทั้งหลาย ซึ่งได้มาจากรูปแบบการปกครองของอาณาจักรล้านช้าง เพียงแต่ดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองของตนเอง

ภาระหน้าที่ของเจ้าเมือง ในสารตราตั้งเมืองทุกเมืองทางราชสำนักกรุงเทพฯ จะต้องระบุไว้ เป็นหลักเกณฑ์เดียวกัน ทั้งหมด เพียงแต่รายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันบ้างเท่านั้น สำหรับเมืองมหาสารคาม ทางราชสำนักกรุงเทพฯ ได้กำหนดบทบาทภาระหน้าที่ของเจ้าเมือง และกรมการเมืองไว้ ดังนี้

1) ให้พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม อยู่ในบังคับบัญชา พระขัติวงษา อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองร้อยเอ็ด ให้อรรคหาช อรรควงษ์ วรรณบุตร และบรรดาท้าวเพียงในเมืองมหาสารคาม อยู่ใต้บังคับบัญชาเจ้าเมืองในสิ่งที่ชอบด้วยราชการ ต่อมาภายหลังเมื่อยกฐานะเป็นเมืองใหญ่แล้วไป ขึ้นกับกรุงเทพฯ โดยตรง จึงไม่ต้องไปฟังบังคับบัญชาของเมืองร้อยเอ็ด

2) ให้เจ้าเมือง อรรคหาช อรรควงษ์ วรรณบุตร ปรีกษาหาหรือหาทางทำนุบำรุงท้าวเพียง ไพรพลเมืองให้ได้ทำไร่นาให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนหาวิธีการที่จะได้ผู้คนมาอยู่ในเมืองมหาสารคามเพิ่มขึ้น

3) ชำระคดีความของราษฎรโดยยุติธรรม ถ้าเป็นคดีใหญ่ ให้ส่งไปยังเมืองร้อยเอ็ดตามอย่างธรรมเนียมเมืองเล็กขึ้นกับเมืองใหญ่ และอย่าให้คดีความค้างช้าจนราษฎรได้รับความเดือดร้อน

4) ให้กำชับกำชา ห้ามปรามท้าวเพียงราษฎร อย่าให้คบหาพากัน กินฝิ่น-สูบฝิ่น-ขายฝิ่น-ซื้อฝิ่น จะอนุญาตให้เฉพาะในหมู่คนจีน และเจ้าภาษีฝิ่นเท่านั้น

5) ให้กำชับกำชา ดูแลตักเตือนไม่ให้ราษฎรประพฤติตัวเป็นโจรผู้ร้าย ลักทรัพย์สิ่งของ กดขี่ข่มเหงราษฎร

6) ให้กระทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา กระทำสัตยานุสัยต่อราชสำนักกรุงเทพฯ ปีละ 2 ครั้ง ในวันตรุษและวันสารท ในระยะแรกให้ไปกระทำพิธีร่วมกับเมืองร้อยเอ็ด

7) ร่วมกับเมืองใกล้เคียงปักปันเขตแดนเมืองให้เห็นขอบทุกฝ่ายจะได้ไม่เป็นที่ ทะเลาะวิวาทกันในภายหน้า แล้วใช้เสาไม้แก่นปักไว้เป็นเขตแดน

8) ให้มีน้ำใจเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา สร้างวัดวาอาราม และทำนุบำรุงพระภิกษุสามเณร ให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบไป ซึ่งพระเจริญราชเดชได้สร้างวัดขึ้นหลายวัด เช่น วัดเหนือ (หมายถึงเหนือทางต้นน้ำ ปัจจุบันคือวัดมหาชัย) วัดกลาง (วัดอภิสิทธิ์) และวัดใต้ (วัดอุทัยทิศ)

9) ส่งส่วยผลเร็ว โดยแบ่งชายฉกรรจ์ของเมืองมหาสารคามเป็น 3 ส่วน สองส่วนนั้นให้เรียกเก็บส่วย แล้วส่งลงไปกรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ใช้ราชการในเมืองมหาสารคาม ซึ่งเมืองมหาสารคามจะต้องเรียกเก็บเงินจากชายฉกรรจ์คนละ 2 บาท หรือเป็นผลเร็ว คนละ 6 กิโลกรัมต่อปี ทั้งยังจะต้องทำบัญชีชายฉกรรจ์แจ้งลงไปยังราชสำนักกรุงเทพฯ ให้ชัดเจน

หน้าที่ของประชาชน จาก สารตราเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระขัติยวงษา เรื่องขนานนามบ้านลาดกุดยางใหญ่เป็นเมืองมหาสารคามนั้น นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการตั้งเมืองและหน้าที่ของเจ้าเมืองแล้ว ยังพบว่าประชาชนจะต้องมีบทบาทและหน้าที่ ดังนี้

1) ประกอบอาชีพ ทำมาหากิน เพื่อเลี้ยงครอบครัว ซึ่งจะทำให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่ง ดังข้อความตอนหนึ่งว่า...ให้ครอบครัวไพร่พลเมืองให้ได้ทำไร่นา ทำมาหากินเป็นภาคภูมิให้บ้านให้เมือง บริบูรณ์มั่งคั่งขึ้นจงได้...

2) ถึงฤดูกาลจะต้องไปเก็บผลเร็วมาส่งส่วย ตามปกติจะเป็นช่วงประมาณเดือน 9-10 ซึ่งผลเร็วสุก แล้วนำมาฝัดแดดหรือรมควันให้แห้ง แล้วส่งเป็นส่วยในอัตรา 10 เลกต่อผลเร็ว 1 หาบ ซึ่งหมายความว่า ชายฉกรรจ์คนหนึ่งจะต้องหาผลเร็วให้ได้ 6 กิโลกรัมต่อปี หรือหากไม่สามารถหาผลเร็วได้จะต้องหาเงินมาจ่ายเป็นส่วยคนละ 2 บาท หรือทองคำคนละ 1 สลึง หรือยางรัก คนละ 1 ทะนาน

3) ข้อห้ามสำคัญคือ ห้ามคบหาพากันสูบ-กิน-ขาย-ซื้อฝิ่นและห้ามทำตัวเป็นโจร ผู้ร้ายลักทรัพย์สิ่งของของราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน

ความเปลี่ยนแปลงในเมืองมหาสารคามช่วงพุทธศักราช 2408-2432 หลังจากตั้งเมืองมหาสารคามในปี พุทธศักราช 2408 แล้ว เหตุการณ์ในเมืองร้อยเอ็ดก็เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างพระขัติยวงษา (จัน) กับราชวงศ์ (สาร) บุตรพระพิไลย-สุริยวงษ์ จนในที่สุดพระขัติยวงษา (จัน) ต้องลาออกจากตำแหน่ง แล้วราชวงศ์ (สาร) ได้เป็นพระขัติยวงษา เจ้าเมืองร้อยเอ็ด ประกอบกับพระเจริญราชเดช (กวต) เจ้าเมืองมหาสารคามมีความขัดแย้งกับ พระขัติยวงษา (สาร) ด้วยเรื่องสมัยพ่อของทั้งสองฝ่ายเป็นทุนอยู่แล้วและพระขัติยวงษา (สาร) มีนิสัยดุร้าย เมืองมหาสารคามกับเมืองร้อยเอ็ดจึงมีเรื่องราวกล่าวโทษฟ้องร้องกันอยู่เสมอ ๆ ในที่สุดทางราชสำนักกรุงเทพฯ จึงให้เมืองมหาสารคามแยกออกจากการเป็นเมืองขึ้นของเมืองร้อยเอ็ดแล้วให้ขึ้น กับกรุงเทพฯ โดยตรง

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2408-2455 มีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองเมืองมหาสารคามจำนวน 3 คน คือ พระเจริญราชเดช (กวต) พระเจริญราชเดช (ฮึง) พระเจริญราชเดช (อึง) เจ้าเมืองแต่ละคนได้สร้างบ้านแปงเมืองให้เจริญรุ่งเรืองตามลำดับ

(**พระ เจริญราชเดช (กวต) เจ้าเมืองคนแรกของมหาสารคาม ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "พระเจริญราชเดช วรเชษฐมหาขัตติยะพงศ์ รวิวงศ์สุรชาติ ประเทศราชธำรงรักษศักดิ์ กิตยศเกรียงไกร ศรีพิชัยเทพวราภุทธิพิศณุพงศ์ปรีชา สิงหบุตร สุวัฒน์นคราภิบาล")

ความเปลี่ยนแปลงของเมืองมหาสารคาม ระหว่างปี พ.ศ. 2408-2455

นับจากวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2408 ถึงปี พ.ศ. 2455 เมืองมหาสารคามมีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการคือ

พ.ศ. 2408 ขึ้นกับเมืองร้อยเอ็ด

พ.ศ. 2412 ขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร

พ.ศ. 2422 อุปฮาด (ฮึง) ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น พระเจริญราชเดช (ฮึง) เจ้าเมืองมหาสารคาม คนที่ 2

พ.ศ. 2425 ตั้งเมืองวาปีปทุม และเมืองโกสุมพิสัย

พ.ศ. 2443 เปลี่ยนชื่อตำแหน่ง เจ้าเมือง เป็นผู้ว่าราชการเมือง

พ.ศ. 2443 ในตัวเมืองมหาสารคามแบ่งออกเป็น 2 อำเภอ อุทัยสารคาม และอำเภอประจิม
สารคาม

พ.ศ. 2446 พระพิทักษ์นรากร (อุ่น) ได้รับการโปรดเกล้า แต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมือง
มหาสารคาม ต่อมาได้เลื่อนเป็น พระเจริญราชเดช (อุ่น) เจ้าเมืองมหาสารคามคนที่ 3

พ.ศ. 2455 หม่อมเจ้าพนมาศ นวรัตน์ ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด
มหาสารคามคนแรก

พ.ศ. 2475 จังหวัดกาฬสินธุ์ และทุกอำเภอในจังหวัดกาฬสินธุ์ ขึ้นตรงกับจังหวัด
มหาสารคาม

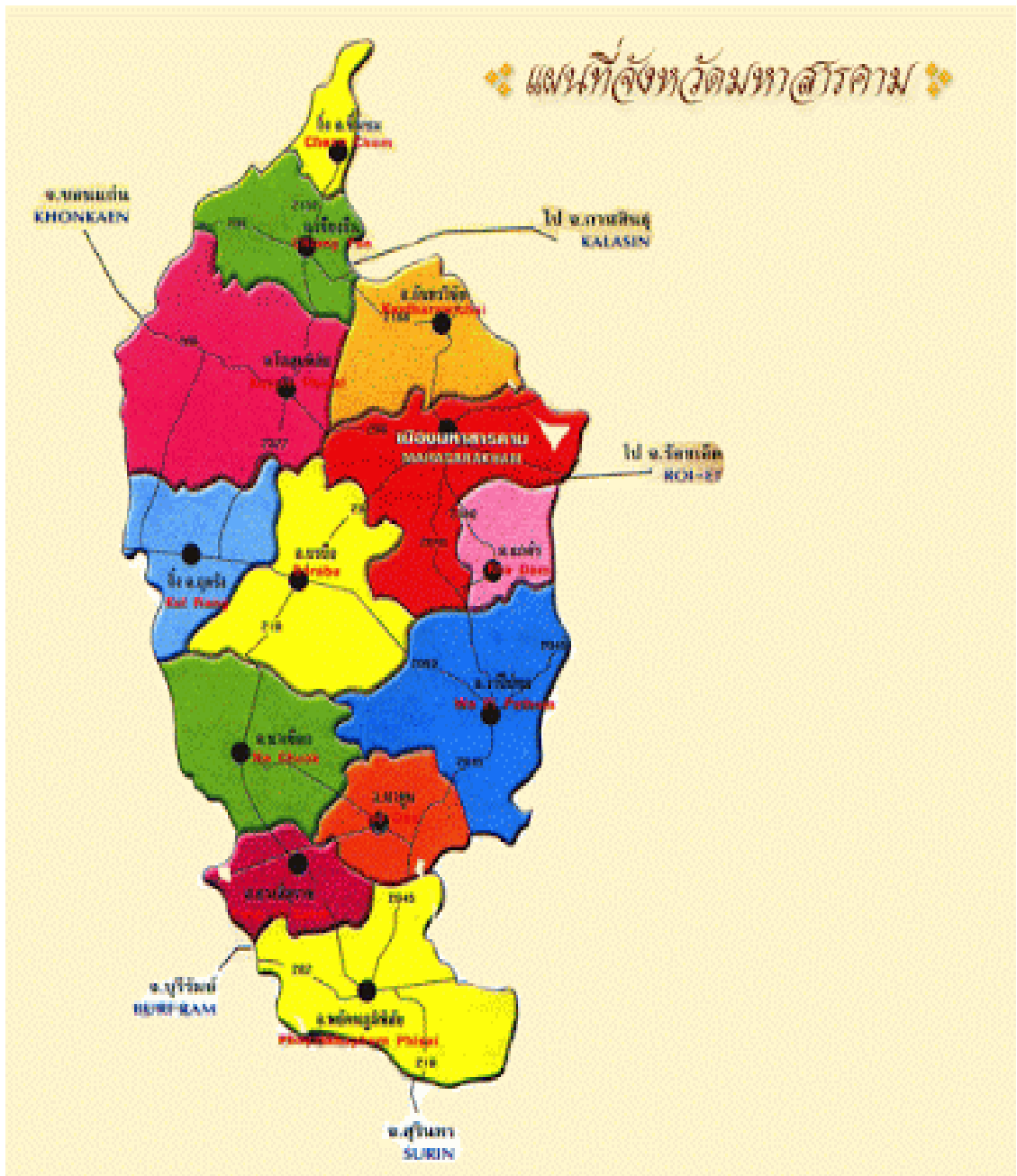
พ.ศ. 2477 ชุตคลองสมถวิล

พ.ศ. 2478 จัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม

พ.ศ. 2498 จัดตั้งเทศบาลเมืองมหาสารคาม

พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ บรมราชินีนาถ เสด็จ
พระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดมหาสารคาม

พ.ศ. 2500 สร้างหอนาฬิกา

ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคามประกอบด้วย 13 อำเภอ

1. อำเภอเมืองมหาสารคาม

อำเภอเมืองมหาสารคาม ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2443 ระยะเริ่มแรกมีลักษณะเป็นอำเภอแฝด คือด้านตะวันออก เรียกว่า อำเภออุทัยสารคาม ด้านตะวันตก เรียกว่า อำเภอประจิมสารคาม พ.ศ. 2460 เปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอตลาด พ.ศ. 2486 เปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอเมือง มหาสารคาม จนถึงปัจจุบัน

สถานที่สำคัญ คือ กู่บ้านเขวา อุทยานมัจฉาโขงกุดหวาย สวนวลัยรุกชเวช แก่งเลิงจาน อุทยานมัจฉาโขงกุดหวายอุทยาน มัจฉาโขงกุดหวายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เชิงชนบทโดยได้รับการประกาศ เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคามเมื่อปี 2540 เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้มีฝูงปลาหลายร้อยชนิดที่มาจากแม่น้ำชีได้ ทะลั๊กเข้ามาอยู่ตั้งแต่ตัวเล็ก และส่วนมากจะเป็นปลาเผาซึ่งเป็นปลาเนื้ออ่อน ต้นตระกูลของปลานี้จะอยู่ในแม่น้ำโขง ชาวบ้านส่วนใหญ่อนุรักษ์ไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มาดูและศึกษาชนิดพันธุ์ ปลาต่าง ๆ เหล่านี้

พิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำจืด

เป็นแหล่งรวบรวมสัตว์น้ำจืดชนิดต่าง ๆ ไว้ให้นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจได้ศึกษาหาความรู้ ตั้งอยู่ในบริเวณสวนสุขภาพแก่งเลิงจาน

ปราสาทกู่บ้านเขวา

เป็น โบราณสถานสมัยขอม เมื่อประมาณ 2,000 ปีก่อน มีลักษณะเป็นปราสาท กู่ มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่หลายองค์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ ของชาวตำบลเขวา และที่ใกล้เคียง ทุกปี ในเดือน 3 จะมีงานนมัสการปราสาทกู่

คำขวัญ อำเภอ เมือง มหาสารคาม คือ การศึกษาเลิศล้ำ ศิลปกรรมปราสาทกู่ เขตชิววัฒนธรรม ไทยงามวิไลอุทยานมัจฉา ทัศนาวลัยรุกชเวช วิเศษแก่งเลิงจาน

2. อำเภอกันทรวิชัย

อำเภอกันทรวิชัยเดิมเป็นเมืองเก่าเดิมชื่อ “เมืองกันทง” ต่อมาเมื่อเจ้าเมืองปกครองเป็นอิสระ จึงเปลี่ยนชื่อเมืองใหม่ว่า “เมืองคันธาราฐราช” ตามพงศาวดารกล่าวว่า “เมือง คันธาราฐราช ตั้งขึ้นเมื่อ ปีมะเส็ง จุลศักราช 147 (พ.ศ. 1328) มีเจ้าผู้ครองเมืองผลัดเปลี่ยนสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย จนถึงสมัยท้าวลินจงได้ เกิดเรื่องราวที่เศร้าสลดใจคือ ท้าวลินจงถูกท้าวลิ้นทองบุตรชาย ซึ่งเป็นผู้มีใจโหดร้ายทรุณ จัปบิดาซึ่งทรมาณจนเสียชีวิตา ท้าวลิ้นทองได้ครองเมืองสืบต่อมาแต่หาความสุขความเจริญไม่ เนื่องจากถูกบิดาสาปแช่งไว้ ในที่สุดเมืองคันธาราฐราช ก็ถึงกาลอวสาน กลายเป็นเมืองร้าง มาอีกช้านานประมาณ 1,089 ปี”

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2417 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้ง “บ้านกันทง” ร้างเป็นเมือง “กันทงวิชัย” และตั้ง พระปฐมวิเศษ (คำมูล) เป็นเจ้าเมือง ขึ้นตรงต่อเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ. 2443

ความเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบัน

ยุบเมืองกันทระวิชัย เป็นอำเภอ ชื่อว่า อำเภอกันทระวิชัย พ.ศ.2456 โอนอำเภอกันทระวิชัย จากเมืองกาฬสินธุ์ มาขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2458 ย้ายที่ว่าการอำเภอจากที่เดิมมาสร้างใหม่ที่บ้านโคกพระ พ.ศ. 2460เปลี่ยนชื่ออำเภอกันทระวิชัย เป็นอำเภอ โคกพระ พ.ศ.2482 เปลี่ยนชื่ออำเภอโคกพระ เป็นอำเภอ กันทระวิชัย ตามเดิมจนถึงปัจจุบัน

3.อำเภอแกดำ

เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2514 กระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติให้ตั้งกิ่งอำเภอแกดำ โดยแบ่งตำบลจากอำเภอเมืองมหาสารคาม 3 ตำบล คือ ต.แกดำ ต.หนองกุง และ ต.มิตรภาพ ต่อมาปี พ.ศ. 2519 สร้างที่ว่าการกิ่งอำเภอแกดำ สถานีตำรวจ บ้านพักข้าราชการ ที่บ้านหนองไข่น้ำ ได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อปี พ.ศ. 2520

สถานที่สำคัญของอำเภอแกดำ ประกอบด้วย อนุสาวรีย์หลวงปู่จ้อย ภูโนนพระ อ่างเก็บน้ำแกดำ

คำขวัญอำเภอแกดำ คือ แกดำถิ่นคนดี ปูชนียหลวงปู่จ้อย ลือเลื่องอ่างแกดำ งามล้ำภูโนนพระ ศิลปะงานไม้ไผ่ กบใหญ่มากมี ของดีสมุนไพรมะ

4.อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย

อำเภอ พยัคฆภูมิพิสัย ตั้งเป็นเมืองปี พ.ศ. 2422 มีพระศรีสุวรรณวงศา (เดช) เป็นเจ้าเมืองคนแรก ได้นำไพร่พลช้างม้า เเสบียงอาหารและยุทโธปกรณ์ไปตั้งที่ทำการเมืองครั้งแรกที่บ้านนาข่า ต.นาข่า อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคามในปัจจุบัน ครั้นกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์มณฑลอุบลราชธานี ทรงออกตรวจราชการที่เมืองวาปีปทุม ได้รับเรื่องร้องเรียนจากเจ้าเมืองวาปีปทุมว่า พระศรีสุวรรณวงศาได้เข้าไปตั้งที่ทำการเมืองในเขตท้องที่ตน เมื่อสอบสวนแล้วเป็นความจริง จึงรับสั่งให้ย้ายที่ทำการเมืองไปตั้งในเขตท้องที่ของตน ณ ตำบลปะหลาน (บ้านปะหลาน) ซึ่งมีเขตติดต่อกับบ้านเมืองเสื่อในเวลานั้น ขึ้นกับเมืองสุวรรณภูมิ จนถึง พ.ศ. 2444 ได้เปลี่ยน สถานภาพเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดร้อยเอ็ด ต่อมาได้โอนมาขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม ในปี พ.ศ. 2456 คำว่า อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย คงจะถือเอาตามบ้านเมืองเสื่อ มาจากรากศัพท์ในภาษาบาลี คือ"พยัคฆ" ซึ่งแปลว่าเสื่อ จึงได้ชื่อเมืองว่า พยัคฆภูมิพิสัย

คำขวัญ ถิ่นข้าวหอมมะลิลือเลื่องฝีมือนักทอผ้าไหม ศิลปาศิพน้ำพระทัย พุงกุลาร้องไห้งามตา

5.อำเภอกุตุรงค์

เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2538 กระทรวงมหาดไทย อนุมัติให้ตั้งกิ่งอำเภอกุตุรงค์ สถานที่สำคัญของกิ่งอำเภอกุตุรงค์ ประกอบด้วย วัดบ้านกุตุรงค์แหล่งผลิตภัณฑ ฝ้ายไหม ป่าโคกหมากหม้อ

คำขวัญอำเภอกุตุรงค์ คือ ประตูลู่สารคาม ไหมงามลายสร้อยดอกหมาก ของฝากมันแกวลือชื่อ ไกล่สะตืออีสาน

6. อำเภอบรบือ

อำเภอบรบือ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2443 เดิมคือ อำเภอประจิมสารคาม เมื่อปี พ.ศ. 2454 ย้ายที่ว่าการจากตัวเมืองมหาสารคาม ไปตั้งอยู่บ้านค้อ ห่างจากอำเภอบรบือประมาณ 600 เส้น เรียกว่าอำเภอบรบือ พ.ศ. 2457 หม่อมเจ้าพนมมาศ มลรัตน ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคาม ประทานนามใหม่ว่า บ่อระบือ ภายหลังอักษรเพี้ยนเป็น "บรบือ"

สถานที่สำคัญของอำเภอบรบือ คือ สวนหนองบ่อ หลวงปู่จุ่มคำ ลำน้ำเสียว

คำขวัญอำเภอบรบือ คือ มั่นแวมมากเหลือ เกลือไต่ดินมากมี ผ้าไหมดีมากค่า งามสง่าสวนหนองบ่อ ศักดิ์สิทธิ์พ่อจุ่มคำ

7. อำเภอยางสีสุราช

เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2532 กระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติให้ตั้งกิ่งอำเภอยางสีสุราช โดยแบ่งท้องที่ออกจากอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย 6 ตำบล คือ ต.ยางสีสุราช ต. นาภู ต. แวงตง ต.บ้านกู่ ต.ดงเมือง และ ต.ขามเรียน ตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอยางสีสุราช ที่บ้านสนาม หมู่ที่ 2 ตำบลยางสีสุราช ชื่อกิ่งอำเภอตั้งเพื่อเป็นเกียรติแก่ พระสีสุราช ที่เป็นผู้พาชาวบ้านอพยพมาอยู่ในช่วงแรก ๆ ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2538

สถานที่สำคัญของอำเภอยางสีสุราช ประกอบด้วย อนุสาวรีย์พญาศรีสุราชวัดบ้านยางสีสุราช คำขวัญอำเภอยางสีสุราช คือ เจียรระโนพลอยหลากสี หลากหลายผ้าไหมเนื้อดี มากมีต้นยางใหญ่

8. อำเภอชื่นชม

จัดตั้ง ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2540 โดยแยกการปกครองออกมาจากอำเภอเขียงยืน จ.มหาสารคาม ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 70 กิโลเมตร สถานที่สำคัญของกิ่งอำเภอชื่นชมประกอบด้วย ศาลหลวงปู่หินป่าโคกข้าว

คำขวัญ อำเภอชื่นชม คือ ชื่นชมถิ่นคนดี กะหล่ำปลีเงินล้าน ลำธารห้วยสายบาตร ธรรมชาติป่าโคกข้าว กราบเจ้าหลวงปู่หิน

9. อำเภอโกสุมพิสัย

อำเภอโกสุมพิสัย ปี พ.ศ. 2424 พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม ได้ขอตั้งเมืองใหม่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านท่าหอขวาง เป็นเมืองโกสุมพิสัย ให้ท้าว สุริโย (เสื่อ) เป็นพระสุนทรพิพิธ เป็นเจ้าเมือง ปี พ.ศ. 2444 ทางราชการได้ยุบมณฑลและเมืองต่างๆ ลงจัดตั้งเป็นอำเภอและตำบล เมืองโกสุมพิสัย จึงมีฐานะเป็นอำเภอตั้งแต่นั้นมา สำหรับชื่อโกสุมพิสัย ตามพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานกล่าวไว้ว่า เครื่องราชบรรณาการของบ้านท่าหอขวาง ใช้เงินทำเป็นรูปดอกมะค่าป่า เพราะมีต้นมะค่าป่าเป็นจำนวนมาก จึงพระราชทานนามเมืองว่า "โกสุมพิสัย" ซึ่งแปลว่า แดนหรือที่อยู่แห่งต้นมะค่าป่า

สถานที่สำคัญของอำเภอโกสุมพิสัย ประกอบด้วย วัดกลางโกสุม วนอุทยานโกสัมพี บึงกุย บึงบอน หินร่องโนนฮ่อ

คำขวัญอำเภอโกสุมพิสัย คือ โกสุมพิสัยเมืองคนดี วนอุทยานโกสัมพีสื่อเลื่อง องค์พระมิ่งเมืองศักดิ์สิทธิ์งามจับจิตบึงกุ

10.อำเภอนาดูน

ปี 2508 ราษฎรตำบลนาดูนได้เสนอเรื่องขอยกฐานะตำบลนาดูนขึ้นเป็นกิ่งอำเภอ ได้จัดหาที่ดินสำหรับปลูกสร้างสถานที่ราชการ 502 ไร่ โดยขอรับบริจาคจากประชาชนและใช้ที่สาธารณะทำเลี้ยวสัตว์ ในวันที่ 30 กันยายน 2512 กระทรวงมหาดไทย ได้แยกตำบลนาดูน ตำบลหนองไผ่ ตำบลดงบัง และตำบลนาคู ออกจากอำเภอวาปีปทุมตั้งเป็น กิ่งอำเภอนาดูน และได้ยกฐานะเป็นอำเภอนาดูนเมื่อปี พ.ศ. 2522

สถานที่สำคัญของอำเภอนาดูน ประกอบด้วย พระธาตุนาดูน กู่สันตรัตน์ กุ๊น้อย ศาลนางขาว บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ พิพิธภัณฑสถานอีสาน พิพิธภัณฑสถานกรมป่าศรี สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช

คำขวัญอำเภอ พระธาตุนาดูน ศูนย์รวมจิตใจ น้ำดูนใสศักดิ์สิทธิ์ งามวิจิตรสวนวลัยรุกขเวช เขตปรางค์กู่สันตรัตน์คูเมือง ลือเลื่องอารยธรรมจัมปาศรี

11.อำเภอเชียงยืน

เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2501 กระทรวงมหาดไทยได้แยกตำบลกู่ทอง ตำบลเชียงยืน ตำบลชื่นชม และตำบลหนองซอน ออกจากอำเภอกันทรวิชัย ตั้งเป็นกิ่งอำเภอเชียงยืน และได้ฐานะอำเภอเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2503 ประมาณปี พ.ศ.2436 มีราษฎรหนองโป่ง แขวงเมืองร้อยเอ็ด ได้อพยพมาทำมาหากินใกล้หนองน้ำแห่งหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของเขตสุขาภิบาล เชียงยืน(ปัจจุบัน) เป็นหมู่บ้านชื่อ "หมู่บ้านยางคำ" โดยมี นายศรีสุนนท์ เป็นนายบ้าน ขึ้นอยู่ในเขตปกครอง แขวงหนองซอนเมืองกาฬสินธุ์ ต่อมาเมื่อมีประชากรอพยพมาเพิ่มอีกจำนวนมากขึ้น ไม่สามารถขยายเขตหมู่บ้านออกไปอีก เพราะมีทุ่งนาล้อมรอบทุกด้านประกอบกับประชาชนในหมู่บ้านมีความเห็นว่า มีป่าอันเป็นที่กว้างขวาง ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านใกล้หนองน้ำใหญ่ชื่อว่า หนองเชียงยืน เป็นทำเลที่ตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่(สันนิษฐานว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของ เมืองเมืองหนึ่งในสมัยขอมเรื่องอำนาจอยู่ในภูมิภาคแถบนี้แล้วร้างไป เพราะมีผู้ขุดพบเศษกระเบื้องดินเผาและอิฐโบราณสมัยขอมในบริเวณหนองเชียงยืนอยู่เสมอ) และตั้งชื่อหมู่บ้านแห่งใหม่นี้ว่า บ้านเชียงยืนมาจนกระทั่งปัจจุบัน

เมื่อชุมชนนี้ใหญ่ขึ้น และมีหมู่บ้านมากขึ้นทางราชการจึงตั้งให้เป็นตำบลเชียงยืน อยู่ในเขตปกครองของอำเภอโคกพระ(ปัจจุบันชื่ออำเภอกันทรวิชัย) จังหวัดมหาสารคาม เมื่อปีพ.ศ.2492 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศแยกเขตการปกครองตำบลเชียงยืนออกเป็น 3 ตำบล ขึ้นอยู่ในเขตปกครองของอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ตำบลเชียงยืน ตำบลชื่นชม ตำบลกู่ทอง ครั้งเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ.2501 กระทรวงมหาดไทยได้แบ่งเขตการปกครองของอำเภอกันทรวิชัยออกเป็นกิ่งอำเภอเชียงยืน ประกอบด้วย 4 เขตตำบล ดังนี้ ตำบลเชียงยืน ตำบลชื่นชม ตำบลกู่ทอง ตำบลหนองซอน ต่อมาเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2502 กระทรวงมหาดไทย ได้ยกฐานะ กิ่งอำเภอเชียงยืนขึ้นเป็นอำเภอเชียงยืน มาถึงทุกวันนี้

คำขวัญอำเภอเชียงยืน คือ เชียงยืนเมืองพระใหญ่ ใฝ่ใจวัฒนธรรม ทอผ้าดำและเสื่อกกมรดกใหม่มัดหมี่ ประเพณีบุญเบิกฟ้า งามธาราเรียงทอง

12.อำเภอนาเชือก

อ.นาเชือก เดิมอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอบรบือ แต่เนื่องจากเป็นท้องที่ห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนในการเดินทางไปติดต่อราชการ ประกอบกับอำเภอบรบือมีพื้นที่กว้างใหญ่ ทำให้การปกครองดูแลไม่ทั่วถึง กระทรวงมหาดไทยจึงได้แบ่งเขตการปกครองอำเภอบรบือ โดยแยกตำบลเขวาไร่และตำบลนาเชือกตั้งเป็นกิ่งอำเภอนาเชือก เมื่อวันที่ 1 ก.ค. 2503 ต่อมากิ่งอำเภอนาเชือกมีความเจริญก้าวหน้าและประชากรเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จึงได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอนาเชือกขึ้นเป็นอำเภอนาเชือก เมื่อปี พ.ศ. 2506 ซึ่งมีเขตการปกครองในขณะนั้น จำนวน 6 ตำบล ได้แก่ ต.นาเชือก ต.เขวาไร่ ต.สำโรง ต.ปอพาน ต.หนองแดง และ ต.หนองเรือ

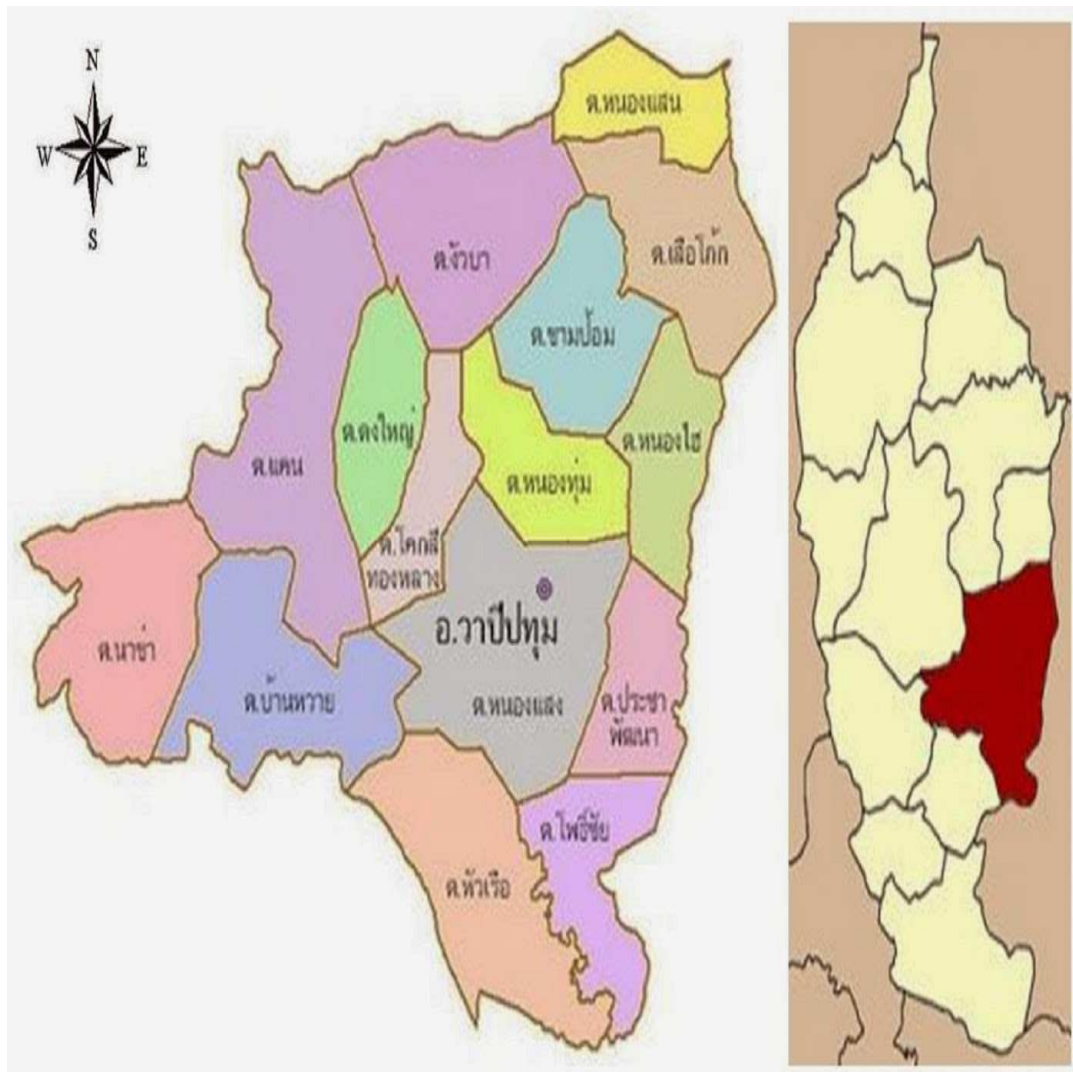
คำขวัญอำเภอนาเชือก คือ ปลาบู่เนื้อหวาน ถิ่นฐานปทุมลกระหม่อม งามพร้อมผ้าไหม น้ำใส ห้วยค้อ

13.อำเภอวาปีปทุม

อำเภอวาปีปทุม ตั้งเป็นเมืองเมื่อ พ.ศ. 2425 มี พระพิทักษ์นรากร (อุ่น) เป็นเจ้าเมืองคนแรก ขึ้นกับเมืองมหาสารคามโดยตั้งเมืองที่บ้านหนองแสง เมื่อทางราชการยุบเมืองเป็นอำเภอเมืองวาปีปทุมจึงมีสถานภาพเป็นอำเภอวาปี ปทุม ในปี 2444 เป็นต้นมา

สถานที่สำคัญ ของอำเภอวาปีปทุม ประกอบด้วย กุ้บ้านสนาม กุ้บ้านแดง ป่าโคกใหญ่ ป่าดงใหญ่

คำขวัญอำเภอวาปีปทุม คือ เมืองน้ดปราชญ์ ชาตินักสู้ ผ้าไหมเลิศหรุ เฟื่องฟูกลองยาว แหล่งอู่ข้าวจ่อใหญ่ ถิ่นไทยบัวงาม

ภาพที่ 2 แผนที่อ.วาปีปทุม

พื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม

ประวัติความเป็นมา

พ.ศ.2498 เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2498 พลเรือโทสุนาวิน วิวัฒน์ รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย ในขณะนั้นได้สั่งการให้ผู้ว่าราชการพื้นที่ที่จะจัดตั้งเป็นสุขาภิบาล ครั้นเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2498 นาย บุญยุด พันธุ์เพ็ง นายอำเภอวาปีปทุมขณะนั้น ได้รายงานขอจัดตั้งสุขาภิบาลหนองแสงขึ้น และ กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศให้สุขาภิบาลหนองแสงเป็นสุขาภิบาลเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2499 ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาที่ 73 ตอนที่ 83 ลงวันที่ 15 ตุลาคม 2499 ดังรายละเอียดดังนี้

- พ.ศ.2499 โดยที่เห็นเป็นการสมควรให้ยกฐานะท้องถื่นบางส่วนในตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ขึ้นเป็นสุขาภิบาล ฉะนั้นอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 4 และ

มาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติสุขาภิบาล พ.ศ. 2495 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ตั้งสุขาภิบาลขึ้น เรียกว่า “สุขาภิบาลหนองแสง”

- พ.ศ.2542 ยกฐานะจากสุขาภิบาลตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ.2542 เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2542 เป็น “เทศบาลตำบลหนองแสง”

- พ.ศ.2547 เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2547 ปรับขนาดเทศบาลจากขนาดเล็ก เป็น “ขนาดกลาง” ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย
สภาพทั่วไป

ลักษณะที่ตั้ง

เทศบาลตำบลลาวาปีปทุม ตั้งอยู่บนพื้นที่ของตัวอำเภอลาวาปีปทุม และตั้งอยู่ในบางส่วนของ ตำบลหนองแสง อำเภอลาวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม ประมาณ 40 กิโลเมตร มีพื้นที่ 2.31 ตารางกิโลเมตร

ภูมิอากาศ

อำเภอลาวาปีปทุม มีลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน (Tropical Monsoon Climate) มี 3

ฤดู

- ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม สิ้นสุดเดือนตุลาคม ปริมาณน้ำฝนแต่ละปีไม่สม่ำเสมอ บางปีฝนตกน้อยจนแห้งแล้ง ฝนที่ตกจะเกิดจากอิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมใต้ฝุ่นจากทะเลจีน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 1,279.83 มิลลิเมตร มีอุณหภูมิเฉลี่ย 32 องศาเซลเซียส

- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน สิ้นสุดเดือนกุมภาพันธ์ โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ สภาพอากาศจะหนาวจัดในเดือนธันวาคมและมีลมแรง อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 5 – 12.5 องศาเซลเซียส

- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ สิ้นสุดเดือนเมษายน สภาพอากาศจะร้อนอบอ้าวมาก โดยจะร้อนที่สุดในเดือนเมษายน อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 36 องศาเซลเซียส

สภาพสังคม

ชุมชน

เทศบาลมีการจัดตั้งชุมชน จำนวน 7 ชุมชน มีประชากร 5,120 คน มีครัวเรือนทั้งหมด 2,070 ครัวเรือน โดยมีจำนวนประชากรดังนี้

ทะเบียนบ้านกลาง

1. ชาย			2,304	46.21	1,854	46.43
2. หญิง			2,682	53.79	2,139	53.57
	รวม		4,986	100.00	3,993	100.00
อายุ(ปี)	ชาย		หญิง		รวมชาย - หญิง	
	จำนวน	ร้อยละ (%)	จำนวน	ร้อยละ (%)	จำนวน	ร้อยละ (%)
0 - 4 ปี	60	3.24	60	2.81	120	3.01
5 - 9 ปี	100	5.39	117	5.47	217	5.43
10 - 14 ปี	121	6.53	129	6.03	250	6.26
15 - 19 ปี	125	6.74	126	5.89	251	6.29
20 - 24 ปี	125	6.74	122	5.70	247	6.19
25 - 29 ปี	141	7.61	139	6.50	280	7.01
30 - 34 ปี	122	6.58	132	6.17	254	6.36
35 - 39 ปี	140	7.55	153	7.15	293	7.34
40 - 44 ปี	141	7.61	156	7.29	297	7.44
45 - 49 ปี	146	7.87	180	8.42	326	8.16
50 - 54 ปี	133	7.17	155	7.25	288	7.21
55 - 59 ปี	151	8.14	179	8.37	330	8.26
60 - 64 ปี	119	6.42	163	7.62	282	7.06
65 - 69 ปี	90	4.85	129	6.03	219	5.48
70 - 74 ปี	61	3.29	87	4.07	148	3.71
75 - 79 ปี	42	2.27	47	2.20	89	2.23
80 - 84 ปี	23	1.24	36	1.68	59	1.48
85 - 89 ปี	14	0.76	17	0.79	31	0.78
90 - 94 ปี	0	0.00	10	0.47	10	0.25
95 ปีขึ้นไป	0	0.00	2	0.09	2	0.05
รวม	1,854	100.00	2,139	100.00	3,993	100.00
ข้อมูลผิดปกติ (ไม่อยู่)	0	0.00	0	0.00	0	0.00

ภาพที่ 3 ประชากรเทศบาลตำบลลาปีปทุม

ศาสนา

- ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธในเขตเทศบาลร้อยละ 98
- ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในเขตเทศบาล ร้อยละ 1
- ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ในเขตเทศบาล 1

วัฒนธรรม

ประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ มีดังนี้

1. ประเพณีงานออนซอนกลองยาว ประมาณเดือน ธันวาคม กิจกรรมที่ทำ คือ ประवादธิดากลองยาว ประवादกลองยาว มีการจัดออกร้านนิทรรศการ
2. ประเพณีงานลอยกระทง ประมาณเดือน พฤศจิกายน กิจกรรม คือประวาดนางนพมาศ ประवादกระทง และประवादขบวนแห่
3. ประเพณีสงกรานต์ ประมาณเดือน เมษายน กิจกรรม คือการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ และแห่พระพุทธรูปรอบเมือง

การศึกษา

- ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน เป็นการถ่ายโอนภารกิจให้แก่เทศบาล
- ระดับก่อนประถมศึกษา ถึง ประถมศึกษา มี 3 โรงเรียน คือ
  - 1.โรงเรียนอนุบาลวาปีปทุม
  - 2.โรงเรียนเมืองวาปีปทุม
  - 3.โรงเรียนรุ่งอรุณวิทย์
- ระดับมัธยมศึกษา มี 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนวาปีปทุม

กีฬา/นันทนาการ/พักผ่อน

1. สนามฟุตบอล 5 แห่ง คือ
  - สนามฟุตบอลอำเภอวาปีปทุม
  - สนามฟุตบอลโรงเรียนวาปีปทุม
  - สนามฟุตบอลโรงเรียนอนุบาลวาปีปทุม
  - สนามฟุตบอลเทศบาล
  - สนามฟุตบอลโรงเรียนเมืองวาปีปทุม
2. ห้องสมุดประชาชน 1 แห่ง คือ หอสมุดประชาชนหลวงปู่ศรีมหาวิโร
3. ลานกีฬา 1 แห่ง คือ ลานกีฬาเอนกประสงค์
4. สนามเด็กเล่น 3 แห่ง คือ
  - สนามเด็กเล่นวัดโสมนัสประดิษฐ์
  - สนามเด็กเล่นข้างลานเอนกประสงค์อำเภอวาปีปทุม
  - สนามเด็กเล่นศูนย์ก่อนวัยเรียนวัดโสมนัสประดิษฐ์

สาธารณสุข

1. ศูนย์บริการสาธารณสุข จำนวน 10 แห่ง
2. คลินิกเอกชน จำนวน 1 แห่ง

การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยในเขตเทศบาล

- 1) รถบรรทุกน้ำ จำนวน 2 คัน แยกเป็น (แยกตามขนาดจุน้ำ)
  1. คันที่ 1 จุน้ำได้ 6,000 ลิตร ซื้อเมื่อ พ.ศ. 2522 ราคา 450,000 บาท
  2. คันที่ 2 จุน้ำได้ 5,000 ลิตร ซื้อเมื่อ พ.ศ. 2536 ราคา 987,777 บาท
- 2) รถดับเพลิง จำนวน 1 คัน จุน้ำได้ 2,000 ลิตร ซื้อเมื่อ พ.ศ. 2520 ราคา 400,000 บาท
- 3) รถกระเช้าไฟฟ้า จำนวน 1 คัน ซื้อเมื่อ พ.ศ. 2547 ราคา 1,800,000 บาท
- 4) รถตักหน้าขุดหลัง จำนวน 1 คัน ซื้อเมื่อ พ.ศ. 2551 ราคา 2,593,000 บาท

โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ รับจ้างทั่วไป

การเกษตรกรรม

การประกอบการเกษตร คือ การปลูกข้าว และผักต่าง ๆ การเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด และไก่

การพาณิชย์กรรมและบริการ

- เทศบาลตำบลวาปีปทุมมีสถานประกอบการด้านพาณิชย์กรรม คือ
- สถานีบริการน้ำมัน 2 แห่ง
  - ตลาดสดเทศบาลมี 1 แห่ง
  - ร้านค้าทั่วไป 225 แห่ง
  - โรงฆ่าสัตว์ 4 แห่ง
  - ธนาคาร 1 แห่ง

การท่องเที่ยว

ส่งเสริมการจัดงานออนซอนกลองยาวชาววาปี ของดีพื้นบ้าน ร่วมกับอำเภอวาปีปทุมและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

การปศุสัตว์

การประกอบการของปศุสัตว์ในเขตเทศบาล ประกอบด้วย เลี้ยงโค , เลี้ยงกระบือ 30 ราย , เลี้ยงไก่เนื้อ , เลี้ยงไก่ชน,เลี้ยงไก่ไข่ ,เลี้ยงสุกร , เลี้ยงเป็ดเทศ , เลี้ยงเป็ดเนื้อ , เลี้ยงเป็ดไข่ และมีการปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์

การบริการพื้นฐาน

การคมนาคม

ถนนในเขตเทศบาล มีทั้งหมด 48 สาย แยกเป็น ถนน คสล. จำนวน 32 สาย ถนนลาดยาง จำนวน 6 สาย

การประปา

อยู่ในความรับผิดชอบของการประปาส่วนภูมิภาค ตำบลหนองแสงมีผู้ใช้ทั้งหมด จำนวน 2,702 หลังคาเรือน

ไฟฟ้า

มีไฟฟ้าสาธารณะในเขตเทศบาล ทั้งหมด มี 660 จุด ครอบคลุมถนน 47 สาย

การสื่อสาร

- มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขจำนวน 13 เครื่อง
- ลูกข่ายวิทยุสื่อสารศูนย์ปทุมทองจำนวน 1 สถานี
- สถานีวิทยุกระจายเสียงในเขตเทศบาล จำนวน 1 แห่ง

แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำในเขตเทศบาล มีจำนวน 7 แห่ง ดังต่อไปนี้

1. หนองแสง
2. หนองคู
3. หนองแคน
4. หนองชำแฮด
5. อ่างเก็บน้ำห้วยจอกขวาง
6. ห้วยกุดแคน
7. ห้วยจอกขวาง

การระบายน้ำ

- มีการวางท่อระบายน้ำ 19 จุด
- มีรางระบายน้ำ 98 จุด

2.7 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศศิธร นิธิปรีชา (2557, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา บทบาทการพัฒนาท้องถิ่นของผู้สูงอายุ กลุ่ม ไทย-ยวน สีคิ้ว กรณีศึกษา ชุมชนบ้านเหนือ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ส่วนใหญ่เรียนจบจากโรงเรียนในระดับประถมศึกษา อาชีพก่อนอายุ 60 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ ปัจจุบันผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพคิดเป็นร้อยละ 46 มีได้ประกอบอาชีพ ร้อยละ 52 และไม่ตอบ ร้อยละ 2 มีรายได้ระหว่าง 1,001-4,000 บาท/เดือน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีโรคประจำตัวแต่สามารถทำกิจวัตรประจำวันได้แก่ อาบน้ำ กินข้าวเอง เดินไปซื้อของ ออกกำลังกายและขับขีรถ ผลการศึกษาดังกล่าวของบทบาทของผู้สูงอายุในการพัฒนาท้องถิ่น พบว่า ผู้สูงอายุมีบทบาทในครัวเรือน การเลี้ยงดูสั่งสอนบุตรหลาน ดูแล

บ้านเรือน และเป็นที่ปรึกษาให้บุตรหลาน การดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมกับชุมชนของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ประกอบอาชีพและพึ่งพาตนเองได้ ร้อยละ 38 มีส่วนร่วมในการสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ร้อยละ 51 ได้แก่ กลุ่มชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์และอื่น ๆ โดยมีลักษณะการเป็นผู้นำกลุ่มหรือเคยเป็นผู้นำกลุ่ม ร้อยละ 7 มีความสามารถด้านการเกษตร ร้อยละ 63 มีความสามารถด้านการผลิตสินค้า/บริการ ร้อยละ 33 มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ร้อยละ 12 มีการสืบสานประเพณีท้องถิ่น ร้อยละ 94 โดยการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีไท-ยวน ร้อยละ 33 และมีบทบาทเป็นผู้ชี้แนะให้คำปรึกษาการทำกิจกรรมพื้นบ้าน เช่น ทอผ้าพื้นเมืองไท-ยวน ทำดอกไม้จัน ขนมห ออาหารพื้นบ้าน ทำปุ๋ยหมัก จักสาน น้ำสมุนไพร เป็นต้น ในด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง พบว่า ผู้สูงอายุที่ใช้สิทธิเลือกตั้งระดับท้องถิ่นทุกครั้ง ร้อยละ 92 ไปใช้สิทธิเลือกตั้งระดับประเทศทุกครั้ง ร้อยละ 86 ไม่เป็นสมาชิกพรรคการเมือง ร้อยละ 96 เป็นตัวแทนระดับท้องถิ่น ร้อยละ 3 และไม่มีผู้สูงอายุที่เป็นตัวแทนระดับประเทศ

ศิริพงษ์ เกี้ยวสกุล (2555, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ของชุมชนในการมีการนำพลังผู้สูงอายุมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาพบว่า พลังของผู้สูงอายุในการจัดการความรู้ คือ กำหนดความรู้หลัก เสาะหาความรู้ที่ต้องการ ประยุกต์ใช้ความรู้ นำประสบการณ์มาใช้ และบันทึกขุมความรู้ ปัจจัยที่สนับสนุน คือ ฐานวัฒนธรรมเดิม ความใฝ่รู้ของผู้สูงอายุ การนำภูมิปัญญามาใช้ มีสถานที่บริการเพียงพอ แนวทางในการส่งเสริมการจัดการความรู้ คือ ถ่ายทอดความรู้ผ่านกระบวนการจัดการความรู้ จัดกิจกรรมชุมชน ต่อยอดองค์ความรู้ สร้างชุมชนนักปฏิบัติ และเปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุ ด้านสนับสนุนการเผยแพร่พระพุทธศาสนา พบว่า อยู่ในระดับน้อย เช่น การจัดทำCD ธรรมะ การเทศน์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน การเขียนบทความทางหนังสือพิมพ์ และการแสดงปาฐกถาธรรมในสถานที่ราชการ สถานศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ และด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา พบว่า อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะการทำนุบำรุงศาสนาอย่างมีเหตุผล รองลงมา คือ การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง และการศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างถูกต้องแท้จริง

กฤตศิลป์ อินทชัย (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทผู้สูงอายุตำบลฟ้าฮ่ามต่อการพัฒนาท้องถิ่น พบว่า 1) ผู้สูงอายุได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นอยู่ในเกณฑ์ที่ดีโดยเฉพาะการใช้สิทธิชักชวนผู้อื่นในการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2) ปัญหาอุปสรรคการแสดงบทบาทและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของผู้สูงอายุที่สำคัญคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในการร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น โดยจะดำเนินการและจัดกิจกรรมเอง อีกทั้งไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารในเรื่องต่างๆ ให้ได้รับทราบ ประกอบกับผู้สูงอายุบางส่วนไม่ค่อยมีเวลาเข้าร่วมประชุมใน การพัฒนาท้องถิ่น และ 3) ปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงบทบาทของผู้สูงอายุ ต่อการพัฒนาท้องถิ่นคือปัจจัยเรื่องการไม่มีเวลาที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรม สุขภาพของผู้สูงอายุ การไม่มีประสบการณ์ร่วมกับท้องถิ่น ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ในชุมชน และโอกาสที่จะร่วมทำกิจกรรมพัฒนาท้องถิ่นมีน้อย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ดังนั้นควรจะมี การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุ ได้แสดงบทบาทเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ โดยเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมี ส่วนร่วมทุกขั้นตอน นอกจากนี้ยังต้องส่งเสริมให้เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นในการวางแผนพัฒนาหรือบริหารท้องถิ่นด้วย

เฉลิมชัย จันทระเสนา (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า 1) ผู้สูงอายุโดยรวมและจำแนกตามเพศ ในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี โดยรวมและเป็นรายด้าน 3 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง และมีบทบาทในด้านการพัฒนาชุมชน อยู่ในระดับมาก และ 2) ปัญหาและอุปสรรคที่มีบทบาทผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ในด้านการพัฒนาชุมชน คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนลดลง และประชากรมีคุณภาพลดลง ด้านการศึกษา คือ ขาดเงินทุนในการสนับสนุนเด็กยากจน ด้านศาสนา คือ สภาพสังคมปัจจุบันทำให้จิตใจคนคับแคบเห็นแก่ตัว ทำให้ผู้สูงอายุเสื่อมศรัทธา ความเลื่อมใสในพุทธศาสนาลดลง อันมีสาเหตุมาจากการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ ทำให้ผู้สูงอายุไม่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และด้านวัฒนธรรมประเพณี คือ วัฒนธรรมต่างชาติและค่านิยมในปัจจุบันมีส่วนทำให้ประเพณีผิดเพี้ยนไปจากโบราณ ผู้สูงอายุจึงไม่เข้าร่วมในกิจกรรมตามประเพณี และประเพณียังขาดการสืบทอดจากผู้สูงอายุ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่ประกอบด้วยกระบวนการขั้นตอนในการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

การวิจัยระยะที่ 1

เพื่อศึกษาถึงความสำคัญของการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน ในระยะเริ่มแรกนี้ เป็นการศึกษาตามกรอบแนวคิดขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 ที่วางเอาไว้ โดยมีกระบวนการการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ที่ใช้สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีพื้นที่ในการเก็บข้อมูล คือ เทศบาล ตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดยการลงพื้นที่สำรวจและสังเกตการณ์ เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ในการวิจัยและสร้างความเข้าใจกับคนในพื้นที่ดังกล่าว
2. การระดมเก็บรายละเอียดข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมาจากทุกภาคส่วน ทั้งที่เป็นเอกสารต่างๆ และข้อมูลจากบุคคลในพื้นที่
3. การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องให้เข้าใจและให้ทราบถึงความสำคัญของการวิจัย
4. การรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสารและการลงพื้นที่ในเบื้องต้น
5. การคัดกรองและกลั่นกรองข้อมูล 6. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา แล้วเขียนรายงานให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้

การวิจัยระยะที่ 2

เพื่อสร้างรูปแบบการบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน ในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ความเป็นสังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ในระยะที่สองนี้ เป็นการศึกษาตามกรอบแนวคิดขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ในข้อที่ 2 ที่วางเอาไว้ โดยมีกระบวนการการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

- 2.1 แหล่งข้อมูลลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อปฏิบัติการเก็บข้อมูล คือเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
  - 2.1.2 ค้นคว้าจากเอกสาร (Secondary Sources) ตำรา สื่อออนไลน์ เอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ทั้งของไทยและต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง จากทุกภาคส่วนของรัฐและเอกชน
  - 2.1.3 สอบถามและสัมภาษณ์จากผู้รู้ ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชากรกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้
    - ประชากร ในเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม และผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวนทั้งสิ้น 60 คน
    - ประชาชนทั่วไปที่อยู่ในเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 50 คน
    - ผู้นำชุมชนที่มีบทบาท (บ้าน-โรงเรียน-วัด) จำนวน 20 คน

-เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมจังหวัด จำนวน 1 ท่าน

-นายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 ท่าน

กลุ่มประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็นเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมทั้งสิ้นจำนวน 150 คน

2.2 เครื่องมือ (Instruments) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview) และแบบสอบถาม (Questionnaire) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในรูปแบบการจัดสัมมนาเวทีกลุ่มเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

2.2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structure In-dept Interview) เพื่อศึกษาวิจัยถึงการสร้างรูปแบบและแนวทางการส่งเสริมการเพื่อสร้างรูปแบบการบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่ความสังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ โดยจะสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชากรเป้าหมายแบบเจาะจง

2.2.2 แบบสอบถาม (Questionnaire) เนื้อหาของแบบสอบถามจะแยกออกเป็นส่วนๆ ดังนี้

-ส่วนแรก เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับสถานภาพของประชากร(เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา สถานภาพการสมรส เป็นต้น)

-ส่วนที่สอง เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับปัจจัยภายในระดับบุคคล (Self-Control หรือ Anti-social personality)

-ส่วนที่สาม เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญของการส่งเสริมการเพื่อสร้างรูปแบบการบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน

-ส่วนที่สี่ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างรูปแบบการส่งเสริมการเพื่อสร้างรูปแบบการบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน

-ส่วนที่ห้า รูปแบบที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมเพื่อสร้างรูปแบบการบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน

-ส่วนที่หก แนวทางและรูปแบบที่สร้างขึ้น

2.3 การสนทนากลุ่มหรือการจัดเวทีสัมมนา (Focus Group)

ในการจัดเวทีสนทนากลุ่มครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางกรอบการสัมมนากลุ่มไว้โดยการเชิญประชากรกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงและผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ได้แก่

2.3.1 ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

-ผู้สูงอายุในชุมชนเทศบาลวาปีปทุม

2.3.2 ผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ด้านละ 1 คน

1) ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการ

2) ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมและวัฒนธรรม

3) ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย

4) ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์

5) ผู้เชี่ยวชาญด้านการวางแผนยุทธศาสตร์

6) ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาชุมชน

2.4 การสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือที่เป็นข้อคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ (Interview) และข้อคำถามประเด็นหลักสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งมีขั้นตอนการสร้างดังนี้

2.4.1 ศึกษาเอกสารตำรางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นข้อมูลในการสร้างเครื่องมือ

2.4.2 ร่างข้อคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม จากนั้นนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีความรู้ช่วยพิจารณาชี้แนะปรับปรุงหรือแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

2.4.3 นำแบบสัมภาษณ์และข้อคำถามในการสนทนากลุ่มไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

2.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ครบคลุมและสามารถตอบปัญหาการวิจัยได้ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

2.5.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) ใช้ในการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยศึกษาเอกสารเฉพาะในส่วนที่มีการเชื่อมโยงถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย และข้อมูลที่ได้รับการกล่าวถึงในการสัมภาษณ์ ซึ่งสามารถแยกเอกสารที่ศึกษา และเอกสารข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.5.2 การสัมภาษณ์ (Interview) การวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semiformal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชากรเป้าหมาย

2.5.3 ขอนหนังสือแนะนำตัวผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อยื่นแสดงในการประสานติดต่อขอข้อมูลต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเพื่อเป็นการขออนุญาตอย่างเป็นทางการทางการในการเข้าสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หรือผู้เกี่ยวข้อง

2.5.4 ขั้นตอนการสัมภาษณ์

1) ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่จะสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมาย พร้อมกับขอเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยจากผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้นๆ

2) ศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

2.5.5 ขั้นตอนการสัมภาษณ์

1) ผู้วิจัยเริ่มทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

2) ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลที่ต้องใช้เครื่องบันทึกเสียงและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึก เสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บเป็นความลับ หากผู้สัมภาษณ์ไม่สบายใจที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใดผู้วิจัยจะไม่บันทึก

3) ขณะสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการพูดคุยสนทนากับผู้ให้สัมภาษณ์ โดยไม่ถือแบบสัมภาษณ์แต่ใช้วิธีการจำประเด็นข้อคำถามไว้ การตั้งประเด็นคำถามไม่จำเป็นต้องเรียงตามลำดับของข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์ แต่ขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องที่กำลังสนทนากันอยู่ ผู้วิจัยพยายามเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้คำตอบตรงตามประเด็นที่ต้องการ นอกจากนี้ได้จับบันทึกในขณะสัมภาษณ์ด้วย

2.5.6 ขั้นตอนหลังการสัมภาษณ์

1) ผู้วิจัยหาเวลาหลังการสัมภาษณ์เพื่อจดรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่ได้บันทึกในขณะสัมภาษณ์ ข้อสังเกตต่างๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ ปฏิกริยาของผู้ให้สัมภาษณ์และการให้ข้อมูลรวมทั้งความคิดเห็นของผู้วิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์

2) สํารวจแผ่น CD ที่ได้ทำการบันทึกไว้ จากเครื่องบันทึกเสียง จดวันเวลาและชื่อของผู้ให้สัมภาษณ์ลงใน CD เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนเมื่อนำมาฟังอีกครั้งในการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล

2.6 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) วัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่มเพื่อสร้างและกำหนดแนวทางสำหรับการสร้างรูปแบบการส่งเสริมเพื่อสร้างรูปแบบการบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชนโดยใช้กลุ่มเป้าหมาย คือการคัดเลือกประชากรตัวอย่างแบบเจาะจงและผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ โดยมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

2.6.1 การนัดหมายวัน เวลา จัดกิจกรรมการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยจะทำการนัดหมายโดยขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องทุกหน่วยงานทุกฝ่ายผู้เชี่ยวชาญทางด้านต่างๆ และประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดเสวนากลุ่ม

2.6.2 หลังจากที่ได้นัดหมายวันเวลาแล้ว ผู้วิจัยจะเดินทางไปยังพื้นที่กลุ่มเป้าหมายก่อน 2 วัน ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมของการจัดกิจกรรมเสวนากลุ่ม

2.6.3 ดำเนินการจัดกิจกรรมเสวนากลุ่ม โดยที่ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการของกิจกรรม

2.6.4 ขณะเสวนากลุ่ม มีการบันทึกการดำเนินกิจกรรมด้วยเครื่องบันทึก (Recorder) และภาพ (Camera)

2.6.5 สรุปผลจากการเสวนากลุ่ม

2.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

2.7.1 ข้อมูลเชิงปริมาณ นำมาจัดทำเป็นหมวดหมู่ เพื่อเป็นข้อมูลเสริมความแม่นยำและชัดเจนของข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (พิชิต พิทักษ์สมบัติ. 2548)

2.7.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ดังนี้

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) และการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนก

อย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้ว ไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลัก ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี Denzin (N.1970:218-230) ซึ่งขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการดังนี้

-ทำการตรวจสอบข้อมูลในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการตรวจสอบในภาคสนาม โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ทั้งจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง (Denzin, N.1970:218-230)

-ทำการตรวจสอบข้อมูลเรื่องเดียวกันจากแหล่งข้อมูลที่ต่างกัน เป็นการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เพื่อทำการตรวจสอบว่าเมื่อบุคคลที่ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะยังคงเหมือนเดิมหรือไม่ (Denzin, N.1970:218-230)

-ตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ แล้วนำไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องอ่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และสามารถปรับแก้ไขข้อมูลให้ถูกต้อง

-นำข้อมูลมาจัดระบบ โดยการจัดข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่

-จัดข้อมูลให้เป็นข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อการวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาอย่างง่าย เช่น ค่าความถี่ (Frequency) และ ค่าร้อยละ (Percentage) และทำให้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการนำเสนอในประเด็นที่เชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยระยะที่ 3

เพื่อให้ได้รูปแบบการเพื่อสร้างรูปแบบบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชนแล้วนำมาใช้ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

ในระยะที่สามนี้ เป็นการศึกษาตามกรอบแนวคิดขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ในข้อที่ 3 ที่วางเอาไว้ โดยมีกระบวนการการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

3.1 ยืนยันรูปแบบ

เมื่อได้รูปแบบเมื่อได้รูปแบบมาแล้ว ผู้วิจัยก็ต้องตรวจทานให้แน่ใจและยืนยันรูปแบบที่ได้มา โดยการส่งให้กับผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจความถูกต้องและแก้ไขเพิ่มเติมในขั้นตอนสุดท้ายก่อนที่จะนำไปใช้ในพื้นที่จริง

3.2 การนำรูปแบบไปทดลองปฏิบัติในพื้นที่จริง

เมื่อผ่านกระบวนการยืนยันรูปแบบจากผู้เชี่ยวชาญมาแล้ว ผู้วิจัยก็จะนำรูปแบบที่ได้มาไปปฏิบัติในพื้นที่จริงหรือพื้นที่ตัวอย่าง เพื่อทดสอบถึงรูปแบบว่าสามารถนำมาใช้ปฏิบัติการได้จริงหรือไม่และเป็นประโยชน์ต่อพื้นที่ที่มากน้อยเพียงใด

3.3 การกำกับและติดตามในการทดลองใช้รูปแบบ

เมื่อนำรูปแบบมาใช้แล้ว ผู้วิจัยก็จะคอยกำกับและติดตามผลที่เกิดขึ้น โดยการสังเกตและการผลจากการใช้รูปแบบว่ามีผลเป็นเช่นไร

3.4 การประเมินผลรูปแบบที่ใช้ ว่ารูปแบบที่ได้มา

หลังจากที่มีการกำกับและติดตามผลแล้ว ผู้วิจัยจะนำผลที่ได้มาประเมินว่า ผลของการใช้รูปแบบเป็นอย่างไร

3.5 การสังเคราะห์ผล

ขั้นตอนนี้เป็นนำผลการประเมินที่ได้มาสังเคราะห์ผล และจะรู้ว่ารูปแบบนั้นยังมีข้อบกพร่องใดหรือไม่ หรือต้องการจะแก้ไข เสนอแนะเพิ่มเติมอะไร ที่ยังขาดอยู่ แล้วขีดเกล้าและกลั่นกรองผลอย่างเป็นทางการตามหลักวิชาการต่อไป

3.6 สรุปผลที่ได้ จากการทดลองใช้

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอน

สุดท้าย ที่จะต้องสรุปผลรูปแบบที่เราใช้ในการวิจัยนี้

บทที่ 4 ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือ รูปแบบการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน กรณีศึกษา เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้วิจัยมีความสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์จึงขอเสนอผลการวิจัยออกเป็น 3 ตอนดัง

- 1.) ศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
- 2.) ศึกษาศักยภาพและบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
- 3.) ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

1.สภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

การปรับตัวของชุมชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทุกองค์ประกอบ ทำให้วิถีชีวิตและการปฏิบัติในวิถีชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ประชาชนในชุมชนต่างยึดหลักความถูกต้องตามตัวบทกฎหมายเป็นสิ่งสำคัญส่งผลให้คนในสังคมเกิดความเป็นปัจเจกมากขึ้น กิจกรรมในชีวิตลดค่าทางคุณธรรมจริยธรรมลงทุกอย่างเป็นเพียงการปฏิบัติตามกฎกติกาสังคมเท่านั้น ผู้คนคิดถึงตัวเองมากกว่าส่วนรวม ความสำนึกในบาปบุญคุณโทษ ก็ลดค่าลงมาเป็นเพียงความรู้สึกที่จำทำหรือไม่ทำตามกฎหมายเท่านั้น ซึ่งบางเรื่องอาจเป็นความไม่เหมาะสม หรือไม่ดีงาม แต่ผู้คนก็ไม่รู้สึกถึงความผิด เพราะพฤติกรรมบางอย่างไม่มีบัญญัติในกฎหมาย เช่นการไม่ดูแลพ่อแม่ การไม่เคารพผู้ใหญ่ การมีกิริยามารยาทที่ไม่เหมาะสมการแต่งกายไม่สุภาพเข้าไปในสถานที่สำคัญทางศาสนา การมีกิจกรรมในชีวิตที่สร้างความเดือดร้อนต่อผู้อื่น เป็นต้น

คุณธรรมหรือจริยธรรมคือ หลักยึดในการอยู่ร่วมกัน ภายใต้สังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งชุมชนจะต้องเป็นแกนหลักในการจัดการตนเองให้ได้บนฐานการพัฒนาที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งนอกจากมิติด้านความสามารถแล้ว ยังต้องมีมิติด้านความดีและความสุข จึงจะเกิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเป็นสุขอย่างแท้จริงนอกจากนั้น “ความสุข” นับเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตและการทำงานทุกอย่างของมนุษย์ที่ทุกคนปรารถนา ความสุขไม่ได้เกิดขึ้นจากความสามารถเพียงอย่างเดียว ความสุขที่ยั่งยืนต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งคุณธรรมความดีซึ่งเป็นแก่นแท้ของชีวิต และจะนำพาชีวิตไปสู่สันติสุขอย่างแท้จริง

ผลจากการศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามพบว่า

1.1สภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนที่มีผลต่อหลักศีลธรรมหรือจริยธรรม เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นชัดในชุมชนที่เกิดจากการแผ่ขยายทัศนคติและความเชื่อของโลกาภิวัตน์การ

พัฒนาทางด้านกายภาพของชุมชนเมืองมีพัฒนาการอย่างรวดเร็วในด้านถนนหนทาง อาคารบ้านเรือน การสื่อสาร เป็นต้น หากมองเรื่องการพัฒนาถือว่าเป็นเรื่องที่น่าพอใจ แต่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลกระทบในเรื่องของสภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมโดยกล่าวถึงความสำคัญของศีล 5 จากการศึกษาพื้นที่จากกลุ่มประชากรทั่วไปพบว่า ชุมชนเทศบาลวาปีปทุม ได้รับผลกระทบจากปัญหาจริยธรรมประเด็นนี้(ซึ่งเป็นด้านลบตรงกันข้ามกับการพัฒนาของวัตถุ) สรุปรูปภาพโดยรวมคือ 1. ทำให้คนในชุมชนเห็นแก่ตัวและทำร้ายกันมากขึ้น เช่น เมื่อมีการทะเลาะวิวาทกันก็มักจะลงเอยด้วยความรุนแรงจนเกิดความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาเหล่านี้ไม่จบด้วยการพูดคุยโดยใช้กรณีไกล่เกลี่ยจากผู้นำชุมชนหรือผู้เฒ่าผู้แก่เหมือนในอดีต 2. ทำให้ชุมชนเกิดการลักขโมย หรือการแสวงหาทรัพย์สินเงินทองด้วยการหลอกลวงด้วยวิธีต่างๆมากขึ้น 3. ปัญหาเรื่องการติดสุราหรือยาเสพติดของคนในชุมชนมากขึ้นเนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัจจัยให้ต้องดิ้นรนแสวงหาจนเกิดความเครียดมากขึ้นต้องแสวงหาทางออกด้วยการดื่มและใช้ยาเสพติด

1.2 สภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนที่มีผลต่อเยาวชน

การเข้ามาของวัตถุนิยมและบริโภคนิยมซึ่งเมื่อมีความเจริญทางด้านวัตถุเท่าไรความเจริญทางด้านจิตใจของคนในสังคมก็เสื่อมถอยลง จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมโลกปัจจุบัน เด็กจำเป็นต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากผู้ใหญ่ในสังคมบุคคลผู้ซึ่งสังคมคาดหวังให้มีบทบาทหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กคือบิดามารดาที่สามารถให้ความรักความเข้าใจและความอบอุ่นภายในบรรยากาศของครอบครัวกระบวนการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดาที่สอดคล้องความสัมพันธ์ของบุคคลแต่ละคนในครอบครัวมีอิทธิพลโดยตรงกับการพัฒนาด้านร่างกายจิตใจและจะเป็นรูปแบบที่ดีในการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กในอนาคตเด็กจะเจริญเติบโตเรียนรู้และได้รับการอบรมสั่งสอนจากบิดามารดาและสมาชิกในครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกที่มีความสำคัญในการสร้างรากฐานชีวิตของเด็กแต่เมื่อโครงสร้างของชุมชนเปลี่ยนแปลงความต้องการด้านเศรษฐกิจสูงขึ้นเกิดการย้ายถิ่นที่อยู่จากสังคมชนบทเข้าสู่สังคมเมืองโครงสร้างสถาบันครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เป็นครอบครัวเดี่ยวประกอบด้วยพ่อแม่และลูกมากขึ้นบิดามารดาต้องออกมาประกอบอาชีพนอกบ้านทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับบิดามารดาและผู้ใหญ่ในครอบครัวเริ่มถอยห่างออกไปทุกที่บางครอบครัวอบรมเลี้ยงดูเด็กในสภาพที่ไม่เหมาะสมเด็กขาดการดูแลเอาใจใส่ขาดการส่งเสริมพัฒนาการตามวัยที่เหมาะสมถูกเลี้ยงดูด้วยความรุนแรง

การศึกษาในพื้นที่ชุมชนพบว่าเมื่อเด็กและเยาวชนก่อปัญหาผลกระทบแรกที่เกิดขึ้นคือต่อตัวของพวกเขาเองและผลกระทบต่อมาคือต่อสมาชิกในครัวเรือนของพวกเขาไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่ก้าวร้าวไม่เชื่อฟังหรือไม่เคารพต่อผู้ปกครองเชื่อเพื่อนมากกว่าสมาชิกในครอบครัวหากไม่สามารถประสานรอยร้าวได้ก็อาจจะสูญเสียเด็กและเยาวชนคนนั้นไปเลยเพราะเพื่อนๆหรือบุคคลที่พวกเขาเชื่อและเคารพนั้นนำไปสู่หนทางที่ผิดกฎหมายก่ออาชญากรรมเด็กและเยาวชนตามมาแต่ตรงกันข้ามหากผู้ปกครองดูแลเอาใจใส่อยู่เสมอปัญหาต่างๆดังกล่าวมาก็มีบ้างเพียงเล็กน้อยและสามารถที่จะแก้ไขได้ทันทั่วทั้งจากการร่วมมือกันทั้งฝ่ายเด็กและเยาวชนผู้ปกครองเพื่อนสถาบันของเยาวชนช่วยได้มากเช่นกันที่จะทำให้พวกเขาได้รับผิดชอบชั่วดีแล้วปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่วัยต่อไป

1.3 สภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนที่มีผลต่อภาวะธรรม (ความเคารพในผู้หลักผู้ใหญ่) จากผลกระทบจากทัศนคติของโลกยุคใหม่ ปัญหาในชุมชนสมัยใหม่เกิดขึ้นคือระยะห่างระหว่างผู้สูงวัยกับเยาวชน ทำให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดการสืบต่อ ความเชื่อในประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชนของคนรุ่นหลังเพียงผ่านความสนุกสนานเท่านั้น

2. ศักยภาพและบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบล วาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

2.1 บทบาทของผู้สูงอายุด้านพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อ (พุทธผสมวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน)

บทบาทของของผู้สูงอายุในสังคมอีสานจะมีบทบาททั้งในครอบครัวและสังคมภายนอกค่อนข้างสูงโดยมีคำพังเพยที่ได้กล่าวไว้ว่า เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุในอดีตได้รับการยอมรับมีบารมีในการชี้ผิดถูก การนับถือผู้สูงอายุในชุมชนส่วนหนึ่งเพราะผู้สูงอายุเองเป็นการเคารพนับถือตามเชื้อสายบรรพบุรุษ เป็นผู้นำในพิธีกรรมที่ผสมระหว่างความเป็นพุทธและผีอย่างแยกกันไม่ออก ผู้สูงอายุในชุมชนจึงเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูง คำพูดหรือความเห็นของผู้สูงอายุจึงมักเป็นเสมือนการตัดสินผิดถูกทางจริยธรรมที่ทุกคนยอมรับได้ การนับถือผู้สูงอายุเป็นหลักให้แก่สังคมได้เป็นอย่างดี เมื่อถึงเทศกาลงานบุญต่างๆตามจารีตประเพณีของหมู่บ้าน (ฮีต) ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ในฐานะเป็นปราชญ์ชุมชน ปัจจุบันชุมชนได้เปลี่ยนแปลงลักษณะดั้งเดิมไปสู่ความทันสมัยอันเกิดจากการขยายตัวหรือการเติบโตของชุมชน มีผลกระทบต่อความเข้มข้นทางความเชื่อและวิถีปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ชุมชนวาปีปทุมยังมีการสืบต่อจารีตประเพณีอย่างต่อเนื่องโดยการนำของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลบทบาทผู้นำทางด้านพิธีกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุได้ตามฮีตสิบสองอย่างเป็นรูปธรรม

ฮีตสิบสอง หมายถึง จารีตประเพณีประจำสิบสองเดือน ซึ่งถือเป็นโอกาสที่ชาวบ้านจะได้มาร่วมชุมนุมและทำบุญในทุก ๆ เดือนของรอบปีและถือเป็นจรรยาของสังคม ผู้ที่ฝ่าฝืนก็จะเป็นผู้ที่ผิดฮีตหรือผิดจารีตนั่นเอง (หลายครั้งฮีตสิบสองมักจะกล่าวควบคู่ "คลองสิบสี่" (คองสิบสี่) ที่เป็นดั่งแบบแผนหรือแนวทางดำเนินชีวิต (คลอง = ครรลอง) แต่จะมุ่งเน้นไปทางศีลธรรมมากกว่าด้านอาชีพ)

สำหรับประเพณีหลัก ๆ 12 เดือนตามฮีตสิบสองที่ชุมชนจัดขึ้นโดยมีผู้สูงอายุเป็นผู้นำนั้นประกอบด้วย

เดือนเจียง (เดือน อ้าย) มีการประกอบพิธีบุญเข้ากรรม ซึ่งเป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้ากรรม (ปริวาสกรรม) เพื่อให้พระสงฆ์ผู้กระทำผิด ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตน และมุ่งประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยต่อไป ชาวบ้านก็จะมีการทำบุญเลี้ยงผีต่าง ๆ

เดือนยี่ ใน ฤดูหลังการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะทำบุญคูณข้าวหรือบุญคูณลาน โดยนิมนต์พระสวดมนต์เย็น เพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือก รุ่งเช้าเมื่อพระฉันเช้าแล้วจะมีการทำพิธีสู่ขวัญข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านจะเตรียมเก็บสะสมฟืนไว้หุงต้มที่บ้าน

เดือนสาม ใน มื้อเพ็งหรือวันเพ็ญเดือนสาม จะมีการทำบุญข้าวจีและบุญมาฆบูชา การทำบุญข้าวจีจะเริ่มตอนเช้าโดยใช้ข้าวเหนียวปั้นใส่น้ำอ้อยนำไปจิบไฟ อ่อนแล้วชุบด้วยไข่เมื่อสุกแล้วนำไปถวายพระ

เดือนสี่ ทำบุญ พระเวสพิงเทศน์มหาชาติ ในงานบุญนี้มักจะมีผู้นำของมาถวายพระ ซึ่งเรียกว่า "กัณฑ์หลอน" หรือถ้าจะถวายเจาจงเฉพาะพระนักเทศน์ที่ตนนิมนต์มาก็จะเรียกว่า "กัณฑ์จอบ" เพราะต้องแอบซุ่มดูให้แน่เสียก่อนว่าใช่พระรูปที่จะถวายเฉพาะเจาะจงหรือไม่

เดือนห้า ประเพณีตรุษสงกรานต์หรือบุญสงกรานต์หรือบุญเดือนห้า ซึ่งมีขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้าและถือเป็นเดือนสำคัญ เพราะเป็นเดือนเริ่มต้นปีใหม่ไทย การสงกรานต์จะมีทั้งการรดน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ และผู้หลักผู้ใหญ่ ด้วยน้ำอบน้ำหอมเพื่อขอขมาและขอพรตลอดจนมีการทำบุญถวายทาน

เดือนหก เดือนหกบุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหกเดือนพฤษภาคมเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานเพราะเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการขอฟ้าฝนอันมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอีสานโดยที่ส่วนใหญ่แล้วคนอีสานมีอาชีพในด้านกสิกรรมเป็นหลักการนำเอาดินประสิว (คนอีสานเรียกว่าขี้เจีย) มาโขลกหรือบดผสมกับถ่านให้แหลกละเอียด (คนอีสานเรียกว่าหมึก) แล้วบรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่อัดให้แน่นแล้วเจาะรูใส่หางเรียกว่าบั้งไฟการทำบุญให้ทานและมีความเกี่ยวข้องกับบั้งไฟเรียกว่า "บุญบั้งไฟ" อีกอย่างหนึ่งท่านเรียกว่า "บุญเดือนหก" เพราะมีกำหนดทำกันในเดือนหกโดยในเดือนนี้ได้มีบทผญาเกี่ยวกับประเพณีการทำบุญในเดือนนี้ว่าฮอดเดือนหกเสียงฟ้าไซประตู่ฮ้องบอกข่าวเมืองคนมีแต่ฝนกับลมส่งเสียงกึกก้องสายตามองเห็นแล้วในใจก็หากมันเขียดอีไม้ออกเต้นพอนเกี่ยวใส่ผู้สาวการเอาบุญบั้งไฟในเดือนหกนั้นเกิดจากความเชื่อที่ว่าพระยาคันคากได้ทำสัญญาสงบศึกกับพระยาแถนหลังจากที่ต่อสู้กันแล้วพระยาแถนเกิดพ่ายแพ้และยอมเป็นเมืองส่วย (เมืองขึ้น) จะมอบบรรณาการด้วยการแต่งฝนฟ้าให้ทุกปีซึ่งพอเมื่อถึงเดือนหกคนในเมืองมนุษย์ก็จะจุดบั้งไฟขึ้นไปเตือนพระยาแถนเพื่อให้รู้ว่าถึงฤดูทำนาแล้วและให้พระยาแถนแต่งฝนให้ส่วนรายละเอียดมีปรากฏแล้วในนิทานเรื่องลำพระยาคันคากนอกจากนี้บางท้องถิ่นถือว่าการจุดบั้งไฟเพื่อเหตุผลดังกล่าวแล้วยังถือว่าเป็นการเสี่ยงทายว่าฟ้าฝนปีนี้จะเป็นอย่างไรมาก่อนโดยการสังเกตจากบั้งไฟที่จุดหากว่าบั้งไฟขึ้นดีไม่มีเหตุขัดข้องก็ถือว่าฟ้าฝนในปีที่ดีแต่ทว่าบั้งไฟไม่ขึ้นหรือมีอุปสรรคถือว่าฟ้าฝนในปีนั้นไม่ค่อยจะดีและมักจะมีการห้ามเอาช่างที่ทำบั้งไฟที่ไม่ขึ้นโยนลงบ่อโคลนเป็นการลงโทษและเป็นที่สนุกสนานเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อในเรื่องนี้ชาวอีสานได้ปฏิบัติเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบันนี้การทำบุญอีกอย่างหนึ่งในเดือนหกนี้คือบุญวิสาขะอันเป็นประเพณีการทำบุญที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปนิยมกระทำกันและชาวอีสานได้สืบสานประเพณีนี้มาเป็นเวลาช้านานแล้ววันวิสาขะเป็นที่มีความสำคัญต่อพุทธศาสนาสาเหตุที่เรียกว่าวิสาขบูชาวันเดือนหกภาษาบาลีเรียกว่าเดือนวิสาขะหรือเดือนวิสาขมาจากการทำบุญในเดือนวิสาขะหรือเดือนหกเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณพระพุทธรเจ้าเรียกว่า "บุญวิสาขะ" โดยวิสาขบูชานี้เป็นวันคล้ายวันประสูติตรัสรู้และเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธรเจ้าซึ่งเหตุการณ์สำคัญเหล่านี้เกิดขึ้นในวันเดียวกันคือวันเพ็ญเดือนหกทุกวันนี้พุทธศาสนิกชนยังคงพากันทำการบูชาพระพุทธรเจ้าด้วยการเวียนเทียนและบูชาด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้นนอกจากนี้ยังได้ทำการบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอนพระพุทธรเจ้าโดยการสมาทานอุโบสถศีลเจริญเมตตาภาวนาอีกด้วย

เดือนเจ็ด ทำบุญช้ำอะ (ล้าง) หรือบุญบูชาบรรพบุรุษ มีการเข่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีตาแฮก ผีเมือง เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ

เดือนแปด เดือนแปด-บุญเข้าพรรษา ตรงเดือนกรกฎาคมคำว่าพรรษาได้แก่ปีหรือฤดูฝนคำว่าเข้าได้แก่เข้าไปอยู่ประจำโดยไม่ไปแรมคืนณแห่งอื่นตลอด 3 เดือนเรียกว่าเข้าพรรษาปีหนึ่งมีกำหนด 2 ครั้งคือปริมิภาวัสสูปนายิกาเข้าพรรษาต้นในวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 หนึ่งปัจฉิมภาวัสสูปนายิกาเข้าพรรษาหลังในวันแรม 1 ค่ำเดือน 9 หนึ่งตามปกติในมาสเข้าวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 ถ้าปีอธิกมาสคือแปดสองหนเข้าวันแรม 1 ค่ำเดือน 9 ซึ่งก็เป็นเดือน 8 อยู่นั่นเองวิธีทำเนื่องด้วยวันเข้าพรรษาเป็นวันอภิสิทธิ์สมัยวันสำคัญในพระทางพุทธศาสนาเพราะในปีหนึ่งๆมีเพียงวันเดียวเท่านั้นในสามเดือนแห่งพรรษาเป็นเวลาที่ยุติการบิณฑบาตและอุทิศโอกาสบำเพ็ญประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นคือบำเพ็ญทาน ศีลภาวนา ไตรสิกขาให้บริบูรณ์เพิ่มพูนกุศลจรรยาสมาธิปฏิบัติให้เต็มที่มีการจัดตั้งเทียนและถวายผ้าอาบน้ำฝนจึงสรุปพิธีเป็น 2 อย่าง

(1) พิธีฝ่ายคฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาทั้งหลายต่างจัดของเคี้ยวหมากพลูบุหรี่ยอดฉันมีข้าวปลาอาหารเป็นต้นเครื่องนุ่งห่มมีไตรจีวรเครื่องใช้มีเตียงตั้งเก้าอี้ยาแก้ไข้เหล่านี้เป็นนิพทกุศลให้ผลคือความสุขไม่ขาดสายแสงสว่างมีตะเกียงรูปเทียนไฟฟ้านำถวายในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 การให้แสงสว่างมิให้ตะเกียงมีอาณิสสถึงกับได้ตาทิพย์ในอนาคตเช่นพระอนุรุทธเถระได้ถวายเทียนรูปแก่พระสงฆ์สาวกมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขครั้งศาสนาของพระโคตมบรมครูได้บังเกิดในศากยะสกุลออกบวชในพระพุทธศาสนาสำเร็จพระอรหันต์ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางมีตาทิพย์เห็นเหตุใกล้ไกลเพราะอาณิสสถวายแสงสว่างเป็นทานผู้มีศรัทธามากมายจะถวายไม่กำหนดสิ่งของหรือกำหนดก็ตามจำกัดเวลาหรือไม่จำกัดก็ตามมักใช้พิธีปวารณาการปวารณากรรมในสิกขาบทบัญญัติว่าภิกษุจะออกปากขอของคฤหัสถ์ผู้มีโชฎฐาติมิใช่ปวารณาต้องอาบัติถ้าเป็นญาติขอได้ไม่ต้องอาบัติแต่ถ้าไม่เป็นญาติทั้งไม่ได้ปวารณาถ้าขอต้องอาบัตินั้นคฤหัสถ์ผู้มีโชฎฐาติปรารถนาจะสงเคราะห์ภิกษุสงฆ์จึงทำการปวารณา คือเปิดโอกาสให้ภิกษุขอได้ตามปรารถนาถ้าจะปวารณาปัจจัย 4 ก็ว่าคำปวารณาต่อภิกษุสงฆ์หรือองค์ที่ตนต้องการว่าในปัจจัย 4 คือจีวรบิณฑบาตเสนาสนะคิลานเภสัชถ้าพระคุณเจ้าประสงค์สิ่งใดโปรดเรียกได้จากผมตามปรารถนาตลอดเวลาที่กำหนดเดือนเมื่อภิกษุต้องการอะไรให้ไวยวัจจกรไปเอาไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุการทำเช่นนี้เรียกว่าปวารณากรรมต้นเทียนก่อนวันเข้าพรรษาจะเป็นวันที่ทายกจะเรียไรเงินซื้อขี้ผึ้งหล่อเทียนเป็นแท่งทำเป็นเรียกต้นเทียนมีการประดับตกแต่งพอสมควรถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 แห่ไปถวายวัดผ้าอาบน้ำฝนถือผ้าที่นุ่งอาบน้ำฝนสื่อนุโลมตามสี่จิวรมีกำหนด 4 คอก 1 กระเปียดกว้าง 1 คอกคืบ 1 กระเปียด 2 อนุกระเปียดตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำเดือน 7 ถึงกลางเดือน 8 เป็นเวลาที่ภิกษุแสวงหาผ้าอาบน้ำฝนผู้มีศรัทธาเริ่มถวายได้ตั้งแต่แรม 1 ค่ำเดือน 7 ถึงกลางเดือน 8 แต่นิยมถวายกันกำหนดเอาวันเพ็ญเดือน 8

(2) พิธีฝ่ายสงฆ์จวนเข้าพรรษาจัดแจงทำความสะอาดอาคารสถานที่กุฏิวิหารลานวัด ช่อมแซมเสนาสนะให้มีประตูหน้าต่างปิดเปิดได้ตั้งน้ำใช้น้ำฉันปลาตอาสนะพระสงฆ์เข้าพรรษาวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 เป็นวันพระสงฆ์เข้าพรรษาก่อนอธิษฐานใจเข้าพรรษาว่าทำวัตรการะกันตามแก่อ่อนคำทำวัตรเหมือนกับทำวัตรพระพุทธรูปทุกประการเสร็จแล้วอธิษฐานพรรษาว่าตามแก่อ่อนเป็นลำดับรูปละ 3 หนว่า อิมสมิอวาเสอิมเตवासส์อูเปมิแปลว่าข้าพเจ้าเข้าจำพรรษาในอวาสน์นี้ตลอดไตรมาสนี้ ต่อนี้ค่อยฟังโอวาทท่านเจ้าอาวาสจะแนะนำตักเตือนพระสงฆ์สามเณรในการบำเพ็ญสมณวิปัสสนาเอา

ใจใส่บำเพ็ญไตรสิกขาคือศีลสมาธิปัญญาให้บริบูรณ์ทำวัตรอุปัชฌายาจารย์วันแรม 2 ค่ำทำวัตรอุปัชฌายาจารย์ตามวัดต่างๆถ้าอยู่ห่างไกลกันไปมาไม่สะดวกมักจะไปทำวัตรก่อนเข้าพรรษาการทำวัตรนี้เป็นประเพณีที่ดีได้บุญกุศลมากเพราะในระยะพรรษาเป็นเวลาประโยชน์ตนและผู้อื่นเต็มทีเรียกอย่างหนึ่งบำเพ็ญสมณธรรมสมัยโบราณก็มีตำนานเล่าไว้ในมงคลที่ป็นี่ว่าเจตนาว่าร้ายพระอริยเจ้าเมื่อให้ท่านอดโทษให้ก็เป็นอโหสิกรรมหาบาปกรรมมิได้เป็นอุทาหรณ์จึงถือเป็นหลักปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้

เดือนเก้า เดือนเก้าบุญข้าวประดับดินตรงเดือนสิงหาคมเดือนเก้า-บุญข้าวประดับดินตรงกับเดือนสิงหาคมคำว่าข้าวประดับดินได้แก่ข้าวและของคาวหวานพร้อมทั้งหมากพลูบุหรีที่ห่อด้วยใบกล้วยแล้วนำไปวางหรือห้อยไว้ตามต้นไม้หรือวางไว้ตามพื้นดินเรียกว่าข้าวประดับดินกำหนดการทำในวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 พิธีทำถึงวันแรม 13 ค่ำเตรียมทำอาหารคาวหวานมีเผือกมันข้าวต้มขมน้ำอ้อยน้ำตาลและหมากพลูบุหรีให้เพียงพอจะหาให้แบ่งได้ 4 ส่วนคือเลี้ยงดูกันในครอบครัวส่วนหนึ่งแจกญาติพี่น้องส่วน 1 ทำบุญตักบาตรส่วน 1 สำหรับส่วนที่หาเจาะจงแก่ผู้ตายนั้นห่อด้วยใบกล้วยหวานห่อ 1 คาวห่อ 1 หมากพลูบุหรีห่อ 1 แล้วเย็บปลายห่อติดกันตอนเข้ามีดใส่กระbungหรือถาดไปห้อยหรือวางไว้บนพื้นดินแล้วอุทิศผลส่งไปให้ชื่อว่าได้บำเพ็ญบุพเพตพลีและเทวดาพลีไปพร้อมกันรุ่งเช้านำเอาของที่จัดไว้ส่วนหนึ่งไปตักบาตรพระสงฆ์

เดือนสิบ เดือนสิบ - บุญข้าวสากตรงเดือนกันยายนเดือนสิบ - บุญข้าวสากตรงกับเดือนกันยายนคำว่าสากคือสากๆได้แก่เครื่องหมายที่ใช้แทนสิ่งของเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสากภัตรคือพาข้าวที่เขียนชื่อเจ้าของลงแล้วนำสากไปใส่ในบาตรให้พระจับสากถูกองค์ใดถวายองค์นั้นกำหนดทำวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 พิธีทำบุญข้าวสากขึ้น 14 ค่ำเดือนเตรียมอาหารคาวหวานโดยกะกำหนดให้พอเลี้ยงดูกัน 1 แบ่งให้พี่น้อง 1 นำไปตักบาตรตอนเช้า 1 เวลา 4 โมงเช้าเตรียมพาข้าวสากออกไปรวมกันที่วัดศาลาโรงธรรมเขียนชื่อตนลงในพาข้าวแล้วนำไปใส่บาตรถวายให้พระสงฆ์จับสากถูกองค์ใดประเคนองค์นั้นก่อนจะประเคนว่าคำถวายสากภัตรพร้อมกันพอว่าจบพระสงฆ์รับพร้อมกันว่าสาธุตังๆครั้นฉันเสร็จแล้วพระอนุโมทนาแล้วมีเทศน์ฉลองการทำบุญข้าวสากและข้าวประดับดินนี้ทำเพื่อประโยชน์แก่ญาติเพื่อระลึกถึงญาติเป็นวันญาติสมควรที่อนุชนรุ่นหลังเอาใจใส่กระทำให้เป็นประโยชน์แก่ญาติของเราที่ตายไปแล้วเพราะท่านแสดงไว้ว่าญาติที่ตายไปแล้วแต่ตัวเรามีได้ทำนาคำขานทำราชการทำการจ้างอาศัยเลี้ยงชีพจากพวกเราผู้ยังเป็นอยู่ถ้าเราประมาทไม่ทำบุญส่งไปให้ไม่มีวันญาติวันระลึกถึงญาติถ้าเขาไม่ตายอย่างน้อยก็ต้องอดใจเป็นแน่

เดือนสิบเอ็ด ประเพณีทำบุญออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด พระสงฆ์จะแสดงอาบัติ ทำการปวารณา คือ การเปิดโอกาสให้กล่าวตักเตือนกันได้ ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่จะให้โอวาทเตือนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตนอย่างผู้ ทรงศีล พอตกกลางคืนจะมีการจุดประทีบ โคมไฟนำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในวัดหรือตามริมรั้ววัด จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญจุดประทีบ ในจังหวัดนครพนมจะมีประเพณีการไหลเรือไฟซึ่งตกแต่งด้วยตะเกียงน้ำมันก๊าด เป็นรูปต่าง ๆ สวยงามกลางลำน้ำโขงและมีหลายจังหวัดที่จัดงานแห่ปราสาทผึ้งขึ้น แต่ที่นับว่าเป็นต้นตำรับและมีความยิ่งใหญ่กว่าที่ใดก็คือจังหวัดสกลนคร

เดือนสิบสอง เป็นเดือนส่งท้ายปีเก่าซึ่งจะมีการทำบุญกองกฐินโดยเริ่มตั้งแต่วันแรมหนึ่ง ค่ำ เดือนสิบเอ็ดถึงกลางเดือนสิบสอง แต่ชาวอีสานในสมัยก่อนนิยมเริ่มทำบุญทอดกฐินกันตั้งแต่วันที่ขึ้นเดือนสิบสอง จึงมักจะเรียกบุญกฐินว่า บุญเดือนสิบสอง สำหรับประชาชนที่อาศัยอยู่ตามริม

ฝั่งแม่น้ำใหญ่ เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำชี และแม่น้ำมูล จะมีการจัดสงเสื่อ (แข่งเรือ) เพื่อระลึกถึง อสุภยานาค บางแห่งจะมีการทำบุญดอกฝ้ายเพื่อใช้ทอเป็นผ้าห่มกันหนาวถวายพระเณร มีการจุดพลุตะไล และบางแห่งจะมีการทำบุญโพนจุกลูกสาวซึ่งนิยมทำกันมากในสมัยก่อน

สรุปชุมชนเทศบาลวาปีปทุมยังมีการสืบทอดพิธีกรรมทางศาสนาผ่านผู้นำคือผู้สูงอายุอยู่ ดังนั้นคนในภาคอีสานรวมทั้งชุมชนเทศบาลวาปีปทุมจะประกอบพิธีงานบุญทั้งสิบสองเดือนตามกำลังศรัทธาเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและครอบครัวญาติพี่น้องวงศ์ตระกูลทั้งหลายและเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วและอุทิศแก่เปรตทั้งหลายด้วยการทำบุญอุทิศแล้วส่วนกุศลกรรมวาปีให้โดยพวกเขาเชื่อว่าผีบรรพบุรุษเปรตจะได้รับส่วนบุญนั้นในประกอบพิธีกรรมทั้งสิบสองเดือน เมื่อทำแล้วคนในหมู่บ้านจะรู้สึกปลอดภัยและสบายใจจากภัยที่มีความลึกลับและอำนาจไม่สามารถมองเห็นได้

2.2 บทบาทของผู้สูงอายุด้านพิธีกรรมทางศาสนาผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีและวัฒนธรรมภูมิปัญญา

ชุมชนเทศบาลวาปีปทุม นอกจากบทบาทผู้สูงอายุทางด้านศาสนาแล้ว ยังมีบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมประเภทความเชื่ออำนาจลึกลับที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษร่วมกันก่อสร้างบ้านเมือง บทบาทผู้นำทางด้านพิธีกรรมต่างๆเป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นพุทธและผีอย่างแนบแน่น ความยอมรับนับถือบทบาทผู้สูงอายุด้านพิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนแม้จะเริ่มลดบทบาทลงไปบ้างเนื่องจากการไร้การสืบทอดจากคนรุ่นหลัง

บทบาทผู้สูงอายุประเภทนี้มักได้รับการเรียกชื่อด้วยคำนำหน้าว่าหมอ (หมายถึงผู้เชี่ยวชาญในพิธีกรรมใดพิธีหนึ่ง) เช่น เต่าจ้ำ หมอธรรม หมอดู หมอสมุนไพโร หมอนวด หมอขวัญ (หมอสูตร) เป็นต้น ผู้สูงอายุเหล่านี้เองเป็นผู้นำทางด้านจริยธรรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมชุมชนอันมีค่าอย่างไม่ขาดสายตั้งแต่อดีตจวบปัจจุบัน

จากการเก็บข้อมูลทางวิจัยในพื้นที่ชุมชนเทศบาลตำบลวาปีปทุมพบว่าประเภทของหมอพื้นบ้านหากแบ่งประเภทของหมอพื้นบ้านตามความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของความเจ็บป่วย สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

1. หมอพื้นบ้านที่เชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถมองเห็นได้หรือรับรู้ได้ด้วยความรู้สึก (Personalistic Medical System) ไม่สามารถอธิบายได้ตามหลักวิทยาศาสตร์เป็นความเจ็บป่วยที่เกิดจากเคราะห์กรรมหรือกฎแห่งกรรมเกิดจากการกระทำของผีเช่น ผีแถน ผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่ผีนา วิญญาณร้ายต่างๆ การเจ็บป่วยที่เกิดจากไสยศาสตร์โดยเชื่อว่าพลังอำนาจเวทมนต์ทำให้คนเจ็บป่วยได้การเจ็บป่วยที่เกิดจากการโคจรของดวงดาวและการเจ็บป่วยที่เกิดจากการละเมิดขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมหมอประเภทนี้อาจเรียกรวมๆว่า หมอพิธีกรรมก็ได้สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1.1 กลุ่มหมอดูเป็นหมอที่ทำหน้าที่ไขข้อข้องใจให้แก่ชาวบ้านโดยการทำนายทายทักหาสาเหตุของการเกิดโรค พร้อมทั้งแนะนำการรักษาและแนะนำในการปฏิบัติตัว หมอที่อยู่ในกลุ่มหมอดูได้แก่1.) คนทรงเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วมีความสามารถพิเศษเพราะถูกเลือกให้เป็นตัวแทนของเทพทำหน้าที่ในการวินิจฉัยโรคด้วยการพึ่งพาสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นผู้บอกกล่าวถึงสาเหตุของการเจ็บป่วย

แต่วิธีการรักษาผู้ป่วยต้องไปแสวงหาเอง) หมอตำราเป็นหมอที่เปิดตำราหาสาเหตุของการเจ็บป่วย รวมถึงไปหาสิ่งของที่หายด้วย หลังจากที่ทำสาเหตุได้แล้วก็จะแนะนำวิธีแก้ไขส่วนวิธีการแก้ไขผู้ป่วย ต้องไปดำเนินการเอง

1.2 กลุ่มหมอสูตรหรือหมอสะเดาะเคราะห์เป็นหมอที่ทำหน้าที่แก้ไขปัญหาให้กับชาวบ้านเพื่อให้เกิดความสบายใจหรือในใจผ่านพิธีกรรมผู้ทำหน้าที่นี้ได้แก่

1) เฒ่าจ้ำทำหน้าที่ในการเป็นสื่อกลางติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

2) หมอสู่วัณหรือหมอสูตร หมอขวัญจะทำพิธีเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว โดยมีมีความเชื่อพื้นฐานว่าองค์ประกอบของคนประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ ส่วนของจิตใจเรียกว่าขวัญถ้าขวัญหายหรือไม่อยู่กับเนื้อกับตัวให้เกิดการเจ็บป่วย 3) หมอสะเดาะเคราะห์เนื่องจากมีความเชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยอย่างหนึ่งมาจากโชคชะตา หรือเคราะห์กรรม หมอสะเดาะเคราะห์จะทำพิธีรักษาให้แก่ผู้ป่วยโดยทำพิธีเสียเคราะห์แก้เคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาความเจ็บป่วยหรือแก้ไขหนักให้เป็นเบา

1.3 กลุ่มหมอธรรม หมอผีฟ้า กลุ่มนี้จะตอบปัญหาต่างๆด้วยการนั่งทางในและให้ การรักษาด้วย ถ้าสาเหตุของโรคพบว่าเป็นจากผีก็จะทำพิธีรักษาเช่น ถ้าเป็นผีบรรพบุรุษก็จะทำพิธีขอมาและเช่นไหว้ ส่วนผีอื่นๆวิธีการรักษาก็แล้วแต่ความต้องการของผี

2. หมอพื้นบ้านที่เชื่อว่าสาเหตุของความเจ็บป่วยเกิดจากสาเหตุธรรมชาติความไม่สมดุลของธาตุต่างๆ ในร่างกาย ตามทฤษฎีสมดุลของธาตุ ทฤษฎีธาตุที่มองว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 ดิน น้ำ ลม ไฟเมื่อร่างกายเกิดการแปรปรวนก็จะทำให้เกิดจากเจ็บป่วยขึ้น หมอประเภทนี้ได้แก่ หมอสมุนไพรมอกระดุก หมอนวดหมอดำแย และหมอเป่า เป็นต้น หมอแต่ละประเภททำหน้าที่ดังนี้

2.1 หมอสมุนไพรมอยา หมอไม้หมอฝอย หมอดัมยา ซึ่งการเรียกชื่อต่างกันไปแล้วแต่ท้องถิ่น แต่วิธีการรักษาจะเหมือนกันคือใช้สมุนไพรมอเป็นหลักในการรักษา เนื่องจากหมอพื้นบ้าน เชื่อว่า ความเจ็บป่วยไม่ได้เกิดจากสาเหตุสาเหตุหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นหมอสมุนไพรมอจึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับเวทย์มนต์ คาถา การทำนายโชคชะตาซึ่งจะใช้ควบคู่ไปกับการรักษาด้วย เพราะหากเกิดความไม่สมดุลของธาตุต่างๆในร่างกาย ตามทฤษฎีสมดุลของธาตุทฤษฎีธาตุที่มองว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 ดิน น้ำ ลม ไฟเมื่อธาตุในร่างกายเกิดการแปรปรวนก็จะทำให้เกิดจากเจ็บป่วยขึ้น หมอประเภทนี้ได้แก่ หมอสมุนไพรมอกระดุก หมอนวดหมอดำแย และหมอเป่า เป็น

2.2 หมอดำแย ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เน้นการทำคลอด ดูแลเด็ก และมารดาหลงคลอด สำหรับวิธีการรักษามีการใช้สมุนไพรมอ เช่นการอบ การประคบด้วยสมุนไพรมอ การงดอาหาร การอยู่ไฟ ในปัจจุบันหญิงตั้งครรภ์ ส่วนใหญ่นิยมไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาล แต่เมื่อกลับมาบ้านก็ยังนิยมการอยู่ไฟกับหมอดำแย

2.3 หมอเป่าจะใช้คาถาอาคมในการรักษาเป็นหลัก รักษาโดยการเป่าซึ่งมีตั้งแต่เป่าลม ธรรมดา น้ำหมาก น้ำมันต์หรือบางครั้งอาจเป็นสมุนไพรมอ หมอประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย

2.4 หมอกระดุก หรือหมอน้ำมันรักษาโรคที่เกี่ยวกับกระดุก เช่น กระดุกหัก กระดุกเคลื่อนใช้วิธีการรักษาโดยการเข้าเฝือกควบคู่กับการทานน้ำมันมนต์

2.5 หมอนวด เป็นการรักษาโดยการเจ็บเส้นต่าง ในร่างกาย การนวดเพื่อผ่อนคลายกล้ามเนื้อ สำหรับกล้ามเนื้อที่รักษาได้แก่ โรคเกี่ยวกับปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ กระดูกหรือเอ็น การรักษานอกจากจะใช้นวดแล้วบางครั้งมีการใช้สมุนไพรและคาถาร่วมด้วย

กรณีศึกษาบทบาทการเป็นเฒ่าจ๋า

ชุมชนเทศบาลวาปีปทุมยังมีความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวผีปู่ตาของชุมชน ซึ่งผู้สูงอายุในชุมชนเป็นผู้นำการทำพิธีและสืบทอดรุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบัน จากการสอบถามความเชื่อเรื่องผีปู่ตาพบว่าประชาชนมีความเชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์โดยเชื่อว่าผีปู่ตาจะสามารถให้ความคุ้มครองหมู่บ้านที่อาจจะประสบภัยพิบัติจากธรรมชาติเช่นน้ำท่วมฝนแล้งพายุรวมทั้งการเจ็บไข้ได้ป่วยของประชาชนซึ่งอาจมาในรูปของโรคระบาดหรือโรคที่ไม่ทราบสาเหตุที่เกิดกับประชาชนสัตว์เลี้ยง นอกจากนี้ยังสามารถให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขประชาชนที่เดินทางหรือไปประกอบอาชีพต่างแดนหรือการแข่งขันใดๆหากมีการบนบานสารกล่าวแก่ผีปู่ตาก็จะประสบความสำเร็จศาลผีปู่ตาจะถูกตั้งไว้ในบริเวณใกล้หมู่บ้านโดยตั้งศาลขึ้นในบริเวณป่าไม้ของชุมชนมีลานสำหรับประกอบพิธีกรรมเป็นที่ทราบร่วมกันว่าในบริเวณป่าไม้ของชุมชนนี้เป็นเขตหวงห้ามไม่ให้มีการทำลายป่าประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตาเป็นการร่วมมือกันของชุมชนโดยทุกคนจะต้องมีการเตรียมตัวเพื่อเข้าร่วมพิธีมีการเตรียมภาชนะสิ่งของเพื่อนำมาเซ่นไหว้หรือบนบานสารกล่าวเพื่อให้ครอบครัวได้แก่สมาชิกในครอบครัวและสัตว์เลี้ยงประสบความสำเร็จปลอดภัยและโชคดี ประเพณีนี้ทำขึ้นในวันพุธแรก หรือพฤหัสบดีแรกของเดือนหก (ประมาณเดือนพฤษภาคมของทุกปี)

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตา

ผลการวิจัยพบว่าชุมชนเทศบาลตำบลวาปีปทุม แม้ได้รับผลกระทบจากโลกาภิวัตน์แต่ยังให้ความเชื่อถือเคารพ ศรัทธายึดมั่นว่าเฒ่าจ๋าเป็นตัวแทนของผีปู่ตาที่ผีปู่ตาร่วมกับชาวบ้านและชุมชนเฒ่าจ๋าจะต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพดี มีคุณธรรม ซื่อสัตย์และเสียสละเมื่อเฒ่าจ๋ารายได้ถึงแก่กรรมจะตั้งเฒ่าจ๋าคนใหม่มาทำหน้าที่แทนทันที โดยคัดเลือกจากบุคคลในหมู่บ้านส่วนใหญ่มักจะเป็นคนในวงศ์ตระกูลที่เคยเป็นเฒ่าจ๋ามาก่อนหรืออาจเป็นบุคคลอื่นที่อยู่ใกล้ชิดกับเฒ่าจ๋ามาก่อนเคยช่วยเหลือและเรียนรู้มีความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมมีความประพฤติดี บุคลิกน่าเลื่อมใสเป็นที่ยอมรับของชุมชน ในแต่ละชุมชนอาจมีวิธีการเลือกเฒ่าจ๋าแตกต่างกัน เป็นต้นว่าอาจเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นที่ปรารถนาในหมู่บ้านมา 5 - 10 ราย พร้อมไม้คานหรือไม้ไผ่ที่มีความยาวเท่ากับว่าของแต่ละคน แล้วมากำหนดวาทีกครั้งต่อหน้าศาลปู่ตา และผู้อาวุโสในหมู่บ้านร่วมเป็นพยานรู้เห็น ถ้าผู้ใด้วดวาทแล้วปรากฏว่าไม้คานหรือไม้ไผ่ยากเกินกว่า แสดงให้เห็นว่าผีปู่ตาพอใจเลือกบุคคลผู้นั้นไว้เป็นเฒ่าจ๋าดำเนินประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตาพบว่าการประกอบพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาเป็นประเพณีและยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. พิธีการเลี้ยงผีปู่ตาประจำปีการเลี้ยงบ้านจะกำหนดเอาพุธแรกหรือพฤหัสบดีแรกของเดือนหก เฒ่าจ๋าจะเป็นผู้กำหนดวันเลี้ยงบ้าน ก่อนวันเลี้ยง ชาวบ้านจะไปทำความสะอาดศาลปู่ตา และบริเวณรอบ ๆ ที่ป่าดอนปู่ตา เช้าวันเลี้ยงทุกบ้านจะนำเครื่องเลี้ยง มี ชัน 5 เทียน 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ ชัน 8 มีเทียน 8 คู่ ดอกไม้ 8 คู่ อาหารคาวข้าว แจ่ว และอาหารที่ทำได้ อาหารหวาน ผลไม้ ขนม น้ำเหล้า

หมากพลู บุหรี่ ไปที่ศาล เฒ่าจ๋าจะนำเช่นไหว้ปู่ตา เมื่อเสร็จพิธีจะนำอาหารกลับไปกินที่บ้านหรือจะเลี้ยงรวมที่หอปู่ตาก็ได้ (หากชาวบ้านยากจนจะรวบรวมเงินช่วยกันทำเครื่องเลี้ยงปู่ตา)

2. พิธีการเลี้ยงทายพิธีเลี้ยงทายจะจัดขึ้นในวันเดียวกันกับพิธีเลี้ยงปู่ตา การเลี้ยงทายผีปู่ตาจะเป็นการเช่นผีไปพร้อมๆ กันกับการเลี้ยงดูหรือเช่นไหว้ จะมีเหล่า 1 ไห ไก่ 3 ตัว เหล้าที่ใช้จะเป็นเหล้าขาว แล้วจะเทใส่แก้วมาเช่นไหว้ผีปู่ตา และในการเช่นไหว้แต่ละครั้งก็จะมี การเลี้ยงทาย โดยการเลี้ยงทายคางไก่ จากนั้นเฒ่าจ๋าก็จะนำดอกไม้ธูปเทียน ไปบอกกล่าวปู่ตาที่ดอนปู่ตาอัญเชิญปู่ตามาเป็นผู้ทำพิธีกรรม

3. พิธีการบ่า (บนบาน) การบอกกล่าวปู่ตาที่ดอนปู่ตา อัญเชิญปู่ตามาเป็นผู้ทำพิธีกรรมพิธีการบ่า(บนบาน)พิธีเลี้ยงศาลปู่ตา โดยมีเฒ่าจ๋าเป็นผู้ดำเนินพิธีสำหรับพิธีบนบานสักการะจะทำการเป็นรายบุคคล กล่าวคือ ถ้าใครมีเรื่องทุกข์ใจหรือร้อนใจก็จะไปทำพิธีในดอนปู่ตา จะขอให้ปู่ตาช่วยเหลือ โดยจะทำพิธีที่ชาวบ้านเรียกว่า การบ่าเมื่อสิ่งที่เราขอไว้บรรลุผลตามที่ขอ ผู้ที่ขอหรือบ่าก็ต้องมาทำพิธีที่เรียกว่า การปลงบ่า จะต้องนำสิ่งที่ตนเองบอกกล่าวไว้ว่าเมื่อสำเร็จผลตามที่บ่าไว้มาให้ปู่ตา เช่น เหล้า 1 ไห ไก่ 1 ตัว ขนมหวานกล้วยอ้อย ผลไม้ เป็นต้น โดยต้องเชิญเฒ่าจ๋ามาทำพิธีให้ ถ้าผู้ใดไม่ทำพิธีปลงบ่า อาจมีอันตรายถึงชีวิตได้

กรณีศึกษาการประกอบพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์

ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์นั้นได้มีการปฏิบัติกันสืบมาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชาวบ้านได้ผ่านกระบวนการผสมผสานระหว่างทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างความเชื่อถือผีสังเทวดากับวิถีทางของพระพุทธศาสนาแล้วและได้รับการสืบทอดลงในสำนึกของคนตลอดจนในวิถีการดำรงชีวิตของคนรุ่นต่อมานั้นพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์จึงมีการประกอบพิธีกรรมที่บ่งบอกถึงลักษณะของสังคมอีสานโดยภาพรวมในการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ประกอบด้วยผู้ประกอบพิธีเรียกว่า “หมอ” หรือ “หมอสูต” และผู้เข้ารับการสะเดาะเคราะห์ได้แก่ผู้ป่วยผู้ประสบเคราะห์ร้ายหรือผู้ที่พบกลางบอกเหตุร้ายต่างๆที่คาดว่าตนเองจะประสบเคราะห์ร้ายในภายหน้าเพื่อเป็นการป้องกันหรือแก้ไขเหตุที่ทำให้ตนเองเดือดร้อนต่างๆก็จะให้หมอสูตมาทำการสะเดาะเคราะห์ให้ผู้ที่เข้ารับการสะเดาะเคราะห์จะต้องปฏิบัติตามที่หมอสูตกำหนดในขณะประกอบพิธีอย่างเคร่งครัดสิ่งที่ต้องเตรียมทำในพิธีกรรมทำด้วยกาบกล้วย 9 ช่องสิ่งของใส่ในกระถางมีอาหารทั้งคาวหวานเมี่ยงหมากข้าวดำข้าวแดง ข้าวขาวข้าวเหลืองจอกสีดา (ทำจากใบฝรั่ง) รูปคนรูปสัตว์ปีกธงช่อธงชัยเศวตฉัตรลงไปตามมุมของกระถางวางด้ายสายสิญจน์รอบที่ปักอยู่สี่มุมของกระถาง 3 รอบแล้วยกกระถางวางบนใบตองนำเสื้อผ้าของผู้ป่วยวางไว้ติดกับกระถางพร้อมขัน 5 บูชาครูผู้ป่วยนั่งหันหน้าไปตามทิศที่หมอสูตบอกจากนั้นหมอสูตรกล่าวนำด้วยการป่าวเทวดาสั่งศักดิ์สิทธิ์ได้รับรู้ถึงการกระทำและกล่าวอัญเชิญให้ลงมาช่วยอำนวยพรให้ผู้ป่วยที่เข้ารับการสะเดาะเคราะห์หายจากทุกข์โศกโรคร้ายและความเดือดร้อนทั้งหลายและช่วยคลอบคลอให้ได้รับโชคชัยดังที่ปรารถนาต่อจากนั้นผู้กระทำพิธี (หมอสูต) ก็สวดคาถาคำสะเดาะเคราะห์เมื่อจบแล้วหมอก็จะเอาข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนและกลิ้งที่ฝ่ามือของผู้ป่วย 3 ครั้งเป็นการปิดรังควานและอุบาทว์ออกจากเนื้อจากตัวแล้วโยนก้อนข้าวนั้นทิ้งไปเด็ดเอาสายสิญจน์ผูกข้อมือให้ผู้ป่วยเพื่อเป็นสิริมงคลและป้องกันภัยอันตรายจากนั้นก็เอาน้ำส้มป่อยมาปะพรมให้โดยถือว่าเป็นการนำเคราะห์ร้ายปล่อยทิ้งไปเมื่อเสร็จพิธีแล้วหมอจะบอกให้ผู้ป่วยนำเอากระถางและอุปกรณ์ต่างๆไปวางทิ้ง

ไว้นอกหมู่บ้านห้ามมองกลับหลังไปยังกระตังอีกถ้าหันกลับไปมองถือว่าไม่หมดเคราะห์ประเภทของการสะเดาะเคราะห์แบ่งออกได้เป็น2ประเภทคือ

1) การสะเดาะเคราะห์เพื่อส่งเคราะห์สำหรับผู้ประสบเคราะห์กรรมทำการสะเดาะเคราะห์เพื่อขจัดปัดเป่าเคราะห์ร้ายและสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้หลุดหายไปจากชีวิตเพื่อจะให้การดำเนินชีวิตดีขึ้น เช่นการแต่งแก้เสียเคราะห์โดยกำหนดรูปแบบพิธีกรรมต่างๆขึ้นมาเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปให้พ้นจากวิถีชีวิตของตนส่วนใหญ่จะเป็นแบบพิธีการคือมีผู้นำพิธี

2) การสะเดาะเคราะห์เพื่อรับโชคคือการกระทำพิธีกรรมเพื่อเป็นการบูชารับโชคที่ดีที่จะได้รับ มักเป็นการกระทำกรรมดีเพื่อจะได้รับอานิสงส์จากกรรมดีนั้นและเพื่อกาลข้างหน้าจะได้รับโชคดีบ้าง การกระทำการบวงสรวงบูชารับโชคมักทำตามคำแนะนำของโหรหรือหมอดูภายหลังจากตรวจดวงชะตาราศีหากพบว่าบุคคลนั้นจะมีเคราะห์ร้ายหมอนแนะนำวิธีการแก้ไขด้วยการทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นการปล่อยนกปล่อยปลาปล่อยเต่าตลอดจนการช่วยชีวิตของสัตว์ใหญ่น้อยอื่นๆด้วยเป็นแบบไม่เป็นพิธีการคือไม่มีผู้นำในการทำพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์

การสะเดาะเคราะห์ทำให้สำหรับคนป่วยหรือผู้ที่หายป่วยเพื่อให้เคราะห์ร้ายต่างๆสิ่งไม่ดีให้ออกไปจากชีวิตเช่นการแต่งแก้เสียเคราะห์โดยทำพิธีเตรียมของต่างๆดังกล่าวตามที่หมอหรือหมอสูตรกำหนดโดยเคร่งครัดขั้นตอนการทำพิธีหมอมจะเป็นคนบอกว่าต้องทำอะไรบ้างจุดประสงค์ก็เพื่อให้ผู้ป่วยหายโรคร้ายและปัดรังควานขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปให้พ้นจากชีวิตเมื่อทำเสร็จก็เอาด้ายสายสิญจน์ที่ผ่านการประกอบพิธีนี้ผูกแขนเชื่อว่าเป็นสิริมงคลและป้องกันอันตรายและมีการสะเดาะเคราะห์เพื่อรับความโชคดีเช่นได้ทำงานที่ดีหรือตำแหน่งใหม่เป็นต้นแต่สำหรับคนป่วยก็เพื่อขับไล่ภูตผีต่างๆรวมทั้งผีปอบด้วยให้ออกไปจากชีวิตผู้ป่วยเป็นพิธีกรรมเดียวที่พระภิกษุมิได้เข้ามาเกี่ยวข้องดังนั้นจึงสรุปได้5 ประการดังนี้

1. เชื่อว่าผู้ประสบเคราะห์เจ็บป่วยเมื่อทำพิธีสะเดาะเคราะห์เป็นการแต่งแก้เสียเคราะห์ การส่งเคราะห์ให้ออกไปจากกายทำให้หายป่วยได้
2. เชื่อว่าสะเดาะเคราะห์เพื่อรับโชคพิธีไม่เป็นทางการเมื่อถูกทักทายก็จะไปปล่อยสัตว์ต่างๆเช่นปลานก
3. การสะเดาะเคราะห์เป็นการปัดรังควานขับไล่สิ่งชั่วร้ายคือผีปอบและผีอื่นๆออกไปให้พ้นจากชีวิต
4. เชื่อว่าด้ายสายสิญจน์เมื่อผ่านพิธีกรรมถือว่าเป็นสิริมงคลป้องกันอันตรายจากการกระทำของผีได้
5. เชื่อว่าทำแล้วเคราะห์ก็คือความทุกข์ทรมานและใจจะหายเจ็บป่วยการทำพิธีกรรมเป็นจิตวิทยาอย่างหนึ่งทำให้คนป่วยมีกำลังใจอดทนต่อสู้กับโรคร้ายต่างๆ

กรณีศึกษาการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญ

คำว่าขวัญหมายถึงเอาผมหรือขนที่ขึ้นเวียนเป็นก้นหอยอีกอย่างหนึ่งหมายถึงเอาสิ่งที่ไม่เป็นตัวตนนิยมกันว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนและสัตว์ตั้งแต่เกิดมาชอบเรียกคนสิ่งของที่เรารักกว่าขวัญเช่น ลูกขวัญเมียขวัญผู้รู้พิธีทำขวัญเรียกหมอขวัญหรือเรียกพราหมณ์การทำพิธีเรียกขวัญให้มาอยู่กับตัวเรียกสู่ขวัญคำสู่ขวัญเรียกสูตรขวัญมูลเหตุแห่งการทำเพราะเหตุดีก็มีไม่ดีก็มีเช่นเจ็บไข้ได้ป่วยก็สู่ขวัญ

ลูกได้ใช้หายก็สู่วิญญาณติมิตรสายโลหิตตายก็สู่วิญญาณจากไปอยู่บ้านอื่นกลับคืนมาสู่วิญญาณไปค้าขายได้เงินทองมากก็สู่วิญญาณขึ้นบ้านใหม่ก็สู่วิญญาณได้เมียใหม่ลูกใหม่ก็สู่วิญญาณได้เลื่อนยศบรรดาศักดิ์ก็สู่วิญญาณายเป็นที่เคารพไปมาหาสู่ก็สู่วิญญาณถ้าปรารถนาเหตุเจ็บไข้ได้ป่วยหรือตายเสียใจเกินไปเราถือว่าขวัญหนีขวัญหายก็มีพิธีเรียกขวัญเชิญขวัญมากระทำทั้งนี้เพื่อปลุกปลอบส่งเสริมให้จิตใจคนเราถึงคราวเสียใจเกินไปถึงกับเป็นบ้าก็มีเช่นนางปฐมาจาราสามีตายลูกตายญาติพี่น้องตายบ้านถูกไฟไหม้เป็นบ้าแก่ผ้าเดินเข้าไปที่ประชุมชนนั้นหมายความว่านางเสียใจใจลอยใจไม่อยู่กับกายถ้าคราวได้ดีจิตใจเกินไปใจลอยใจไม่อยู่กับกายการทำอาจทำได้ 2 วิธีพร้อมกันคือวิธีฝ่ายพระพุทธรูปและพราหมณ์วิธีฝ่ายพระพุทธรูปคือนิมนต์พระภิกษุสงฆ์อย่างน้อย 5 รูปมาเจริญพระพุทธรูปตั้งบาตรน้ำมนต์เสร็จแล้วประพรมน้ำมนต์พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถาพร้อมถวายเข้าเพลก็ได้เมื่อเสร็จพิธีฝ่ายพระพุทธรูปแล้วจะทำพิธีพราหมณ์คือสู่วิญญาณก็ได้การจัดแจงพิธีดังนี้

1) พาวขวัญจัดพาขวัญเป็น 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้นแล้วแต่สามารถวิธีจัดพาขวัญ 5 ชั้นชั้นล่างมีใบศรีดอกไม้วัวต้มขมนกกล้วยชั้นที่ 2-3-4 ฝ่ายผูกแขนเทียนเวียนหัวชั้น 5 มีพานอีกใบหนึ่งสำหรับผ้าผืนแพรราวหิวแวนน้ำอบน้ำหอมสร้อยแหวนของผู้ที่เป็นเจ้าของขวัญ

2) การสวดผู้ที่เป็นเจ้าของมือขวานั่งจับพาขวัญตั้งจิตอธิษฐานขอให้เทวดาบันดาลให้เป็นไปดังหมอลูกว่าญาติพี่น้องนั่งล้อมข้างหลังตั้งจิตอธิษฐานเพื่อให้เจ้าของขวัญมีความสุขความเจริญมีอายุยืนยาวผู้สวดก่อนจะสวดให้จุดเทียนเวียนหัวแล้วจุดธูปกราบพระพุทธรูปและพระสงฆ์มือจับด้ายสายสิญจน์ประณมมือตั้งจิตอธิษฐานขอความสุขความสำราญจงเกิดมีแก่เจ้าของขวัญแล้วปาวสักเคเทวดาเป็นภาษาสันสกฤตแล้วอ่านโม 3 จบว่าพระไตรสรณคมน์และพุทธคุณธรรมคุณสังฆคุณครั้นจบแล้วจะสู่วิญญาณอะไรก็เลือกเอาตามต้องการให้เหมาะกับงานการว่าต้องให้ชัดเจนให้สละสลวยไพเราะเสนาะโสตฟังแล้วเกิดความดีใจได้ศรัทธาปราทะอุสาหะในการทำความดียิ่งขึ้นจึงจะเป็นสิริมงคลแก่เจ้าตัวถ้าป่วยไข้ไข้ก็จะหายถ้าได้ดีก็จะรักษาดีไว้ให้คงทน

3) การสู่วิญญาณคนป่วยคนเจ็บไข้นานๆหรือป่วยยืนหรือลูกได้ใช้หายแต่ร่างกายไม่แข็งแรงถือกันว่าขวัญหนีเนื้อหนืด (ร่างกาย) มักมีพิธีเรียกขวัญให้มาอยู่ในเนื้อในกายการสู่วิญญาณนี้มักทำในเวลาดึก 3-4 ทุ่มทำ 3 คืนเพื่อเรียกเอาดวงใจให้มาอยู่ในร่างกาย

4) คำสู่วิญญาณคนป่วยไข้มั่งคะลังภาวทุติขอายุโกโหตุอนกะสวัสติปางเมื่อพระมณีผาบแพ้แก่ฝูงมารพระภูพานตวิเศษฐ์เหตุฮ้อนค้ำกวงลในเมืองคนและชั้นฟ้ามีหน้าเศร้ายโสภกเหลือหลายสัตว์เจ็บตายมุลมากเจ้าภูมิภาคคิดสงสารสัตว์อยู่จำใจๆพระจึงให้ทิพย์พรเพื่อให้หายกังวลและเดือดร้อนเป็นต้นว่าสรรพระทุกข์สรรพระโศกสรรพระโรคสรรพระภัยสรรพระจิงไรเจ็บไข้ภายในและภายนอกให้หายออกแวนไกลตกหนีไปพากฟ้าประสาทให้ขุนข้าศึกเสียเอาขวัญทั้งมวลเข้ามาสู่อุญในตนคนเจ็บไข้รวมขวัญได้สามสิบสองตามน่านองแต่เกิดขวัญกำเนิดสามสิบสองให้มาอยู่ครองในเนื้อมือนี้วันนี้มาเออขวัญเออขวัญหนึ่งฝีบอบเชื้อเอาคืนมาขวัญหัวเจ้าไปเก็บดอกไม้ฮ้องให้อยู่ดอมหม่มผีให้เอามาวันนีขวัญไปอยู่ภูผาและเถื่อนถ้าทำน้ำและเมืองผีขวัญไปตักน้ำประเทศเมืองผีขวัญเจ้าไปเที่ยวในศรีป่าไม้ฝีบจับไว้ก็ให้มาสามมือนี้วันนีขวัญเจ้าไปลื้ออยู่ในเมืองฝีมเหศักดิ์เสียเอาไว้ขวัญเจ้าไปป่าซำอยู่เมืองฝีมขนิจับผูกไว้ก็ให้มาเออขวัญเออ ฯลฯ

5) การผูกแขนเมื่อพราหมณ์สวดขวัญแล้วญาติพี่น้องเอาไข่และกล้วยใส่ในมือเจ้าของขวัญให้พราหมณ์ผูกแขนให้ก่อนนิยมนผูกแขนซ้ายก่อนเพราะแขนซ้ายถือกันว่าเป็นแขนขวัญในเวลาผูกนั้นทุก

คนยื่นมือขวาของตนไปโถมแขนถ้าอยู่ห่างก็ยื่นมือจับแขนกันต่อๆมาเป็นเส้นเป็นสายเหมือนเชือก แสดงถึงความสัมพันธ์ทางกายและใจเป็นอย่างยิ่งแล้วตั้งจิตอธิษฐานให้เจ้าของขวัญมีความสุขความเจริญเมื่อผูกเสร็จแล้วให้ผู้นั้นเป็นเจ้าของขวัญประณมมือไหว้ผู้ให้พร

6) ฝ่ายผูกแขนถือว่าเป็นของดีควรรักษาไว้ให้ล่วง3วันเสียก่อนเวลาที่งออย่าทิ้งลงที่สกปรก โสโครกด้วยว่าฝ่ายผูกแขนเป็นของชาวบริสุทธ์และเป็นจุดรวมแห่งจิตบริสุทธ์หลายดวงจึงควรรักษาไว้ให้ดีผู้เฒ่าเคยเล่าให้ฟังว่าฝ่ายผูกแขนที่เก็บรักษาไว้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ป้องกันภัยอันตรายได้

7) การผูกแขนประกอบด้วยองค์ 4 คือ 1. ผู้ผูกคือพราหมณ์หรือผู้ใดก็ตามซึ่งมีหน้าที่ผูก 2. ผู้เกี่ยวข้องโดยเป็นญาติมิตรศิษย์สหาย 3. ผู้รับผูกคือเจ้าของขวัญท่านทั้ง 3 นี้เป็นผู้มีสติมีศีลเวลาทำนั้นต่างตั้งจิตอธิษฐานอ้างถึงคุณพระรัตนตรัยขอให้มาประสิทธิ์ประสาทพรให้ตามที่อ้อนวอน 4 คำผูกคือถ้อยคำที่ร้องเรียกเชิญชวนเอาขวัญต้องเป็นคำไพเราะอ่อนหวานสุภาพเรียบร้อยมีความหมายไปในทางที่ดีงามซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องปรารถนา

8) คำผูกแขนคนป่วยศรีศรีสิทธิ์พระพรบรรดวงประเสริฐฝ่ายแก้วเกิดเมืองสวรรค์บั่นกันมา ตกแต่งอ้วแอดแกว่งกงหลาเป็นเส้นงามล้ำเลิศฝ่ายประเสริฐพันคำผูกแขนขวาให้เจ้ามีอายุหมื่น ยื่นอย่าได้ถอยช้าให้เจ้าจำเริญหน้าอยู่สวัสดิ์

สรุปบทบาทของผู้สูงอายุด้านพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อ (ผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผีและวัฒนธรรมภูมิปัญญา)จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุผู้มีบทบาทด้านนี้พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการประกอบพิธีกรรมทุกท่านมีความกังวลเรื่องการสืบทอดองค์ความรู้ของตน คนรุ่นใหม่ขาดความเชื่อและสนใจในพิธีกรรมด้วยขาดความเข้าใจปรัชญาชีวิตที่ประกอบไว้ในพิธีกรรม ส่งผลให้พิธีกรรมทั้งหลายจะเลือนหายไปในอนาคตสิ่งที่ผู้สูงอายุที่ยังสามารถประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้มุ่งหวังคือการที่ตนจะสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สืบทอดกันรุ่นต่อรุ่นต่อไป

3.แนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาพบว่าเทศบาลตำบลวาปีปทุมมีหน้าที่ของท้องถิ่นตามกฎหมายและนโยบายของราชการในการจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุในชุมชนอยู่แล้ว ดังนี้

1. การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม
2. การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน
3. การยกเว้นค่าเข้าชมสถานที่ของรัฐ
4. การช่วยเหลือผู้สูงอายุซึ่งได้รับอันตรายจากการถูกรังแกหรือถูกละเมิดสิทธิประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือถูกทอดทิ้ง
5. การจัดที่พักอาศัย อาหารและเครื่องนุ่งห่มให้ตามความเป็นจำเป็นอย่างทั่วถึง
6. การจ่ายเงินเบี้ยยังชีพเป็นรายเดือนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

การศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุมนั้นมีลักษณะการส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุโดยวิธีบูรณาการ มี 4 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาบริบทชุมชนในทุกด้านทั้งกายภาพโครงสร้างประชากร มิติสังคม/วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนศึกษาสถานภาพผู้สูงอายุครอบครัว

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยการนำผลการศึกษาในระยะที่ 1 มาพัฒนาเป็นกิจกรรมในชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการดำเนินการจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

ขั้นตอนที่ การสรุป วิเคราะห์และเสนอแนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมและการเรียนรู้ของชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่ยั่งยืน

จากการศึกษาพบว่า

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาบริบทชุมชน ด้านกายภาพ ประวัติความเป็นมา สังคม/วัฒนธรรม ประชากรสูงอายุและครอบครัว และการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่ผ่านมา และการศึกษาสถานภาพของผู้สูงอายุในชุมชน พบว่า เทศบาลตำบลวาปีปทุม อยู่ในเกณฑ์สังคมผู้สูงอายุตามนิยามขององค์การสหประชาชาติ คือมีจำนวนผู้สูงอายุเกินกว่าร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรทั้งตำบล เป็นตำบลดั้งเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานมานาน กว่า 100 ปี ซึ่งส่งผลกระทบต่อการลงทุนทางสังคมที่ชัดเจน เช่น มีระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เหนียวแน่น มีสังคมที่เกื้อกูล ชาวชุมชนมีการประกอบอาชีพที่มั่นคง มีทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินชีวิต ชาวบ้านมีความตระหนักและตื่นตัวในการรวมกลุ่มสร้างกิจกรรมการมีพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ และมีองค์กร/หน่วยงานระดับท้องถิ่นให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ และดำเนินกิจกรรมร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง และลักษณะเทศบาลตำบลมีความเป็นเมืองและชนบทอยู่ร่วมกัน เพราะมีทั้งโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ใกล้ คนในวัยแรงงานก็ทำงานในระบบอุตสาหกรรม ในขณะที่ตำบลยังมีวิถีเกษตรกรรมอยู่ เทศบาลตำบลวาปีปทุมมีประชากรตามสำนักทะเบียนจำนวนทั้งสิ้น 3393 คน ในจำนวนนี้มีผู้สูงอายุ 840 คน คิดเป็นร้อยละ 24.75ของประชากรทั้งเทศบาลตำบลด้วย กระแสการพัฒนาที่เข้ามาในชุมชนทำให้บริเวณรอบๆมีโรงงานอุตสาหกรรมผุดขึ้น ส่งผลให้คนรุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำเกษตรอย่างเดียว เป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม แต่ก็ยังไม่ทิ้งที่ดินในการทำเกษตร ในหลายครอบครัวผู้สูงอายุยังคงต้องรับภาระในการดูแลกิจกรรมการเกษตร ตั้งแต่การผลิตจนถึงการกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มาเพื่อเป็นทุนในการผลิต

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลวาปีปทุม เน้นความสุขและความพึงพอใจของผู้สูงอายุใน 4 มิติ คือ กายหมายถึง มีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงตามวัย มีการให้ความสำคัญกับสุขภาพ มีโภชนาการที่ดี มีเวลาพักผ่อน/ออกกำลังกาย มีสิ่งแวดล้อมดี มีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพ จิตใจ/อารมณ์ หมายถึง มีจิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย/ไม่เครียด มีความเมตตา/กรุณา มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีคุณค่าในตนเองต่อครอบครัวและชุมชน มีความพึงพอใจในชีวิต สังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดีในครอบครัว/ในชุมชน เป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม เข้าร่วมกิจกรรมกับเพื่อนและคนอื่นๆ มีจิตอาสา /มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชน และปัญญา/การเรียนรู้ หมายถึงเรียนรู้ได้รับข้อมูลข่าวสารและการพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง มีโอกาสเข้าถึงแหล่ง

เรียนรู้ มีแรงจูงใจในการเรียนรู้ มีวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการส่งสมภูมิปัญญาและมีการถ่ายทอดภูมิปัญญา

ขั้นตอนที่2 พัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตจากข้อมูลการศึกษาชุมชนและผู้สูงอายุสามารถนำมาพัฒนากิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวาปีปทุมผ่านโครงการหลัก 4 โครงการคือ โครงการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพชมรมผู้สูงอายุ โครงการวันผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ และโครงการส่งเสริมอาชีพ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมย่อยที่ผสมผสานผ่านพิธีกรรมทางศาสนาที่เทศบาลตำบลจัดขึ้นตลอดทั้งปีซึ่งสามารถนำไปสู่ความสุขความพึงพอใจของผู้สูงอายุที่เป็นคุณภาพชีวิตทั้งกายใจ สังคม และปัญญาการเรียนรู้

ขั้นตอนที่3 การประเมินผลการดำเนินการจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ผลจากการจัดกิจกรรมในชุมชนพบว่า

1. ผู้สูงอายุให้ความสำคัญมากที่สุดเพราะทุกคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ โดยไม่รู้สึกรว่าเป็นงานของเทศบาล แต่ภาคภูมิใจว่าเป็นงานของผู้สูงอายุที่เทศบาล หน่วยงานต่างๆ และผู้นำชุมชนเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ

2. ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องยั่งยืนในการประเมินกิจกรรมและเสนอข้อจำกัดในหลายประเด็น เช่น เพิ่มกิจกรรมสันทนาการที่สนุกสนาน เพิ่มกิจกรรมที่สร้างความผูกพันต่อเนื่อง ช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมไม่นานเกินไป สถานที่จัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ควรเป็นที่วัด

3. คนในช่วงวัยอื่นเข้ามาร่วมงาน ผู้สูงอายุได้ชักชวนผู้สูงอายุใกล้บ้าน ลูกหลานคนวัยอื่นเข้ามาร่วม

4. ผลการประเมินผลคุณภาพชีวิต 4 มิติ ด้านกาย ได้ออกกำลังกายผู้สูงอายุยืดเหยียดกล้ามเนื้อ ทุกส่วนทั้งแขน ขา หลัง รวมทั้งเป็นการออกกำลังกายที่ได้เหงื่ออีกด้วยได้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน นอกจากนี้ ยังมีการตรวจวัดสุขภาพ เบาหวาน ความดัน และการแนะนำการปฏิบัติตัวเพื่อให้มีสุขภาพแข็งแรง ด้านใจ ได้มาพบปะพูดคุยถามสารทุกข์กับผู้สูงอายุด้วยกัน เป็นการแสดงความห่วงใย เอื้ออาทรต่อกัน การได้รับประทานอาหารร่วมกันด้านสังคม การจัดพื้นที่สำหรับผู้สูงอายุในตำบลให้ได้มีโอกาสแสดงออก มีโอกาสพบปะสังสรรค์ และเปลี่ยนพูดคุยกัน มีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลอื่นก็จะเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขและพอใจในชีวิตมากกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

5. ผู้สูงอายุรู้สึกว่าได้สร้างบทบาททางสังคมของตนขึ้นมาใหม่ เพื่อทดแทนบทบาทหน้าที่ที่สูญเสียไปขึ้นกับบทบาททางสังคมและการมองเห็นคุณค่าของตนเองเป็นสำคัญ สิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างมีความสุข อยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี และเหมาะสม

ขั้นตอนที่ 4 การสรุป วิเคราะห์และเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของชุมชน

1. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุหลายกิจกรรมด้วยการร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆเช่น โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย โรงเรียน เป็นต้น
2. การบูรณาการกิจกรรมและความรู้ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มองเป็นองค์ได้พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชน คำนึงถึงความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และบทเรียนจากการทำงาน
3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผ่านกิจกรรมและโครงการของเทศบาลตำบลได้พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชนและกิจกรรมสานวัยใส่ใจคุณค่าผู้สูงอายุ ในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรมย่อยคำนึงถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
4. ความยั่งยืนของการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

นอกจากนี้เทศบาลตำบลวาปีปทุมยังมีแนวทางปฏิบัติการส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุบูรณาการผสมกับแนวปฏิบัติในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ 5 ประการ ดังนี้

1. การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อผู้สูงอายุ โดยเน้นให้ทุกคนในชุมชน หรือสังคม มีข้อตกลงทางสังคมร่วมกัน รับหลักการเดียวกันในการที่จะปฏิบัติเพื่อให้ทุกคนในชุมชน หรือสังคมมีสุขภาพที่ดี เช่น การกำหนดนโยบายไม่ให้มีการทอดทิ้ง ผู้สูงอายุในชุมชน นโยบายหมู่บ้านปลอดภัยเหตุนโยบายครอบครัวอบอุ่น เป็นต้น

2. สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพผู้สูงอายุ สิ่งแวดล้อมในที่นี้อาจจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมที่ใกล้ตัวผู้สูงอายุ ได้แก่ ครอบครัว ซึ่งจะต้องให้ความรักความเอาใจใส่ มีการเกื้อหนุนดูแลผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันต้องมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงรุก มีความเข้าใจกัน ชุมชน ก็เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวผู้สูงอายุนั่นเอง ซึ่งต้องมีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุในทุกๆ ด้าน การดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้าน และสิ่งที่อยู่อาศัยรอบๆ บ้าน ก็จะทำให้ผู้อยู่อาศัยรวมถึงผู้สูงอายุด้วยความอบอุ่น มีสุขภาพดี และปลอดภัยจากอุบัติเหตุต่างๆ ส่วนสิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในสังคม ซึ่งสังคมไทยมีข้อดีกว่าประเทศอื่นๆ ในหลายๆ ด้านเช่น ให้ความเคารพกตัญญูกตเวทิต่อผู้สูงวัยปีประเพณีรดน้ำดำหัว รดน้ำสงกรานต์ เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ชุมชนจะต้องมีการรวมตัวกันหรือรวมกลุ่มกันเพื่อที่จะดูแลส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ โดยการรวบรวมปัญหาต่างๆ นำมาวิเคราะห์วางแผน ดำเนินการเพื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ให้เป็นผู้สูงอายุที่สามารถแสดงศักยภาพได้ตามความถนัด เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง เช่น การจัดให้มีการรวมกลุ่ม เพื่อให้มีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ กิจกรรมทางด้านประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ เช่น การฟังกะตม ฟังธรรม เป็นต้น

4. พัฒนาทักษะในการดูแลส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ โดยการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้สูงอายุ บุคคลในครอบครัว และชุมชน ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสรีระต่างๆ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจอารมณ์ และสังคมของผู้สูงอายุ ตลอดจนแนวทางการดูแลส่งเสริมสุขภาพโดยผ่านสื่อต่างๆ

5. ปรับเปลี่ยนบริการทางด้านสาธารณสุข โดยเน้นทางด้านสุขภาพในเชิงรุกมากขึ้น เช่น มีการคัดกรองสุขภาพให้การดูแล ให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ โดยให้บริการในลักษณะองค์รวม ให้ครอบคลุมทุกๆ ด้าน1 ด้านการวางแผนควรสำรวจความต้องการ กำหนดวัตถุประสงค์ในการใช้สื่อ

อุปกรณ์ และเทคโนโลยีอย่างชัดเจนสร้างความตระหนักให้บุคลากรเห็นความสำคัญของข้อมูลสารสนเทศการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน แต่งตั้งคณะผู้รับผิดชอบ กำหนดขอบข่ายงาน เปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม สร้างเครือข่าย ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา.

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำจริยธรรมและวัฒนธรรมของชุมชน กรณีศึกษา เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามมีวัตถุประสงค์พบว่า

1.) ผลจากการศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามได้รับผลกระทบจากปัญหาจริยธรรม ซึ่งเป็นด้านลบตรงกันข้ามกับการพัฒนาของวัตถุ สรุปภาพโดยรวมคือ 1.1 ทำให้คนในชุมชนเห็นแก่ตัวและทำร้ายกันมากขึ้น เช่น เมื่อมีการทะเลาะวิวาทกันก็มักจะลงเอยด้วยความรุนแรงจนเกิดความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาเหล่านี้ไม่จบด้วยการพูดคุยโดยใช้กรณีใกล้เคียงจากผู้นำชุมชนหรือผู้เฒ่าผู้แก่เหมือนในอดีต ทำให้ชุมชนเกิดการลักขโมย หรือการแสวงหาทรัพย์สินเงินทองด้วยการหลอกลวงด้วยวิธีต่างๆมากขึ้น และปัญหาเรื่องการติดสุราหรือยาเสพติดของคนในชุมชนมากขึ้นเนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัจจัยให้ต้องดิ้นรนแสวงหาจนเกิดความเครียดมากขึ้นต้องแสวงหาทางออกด้วยการดื่มและใช้ยาเสพติด

1.2 ผลกระทบชุมชนพบว่าเมื่อเด็กและเยาวชนก่อปัญหาผลกระทบแรกที่เกิดขึ้นคือต่อตัวของพวกเขาเองและผลกระทบต่อมาคือต่อสมาชิกในครัวเรือนของพวกเขาไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่ก้าวร้าวไม่เชื่อฟังหรือไม่เคารพต่อผู้ปกครองเชื่อเพื่อนมากกว่าสมาชิกในครอบครัวหากไม่สามารถประสานรอยร้าวได้ก็อาจจะสูญเสียเด็กและเยาวชนคนนั้นไปเลยเพราะเพื่อนๆหรือบุคคลที่พวกเขาเชื่อและเคารพนั้นนำไปสู่หนทางที่ผิดกฎหมายก่ออาชญากรรมเด็กและเยาวชนตามมาแต่ตรงกันข้ามหากผู้ปกครองดูแลเอาใจใส่อยู่เสมอปัญหาต่างๆดังกล่าวมาก็มีบ้างเพียงเล็กน้อยและสามารถที่จะแก้ไขได้ทันทีทั้งนี้จากการร่วมมือกันทั้งฝ่ายเด็กและเยาวชนผู้ปกครองเพื่อนสถาบันของเยาวชนช่วยได้มากเช่นกันที่จะทำให้พวกเขาได้รับผิดชอบชั่วดีแล้วปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่วัยต่อไป

1.3 ผลกระทบจากทัศนคติของโลกยุคใหม่ ปัญหาในชุมชนสมัยใหม่เกิดขึ้นคือระยะห่างระหว่างผู้สูงวัยกับเยาวชน ทำให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดการสืบทอด ความเชื่อในประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชนของคนรุ่นหลังเพียงผ่านความสนุกสนานเท่านั้น

2.) ศักยภาพและบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม พบว่าบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมอีสานจะมีบทบาททั้งในครอบครัวและสังคมภายนอกค่อนข้างสูงโดยมีคำพังเพยที่ได้กล่าวไว้ว่า เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุในอดีตได้รับการยอมรับมีบทบาทในการชี้ผิดถูก การนับถือผู้สูงอายุในชุมชนส่วนหนึ่งเพราะผู้สูงอายุเองเป็นการเคารพนับถือตามเชื้อสายบรรพบุรุษ เป็นผู้นำในพิธีกรรมที่ผสมระหว่างความเป็นพุทธและผีอย่างแยกกันไม่ออก ผู้สูงอายุในชุมชนจึงเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูง คำพูดหรือความเห็นของผู้สูงอายุจึงมักเป็นเสมือนการตัดสินผิดถูกทางจริยธรรมที่ทุกคนยอมรับได้ การนับถือผู้สูงอายุเป็นหลักให้แก่สังคมได้เป็นอย่างดี เมื่อถึงเทศกาลงานบุญต่างๆตามจารีตประเพณีของหมู่บ้าน (ฮีต) ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ในฐานะ

เป็นปราชญ์ชุมชน ปัจจุบันชุมชนได้เปลี่ยนแปลงลักษณะดั้งเดิมไปสู่ความทันสมัยอันเกิดจากการขยายตัวหรือการเติบโตของชุมชน มีผลกระทบต่อความเข้มข้นทางความเชื่อและวิถีปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ชุมชนวาปีปทุมยังมีการสืบทอดจารีตประเพณีอย่างต่อเนื่องโดยการนำของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลบทบาทผู้นำทางด้านพิธีกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุได้ตามฮีตสิบสองอย่างเป็นรูปธรรม และนอกจากบทบาทผู้นำทางด้านศาสนาแล้ว ยังมีบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมประเภทความเชื่ออำนาจลึกลับที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษร่วมกันก่อสร้างบ้านเมือง บทบาทผู้นำทางด้านพิธีกรรมต่างๆเป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นพุทธและผีอย่างแนบแน่น ความยอมรับนับถือบทบาทผู้นำด้านพิธีกรรมและความเชื่อนี้ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนแม้จะเริ่มลดบทบาทลงไปบ้างเนื่องจากการไร้การสืบทอดจากคนรุ่นหลัง

3.)แนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีการส่งเสริมกิจกรรมหลายอย่างเช่น 1. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุหลายกิจกรรมด้วยการร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆเช่น โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย โรงเรียน เป็นต้น 2. การบูรณาการกิจกรรมและความรู้ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มองเป็นองค์ได้พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชน คำนึงถึงความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และบทเรียนจากการทำงาน 3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผ่านกิจกรรมและโครงการของเทศบาลตำบลได้พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชนและกิจกรรมสานวิสัยใส่ใจคุณค่าผู้สูงอายุ ในแต่ละและขั้นตอนของกิจกรรมย่อยคำนึงถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดเป็นลักษณะบูรณาการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุทั้งเป็นผู้นำและเป็นผู้มีส่วนร่วมทุกกิจกรรม

อภิปรายผล

1.) ประเด็น สภาพปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลวาปีปทุมอำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่าประชาชนในชุมชนมีทัศนคติด้านจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนที่เปลี่ยนไปอันเนื่องมาจากการพัฒนาในปัจจุบันมุ่งเน้นพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบที่ตามมาต่อวิถีชีวิตในชุมชนเปลี่ยนไป เน้นไปที่การแสวงหาเงินวัตถุ และบริโภคสิ่งฟุ่มเฟือยมากขึ้นๆทำให้การเห็นคุณค่าของการมีคุณธรรม จริยธรรมทั้งในปัจเจกบุคคลและชุมชนมีน้อยลง

2.) ประเด็น ศักยภาพและบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอลำปำ จังหวัดมหาสารคาม พบว่าบทบาทของของผู้สูงอายุในสังคมอีสานจะมีบทบาททั้งในครอบครัวและสังคมภายนอกค่อนข้างสูงโดย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุในอดีตได้รับการยอมรับนับถือในการชี้ผิดถูก การนับถือผู้สูงอายุในชุมชนส่วนหนึ่งเพราะผู้สูงอายุเองเป็นการเคารพนับถือตามเชื้อสายบรรพบุรุษ เป็นผู้นำในพิธีกรรมที่ผสมระหว่างความเป็นพุทธและผีอย่างแยกกันไม่ออก ผู้สูงอายุในชุมชนจึงเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูง คำพูดหรือความเห็นของผู้สูงอายุจึงมักเป็นเสมือนการตัดสินผิดถูกทางจริยธรรมที่ทุกคนยอมรับได้และ นอกจากบทบาทผู้นำทางด้านศาสนาแล้ว ยังมีบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมประเภทความเชื่ออำนาจลึกลับ

ลับที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษร่วมกันก่อสร้างบ้านเมือง บทบาทผู้นำทางด้านพิธีกรรมต่างๆเป็น การผสมผสานระหว่างความเป็นพุทธและฝอย่างแนบแน่น ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของศิริ พงษ์ เกี้ยวสกุล (2555, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการจัดการ ความรู้ของชุมชนในการมีผู้นำหลังผู้สูงอายุมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาพบว่า พลังของ ผู้สูงอายุในการจัดการความรู้ คือ กำหนดความรู้หลัก เสาะหาความรู้ที่ต้องการ ประยุกต์ใช้ความรู้ นำ ประสบการณ์มาใช้ และบันทึกชุมชนความรู้ ปัจจัยที่สนับสนุน คือ ฐานวัฒนธรรมเดิม ความใฝ่รู้ของ ผู้สูงอายุ การนำภูมิปัญญามาใช้ มีสถานที่บริการเพียงพอ แนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ คือ ถ่ายทอดความรู้ผ่านกระบวนการจัดการความรู้ จัดกิจกรรมชุมชน ต่อยอดองค์ความรู้ สร้างชุมชน นักปฏิบัติ และเปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุ

3.) ประเด็นแนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและ วัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคามพบว่าการศึกษา แนวทางส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลตำบลวาปีปทุม มีลักษณะการส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุโดยวิธีบูรณาการ มี 4 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาบริบทชุมชน ในทุกด้านทั้งกายภาพโครงสร้างประชากร มิติสังคม/วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนศึกษาสถานภาพผู้สูงอายุครอบครัวขั้นตอนที่ 2 พัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยการนำผลการศึกษาในระยะที่ 1 มาพัฒนาเป็น กิจกรรมในชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการดำเนินการจัด กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ขั้นตอนที่ 4 การสรุป วิเคราะห์และ เสนอแนวทางส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรม ละการเรียนรู้ของ ชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะต่อผู้สูงอายุ

1. ผู้สูงอายุควรตระหนักและให้ความสำคัญต่อบทบาทของตนเอง โดยมีความคิดว่าตนเองยังมี ค่าต่อชุมชน และสามารถนำความรู้ความสามารถของตนไปสู่ชุมชนและสังคมได้

2. แกนนำผู้สูงอายุควรเปิดโอกาสและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถ มี ประสบการณ์ทำงานในอดีต เข้าร่วมกิจกรรมอย่างแน่นเหนียว แสดงศักยภาพที่มีอยู่ภายใต้แนวคิด การเสียสละและช่วยเหลือแก่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

3. การสร้างและพัฒนาผู้นำผู้สูงอายุ โดยให้เห็นคุณค่าและความสำคัญต่อบทบาทเพื่อต่อเนื่อง ถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพ ความสามารถ ซื่อสัตย์ เสียสละ มีคุณธรรมจริยธรรมทำหน้าที่สืบทอด แทนบทบาทรุ่นต่อรุ่น

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. หน่วยงานรัฐหรือปกครองท้องถิ่น ควรสนับสนุนความเข้มแข็งเครือข่ายผู้สูงอายุ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน เพื่อให้กลุ่มต่างๆ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ สามารถช่วยเหลือและพึ่งพาตนเองได้
2. ผู้นำชุมชนในส่วนต่างๆ ควรปลูกจิตสำนึกให้สมาชิกในชุมชนมีความรักและความผูกพันภายในชุมชนด้วยกิจกรรมร่วมกันกับผู้สูงอายุเป็นประจำ
3. ผู้นำและคนในชุมชนควรมีการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีเวที หรือให้โอกาสผู้สูงอายุถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ ความชำนาญ แก่ชุมชนอย่างเป็นจริงจังทางการปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาบทบาทของผู้สูงอายุในแต่ละด้านให้มีความหลากหลายมากขึ้น โดยศึกษาบทบาทในประเด็นที่มีผลต่อชุมชนอย่างชัดเจน เช่น บทบาททางการเมือง บทบาททางองค์กร บทบาททางภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาหรือปัจจัยที่มีผลต่อการบทบาทของผู้สูงอายุ ทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ เพื่อให้ทราบถึงปัญหาอย่างครอบคลุม เพื่อข้อค้นพบใหม่ๆ ในด้านวิชาการสังคมวิทยาผู้สูงอายุ และเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในประเด็นที่หลากหลายมากขึ้น
3. ควรวิจัยและนำเสนอและเผยแพร่ผู้สูงอายุเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดำเนินชีวิตโดยยึดหลักพอเพียง จัดกิจกรรมความรู้ความเข้าใจเรื่องความพอเพียงให้แก่ชุมชนโดยสื่อต่างๆ
4. การวิจัยต่อไปควรมีการศึกษารูปแบบการแสดงเคารพนับถือต่อผู้สูงอายุในสังคมไทยเพื่อส่งเสริมให้สังคมแสดงความเคารพนับถือและสร้างคุณค่าให้แก่ผู้สูงอายุและควรศึกษาปัจจัยลักษณะของบ้านที่อยู่อาศัยอย่างไรที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีความสุขและสอดคล้องกับวัฒนธรรมและสังคมไทย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมภาษาไทย

- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2547). พระราชบัญญัติผู้สูงอายุพ.ศ. 2546. กรุงเทพฯ: เจ เอส การพิมพ์.
- กระทรวงศึกษาธิการ. กรมวิชาการ. 2541. คำบรรยายเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ที่เน้นความมีวินัยและความเป็นประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ. (2549). ภาวะประชากรสูงอายุในประเทศไทย สภาพการณ์ และนโยบาย. เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2560จาก [//http://cst.bangkok.unfpa.org](http://cst.bangkok.unfpa.org).
- กุหลาบ รัตนสังข์ธรรม และคณะ. (2535). การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในวิธีการดำเนินงานวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์จำเป็นพื้นฐานในระดับหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ: โครงการมหาวิทยาลัยโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- กฤตศิลป์ อินทชัย. (2551). “บทบาทของผู้สูงอายุตำบลฟ้าฮ่ามต่อการพัฒนาท้องถิ่น”. การศึกษาค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- กฤษณะ เหลืองทอง. (2556). ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดเทศบาลเมืองพะเยา. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยพะเยา
- โกศล วงศ์สุวรรณค์, สุธิลา ตุลยะเสถียร และสฤติ สงศ์สุวรรณค์. (2538). ปัญหาสังคม. กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์
- คณพศ สิทธิเลิศ. (2550). จริยธรรมนำการบริหารสู่ความเป็นผู้นำ (*From Ethics-oriented Supervision to Leadership*). วารสาร มจร. วิชาการ, 10(20), 106-119.
- คีรีบุณ จงวุฒิเวศย์. (2553). รูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดสวัสดิการสังคมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับผู้สูงอายุ. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- จารุวรรณ ปฐมพงศ์. (2542). ทักษะและความคาดหวังของนักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีต่อคุณสมบัติและบทบาทของสมาชิกวุฒิสภาตามรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540. การศึกษาค้นคว้าอิสระ. รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่
- ชัยวัฒน์ ปัญจพงศ์. (2521). ประชากรศึกษา. หน้า 192. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชัยวัฒน์ พรหมสุข. (2543). บทบาททางการเมืองของกำนันในจังหวัดเชียงใหม่ภายหลังพ้นจากตำแหน่งตามพระราชบัญญัติ สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537. การศึกษาค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่

- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ.(2254). *สังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เฉลิมชัย จันทระเสนา.(2544). *บทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองอานาจเจริญที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี อําเภอเมือง จังหวัดอานาจเจริญ*. การศึกษาค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ติศนา แคมมณี. 2546. การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยม : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : เสริมสิน พรึเพรส ชีสเท็ม.
- บุญมี แทนแก้ว. (2542). *ความจริงของชีวิต*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- พรทิพย์ศิริวรรณบุศย์. 2526. *ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชัย ลีพิพัฒน์ไพบูลย์. (2550). *จริยธรรม สำคัญไฉน?*. วารสารเพื่อคุณภาพ (For quality), 13(114), 71-74.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ประยูร พรหมพันธุ์. (2550). *การบริหารงานบุคคลกับคุณธรรมและจริยธรรมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. วารสารดำรงราชานุภาพ, 7(23), 70-88
- พระครูปริยัติสารการ. (2551). *พุทธศาสนากับความเชื่อถือโศกลาง*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระอนุমানราชชน(2515).*การศึกษาเรื่องประเพณีไทย*.พิมพ์ครั้งที่ 2 .กรุงเทพฯ:ราชบัณฑิตยสถาน
- พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ.(2536).*คติความเชื่อของชาวอีสาน*.พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพฯ:นคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546ก). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระฐิตะวงษ์ ลาเสน. 2548. *คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชนบทไทย*. ภาคนิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พวงเพชร สุรัตน์วิกุล. (2542). *มนุษย์กับสังคม*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- นวลศิริ เปาโรหิตย์. (2533). *การพัฒนาคุณภาพชีวิต*. เอกสารชุดการสอนวิชาการแนะแนวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต หน่วยที่ 1. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- นิศารัตน์ ศิลปเดช.(2540).*ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต*.กรุงเทพฯ:ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.เอกสารประกอบการสอน
- มารศรี นุชแสงพลี. (2532). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของผู้สูงอายุ: ศึกษากรณีผู้สูงอายุใจ ชุมชนบ่อนไก่อําเภอกรุงเทพมหานคร*.วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ยรรยงค์ มณีวงษ์. (2554). *ภาวะสูงอายุ*. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2558 จาก <http://sasi-jommie>.

blogspot.com /2010/09/blog-post.html

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

_____. (2532). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ:อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

_____. (2546). *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542*. กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คส์พับบลี ลีเก้ สมบัติศศิพัฒน์ยอดเพชร และธนิกานต์ศักดิ์ดาพร. (2554). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพ ประโยชน์กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย*. สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

ศิริพงษ์ เกี้ยวสกุล . (2555). *การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ของชุมชนในการมี การนำพลังผู้สูงอายุมาใช้ในการพัฒนาชุมชน*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาบริหารทั่วไป. บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2544). *สวัสดิการผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2541). *บทบาทประชาสังคม กับการดูแลผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

เสถียร พันธรังษี.(2554).*ศาสนาโบราณ*. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองธรรม.

แสง จันทร์งาม.(2545).*ศาสนาศาสตร์*.พิมพ์ครั้งที่ 4.กรุงเทพฯ:บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์ จำกัด.

เสถียร พันธรังษี.(2542).*ร่องรอยคติความเชื่อไทย*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตต์ วงษ์เทศ.(2543).*เบ้าสังคัมและวัฒนธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ : ศิลปะวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.

สุชาติ โสมประยูร. บรรณาธิการ. 2543. *สุขภาพเพื่อชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุชีพ ปุญญานุภาพ (254).*ประวัติศาสตร์ศาสนา*.พิมพ์ครั้งที่ 11.กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.

สุนันท์ บุราณรมย์. 2542. *วิทยาศาสตร์เพื่อคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเว็ฟ เอ็ดดูชั่น.

สุเทพ ปาลสาร. (2555). *การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สุพัตรา สุภาพ. *สังคมวิทยา*.(2550) พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช สุธาสินี แม้นญาติ. 2554. *โมเดลความสัมพันธ์โครงสร้างปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของ ผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น*. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สุพัตรา สุภาพ. (2540). *สังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่22). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด

สุเทพ ปาลสาร. (2555). *การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัด สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- สุรกุล เจนอบรม. (2541). *วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุและการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุไทย*.
กรุงเทพฯ: นิซินแอดเวอร์ไทซิงกรุ๊ป
- สุรจิต นิตยคำหาญ.(2540).*การศึกษาจิตสำนึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย* .ขอนแก่น: ม.ป.พ.
- สิริวัฒน์ คำวันสา.(2541).*ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย*.กรุงเทพฯ:สุภาพใจ
- สุริยา รัตน์กุล. (2555). *พิธีกรรมในศาสนา เล่ม2*. นครปฐม: สำนักพิมพ์. มหาวิทยาลัยมหิดล
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2542). *ทฤษฎีสังคมวิทยา: การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์*.
พิมพ์ลักษณ์: กรุงเทพมหานคร.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2553).*การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล. (2544). *หลักสำคัญของเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล
แบบสังเกต ชนิดไม่มีส่วนร่วม (Non-Observation)
สำรวจสภาพทั่วไปของชุมชน

ชื่อชุมชน.....

วันเดือนปีที่สำรวจ.....

ผู้สำรวจ.....

หมายเหตุ การสำรวจ.....

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

    1.1 ที่ตั้ง

        ทิศเหนือ ติดต่อกับ .....

        ทิศใต้ ติดต่อกับ .....

        ทิศตะวันออก ติดต่อกับ .....

        ทิศตะวันตก ติดต่อกับ .....

    1.2 แผนที่หมู่บ้าน.....

    1.3 ภูมิอากาศ .....

    1.4 ทรัพยากร .....

    1.5 การคมนาคม .....

1.6 สาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน .....

2. การปกครองและประชากร

    2.1 ภายในชุมชนแบ่งการปกครองออกเป็น.....หมู่บ้าน ภายใต้การปกครองของ
 ตำบล..... องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น.....

    รายละเอียดประชากร.....

    2.2 อาชีพประชากร อาชีพหลัก .....อาชีพเสริม

.....

    2.3 การศึกษาประชากร .....

    2.4 ชาติพันธุ์และภาษา .....

    2.5 ความเชื่อและประเพณี .....

3. สภาพทางความเชื่อ

    3.1 ความเชื่อผี(สิ่งลึกลับ).....

    3.2 ความเชื่อพราหมณ์.....

    3.3 ความเชื่อพุทธ.....

4. บุคคลสำคัญ

    เจ้าอาวาส.....

    กำนัน .....

ผู้ใหญ่บ้าน .....

ส.อบต.....

หมอธรรม.....

ปราชญ์ชาวบ้าน/ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน.....

5. ประวัติชุมชน

.....

.....

.....

แบบสังเกต ชนิดมีส่วนร่วม (Observation)
เรื่องบทบาทผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

กิจกรรม/พิธีกรรมที่สังเกต.....

วันเดือนปีที่สังเกต.....

สถานที่สังเกต.....

ผู้สังเกต.....

หมายเหตุ การสังเกต.....

1. องค์กรประกอบด้านเวลา

.....

2. องค์กรประกอบด้านสถานที่

.....

3. องค์กรประกอบด้านบุคคล

.....

4. องค์กรประกอบด้านกิจกรรมด้านจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

.....

5. ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

.....

6. จุดมุ่งหมายของกิจกรรม/พิธีกรรม

.....

แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง
 กลุ่มผู้รู้ (Key Informants)
 เรื่องบทบาทผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน
 ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำหมู่บ้าน

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์

.....

สถานที่สัมภาษณ์

.....

ผู้สัมภาษณ์

.....

หมายเหตุการสัมภาษณ์

.....

ข้อมูลส่วนบุคคล

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....อายุ.....ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่.....

หมู่ที่..... บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด

.....หมายเลขโทรศัพท์.....

1.1 รายละเอียดขององค์ประกอบในกิจกรรม

-จุดมุ่งหมายของกิจกรรมคือ

.....

-รายละเอียดด้านเวลา

.....

-รายละเอียดด้านสถานที่

.....

-รายละเอียดด้านบุคคล

.....

-รายละเอียดด้านอุปกรณ์และเครื่องประกอบพิธีกรรม

.....

-รายละเอียดด้านขั้นตอนวิธีการในการประกอบพิธีกรรม

.....

1.2 องค์ประกอบด้านความเชื่อในประเพณีพิธีกรรม

-ความเชื่อหลัก.....

-ความเชื่ออื่น ๆ.....

แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง
กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant)
บทบาทผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....
 สถานที่สัมภาษณ์.....
 ผู้สัมภาษณ์.....
 หมายเหตุการสัมภาษณ์.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ .....อายุ.....ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....
 ..... บ้าน..... ตำบล..... อำเภอ.....
 ..... จังหวัด..... หมายเลขโทรศัพท์.....
 .....

สภาพทั่วไปของบทบาทผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

-ท่านมีบทบาทผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนอย่างไร

.....

-ท่านสามารถถ่ายทอดบทบาทผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนผ่านกิจกรรมต่างๆในชุมชนอย่างไร

.....

-ในหมู่บ้านของท่านเชื่อมั่นในบทบาทผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนอย่างไร

.....

-ในชุมชนของท่านมีผู้รู้หรือผู้ทำหน้าที่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนหรือไม่อย่างไร

.....

แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง
กลุ่มบุคคลทั่วไป (General Informant)

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....
สถานที่สัมภาษณ์.....
ผู้สัมภาษณ์.....
หมายเหตุการสัมภาษณ์.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ .....

.....อายุ.....ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... บ้าน.....ตำบล.....
.....อำเภอ..... จังหวัด.....

หมายเลขโทรศัพท์.....

สถานภาพการสมรส

โสด .....แต่งงาน มีบุตร.....คน เป็นชาย.....คน เป็นหญิง.....คน..การศึกษา.....
ศาสนา.....อาชีพ..... รายได้.....บาท/เดือน

ความเชื่อเรื่องผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

- ในชุมชนของท่านมีผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนหรือไม่อย่างไร
.....
- ในชุมชนของท่านมีกิจกรรมที่มีผู้สูงอายุเป็นผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนหรือไม่
.....
- ในหมู่บ้านของท่านมีประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบวชเหล่าหรือไม่อย่างไร
.....
- ในชุมชนของท่านมีผู้รู้หรือผู้ทำหน้าที่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนาพิธีและความเชื่อหรือไม่อย่างไร
.....
- ท่านมีทัศนคติเกี่ยวกับผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนอย่างไร
.....

แบบสนทนากลุ่ม (Focuded Group Discussion) ทุกกลุ่ม
เรื่องบทบาทผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

สถานที่สนทนากลุ่ม.....

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม.....

หมายเหตุการสนทนากลุ่ม

1. ขั้นตอนการสนทนากลุ่ม

1.1 กล่าวเปิดการสนทนากลุ่ม กล่าวถึงภูมิหลัง วัตถุประสงค์ และความสำคัญ โดยผู้วิจัย

1.2 แนะนำสมาชิกที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มโดยผู้วิจัย

2. ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้สนทนากลุ่ม

.

.

3. หัวข้อการสนทนากลุ่ม

3.1 ผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

-ประวัติความเป็นมาของบทบาทของผู้สูงอายุ

-สภาพปัจจุบัน ปัญหาของความเชื่อในชุมชน

-บทบาทของความเชื่อผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชนในชุมชน

-บทบาทในด้านความมั่นคงทางสังคมวัฒนธรรมของความเชื่อผู้นำทางจริยธรรมและ

วัฒนธรรมชุมชนชุมชน

3.2 ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม

-ประวัติความเป็นมาของความเชื่อพิธีกรรมในชุมชน

-สภาพปัจจุบัน ปัญหาของความเชื่อพิธีกรรมในชุมชน

-บทบาทในการสร้างความมั่นคงทางสังคมวัฒนธรรมของความเชื่อพิธีกรรมในชุมชน

4. แนวทางการดำเนินงานด้านส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุผ่านผู้นำทางพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมชุมชนของผู้นำชุมชนและชาวบ้านเพื่อป้องกันปัญหาต่างๆในชุมชนเป็นต้น

-แนวทางดำเนินงานด้านการอนุรักษ์

-แนวทางดำเนินงานด้านการฟื้นฟู

-แนวทางดำเนินงานด้านการประยุกต์

-แนวทางการสืบทอดสู่คนยุคใหม่

ภาคผนวก ข

ภาพกิจกรรม

กิจกรรมหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ

กิจกรรมอบรมผู้สูงอายุการใช้เทคโนโลยี

อบรมกิจกรรมเข้าจังหวะ

การออกตรวจเยี่ยมผู้สูงอายุ

กิจกรรมกีฬาผู้สูงอายุ

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติการศึกษาการทำงานและผลงานทางวิชาการผู้วิจัย

- ชื่อ ดร.สิบปีย์สกุล ชยานุสาสนี จันทร์ดอน ตำแหน่ง อาจารย์
- สังกัด สาขาวิชาปรัชญาศาสนาและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- ประวัติการศึกษา

ระดับการศึกษา	คุณวุฒิ	สาขาวิชา	ชื่อสถาบันการศึกษาที่สำเร็จการศึกษา	ปีที่จบการศึกษา
ปริญญาเอก	Ph.D	Philosophy	Pune University	2552
ปริญญาโท	M.A.	Philosophy	Pune University	2548
ปริญญาตรี	พธ.บ.	ปรัชญา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	2546
ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู	ปว.ค.	-	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	2546

4. ผลงานวิชาการ/ผลงานวิจัย

4.1 หนังสือและตำรา

-เอกสารประกอบการสอน

ดร.สิบปีย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอน. (2558).**ความจริงของชีวิต**.

มหาสารคาม:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

-หนังสือ

ดร.สิบปีย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอน. (2559).**ปรัชญาสังคมของ ดร.อัมเบต**

การ.มหาสารคาม:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

4.2 ผลงานวิจัย

งานวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “การศึกษาเจตคติการตรงต่อเวลาของนักศึกษาวิชาความจริงของชีวิต ปีการศึกษา 1 /2555 ที่มีแรงจูงใจผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน” (หัวหน้าโครงการ)แหล่งทุน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปี 2556

งานวิจัยเรื่อง “การบริหารและการจัดการความเครียดตามแนวทางพระพุทธศาสนา ของพยาบาล โรงพยาบาลยางตลาดอ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์” (หัวหน้าโครงการ)แหล่งทุน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม บาท ปี 2557

งานวิจัยชั้นเรียนเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้พิธีกรรมทางศาสนาแก้ปัญหาการติดสุรา: กรณีศึกษา วัดจินดาราม ต.ผไทรินทร์ อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์(หัวหน้าโครงการ)แหล่งทุน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปี 2559

4.3 บทความทางวิชาการ

พันศักดิ์ พันธุ์เลิศ,ดร.สิบบีย์ ชยานุสาสนี จันทรดอน (2561).**คติความเชื่อต่อพระพุทธรูปไม้อีสานในเขตบ้านหนองซอน ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม.**นำเสนอผลงานในการประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยบัณฑิตศึกษาระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ครั้งที่ 3(GRC 2018) ระหว่างวันที่ 11-12 มกราคม 2561

สิบบีย์ ชยานุสาสนี จันทรดอนทรงคุณ จันทรและระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์. 2561.**ผีปู่ตา:ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ของชาวอีสาน.**วารสารช่อพะยอม ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (มกราคม-พฤษภาคม) พ.ศ.2561 หน้าที่ 415-420

ทรงคุณ จันทร สิบบีย์ ชยานุสาสนี จันทรดอนและชมนาท แปลงมาลัย. 2561.**บุญกุ่มข้าวใหญ่:ความสัมพันธ์ของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจชุมชนอีสาน.**วารสารช่อพะยอม ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (มกราคม-พฤษภาคม) พ.ศ.2561 หน้าที่ 421-429